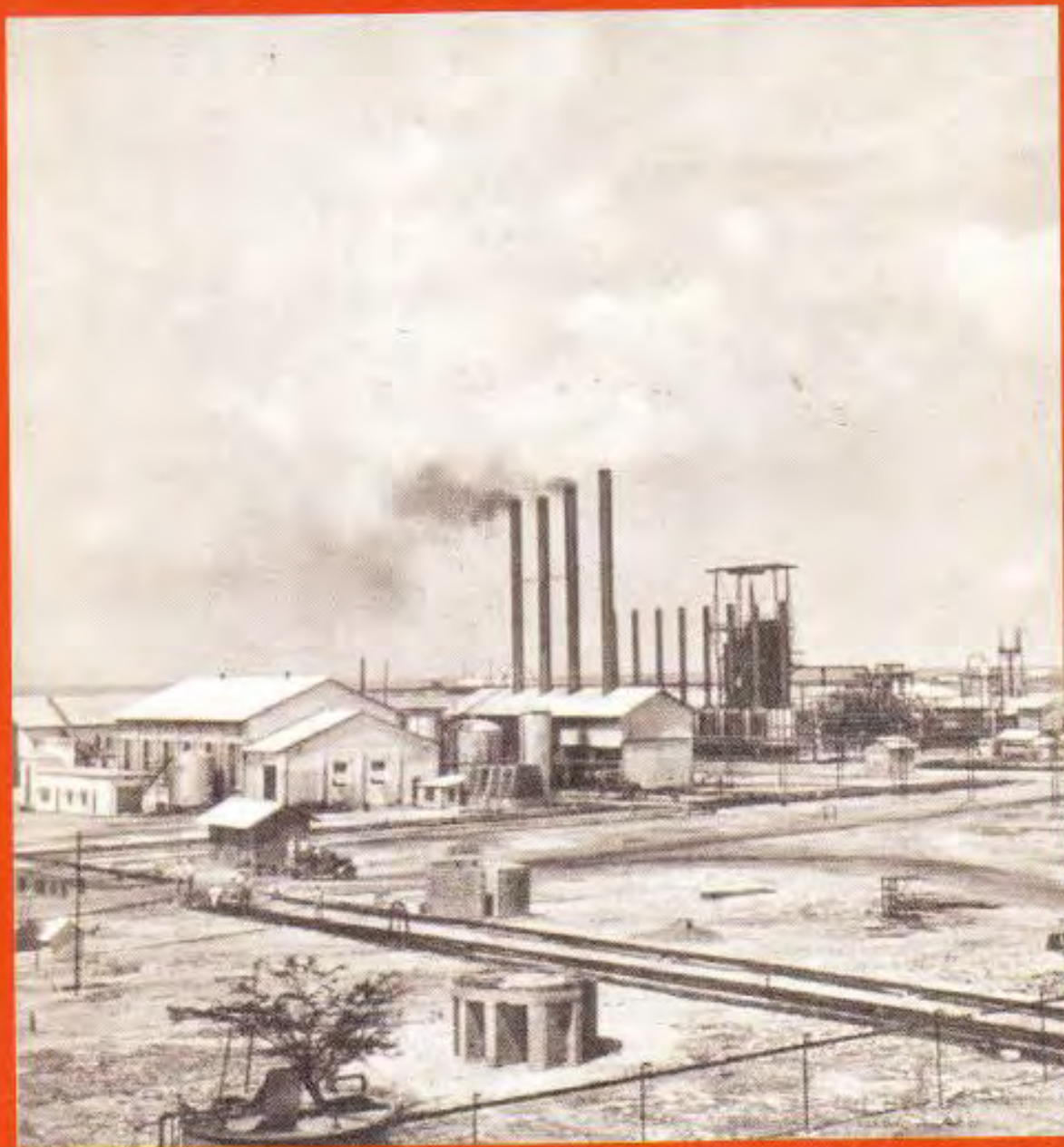

BAHUL

Methode geschiedenis voor de Ciclo Avansa

SAMENLEVING EN ECONOMIE

Bahul – Geschiedenis methode voor de Ciclo Avansa

Katern: Samenleving en Economie

Eduard Dresscher (projectleider)
Fiona Figaroa
Kenny Meyers

Eindredactie
Afdeling Curriculumontwikkeling, Directie Onderwijs
Eerste druk, 2010

Colofon

Met dank aan:

Edmund Fräser, Kees de Jong, Mireille Sint Jago, Merle Sint Jago- del Prado en Carola Peeters

Serie-overzicht

Katern Staatsinrichting

Katern Cultuur en Maatschappij

Katern Samenleving en Economie

Katern Staat en Natie

Uitgegeven door de afdeling Curriculumontwikkeling, Directie Onderwijs
Aruba

Opdrachtgever: Projectgroep SHA

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorwoord

BAHUL is de methode voor het vak geschiedenis.

Een „bahul“ is een grote oude koffer waarin waardevolle en belangrijke spullen bewaard worden. Misschien heeft jouw oma of opa nog wel ergens zo'n „bahul“ liggen. In een „bahul“ zitten spullen uit het verleden zoals foto's, dagboeken, verslagen, oude boeken, archiefstukken, et cetera.

Een „bahul“ open je om het verleden te onderzoeken en tot leven te brengen. Dit geldt ook voor deze methode. Je zult zien dat je vanuit het verleden veel van het heden kunt verklaren. In de methode „Bahul“, ga je zowel de Arubaanse geschiedenis als de wereldgeschiedenis onderzoeken. Sla het boek open en ga mee op ontdekkingsstocht.

De schrijvers van Bahul

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Inleiding	5
Hoofdstuk 1: De industrialisatie van Groot-Brittannië	6
Paragraaf 1.1 Groot-Brittannië: de landen van monstervarkens en harde thuiswerkers	8
Paragraaf 1.2 Engeland: een samenleving in verandering	13
Paragraaf 1.3 Engeland: land van groeiende economie en groeiende armoede	17
Begrippenlijst hoofdstuk 1	22
Hoofdstuk 2: De opkomst van een supermacht	24
Paragraaf 2.1 Het ontstaan van de Verenigde Staten	26
Paragraaf 2.2 Verenigde Staten: opkomst van de industrie	33
Paragraaf 2.3 Industrialisatie als remedie tegen de verscheurde VS; de economische gevolgen van de industrialisatie	37
Paragraaf 2.4 Sociale gevolgen van industrialisatie; arbeidsomstandigheden en verhoudingen	43
Begrippenlijst hoofdstuk 2	48
Hoofdstuk 3: Nederland als industriële samenleving	50
Paragraaf 3.1 De industrialisatie van de Nederlandse samenleving	51
Paragraaf 3.2 De sociale gevolgen van de industrialisatie voor de Nederlandse samenleving	57
Paragraaf 3.3 De politieke veranderingen in Nederland als gevolg van de industrialisatie van de samenleving	63
Begrippenlijst hoofdstuk 3	72
Hoofdstuk 4: De industrialisatie van Aruba	73
Paragraaf 4.1 De komst van de Industrie	74
Paragraaf 4.2 Economische ontwikkelingen	83
Paragraaf 4.3 Sociale ontwikkelingen	90
Paragraaf 4.4 Culturele ontwikkelingen	98
Begrippenlijst hoofdstuk 4	106
Hoofdstuk 5: Praktische opdracht	108
Begrippenlijst	112
Tijdbalk	114

Inleiding

In dit katern van de reeks „Bahul“ ga je op ontdekkingsreis in een „bahul“ van je oma of opa. Een ontdekkingsreis in vier verschillende landen, namelijk Aruba, Groot- Brittannië, Nederland en de Verenigde Staten. Je gaat ontdekken hoe de mensen daar in verschillende tijden keuzes hebben gemaakt om met schaarse middelen te voorzien in specifieke behoeften. Je ontdekt ook hoe dit soort keuzes de relaties tussen groepen binnen de samenleving beïnvloeden. Het maken van die keuzes en de gevolgen daarvan noemen we in de geschiedenis sociale en economische aspecten.

Deze aspecten zijn altijd en overal aanwezig. Dus ook voor jou. Heb je er ooit over nagedacht hoe het zou zijn om te leven zonder een auto, een mobiel, internet en iPod. Of zelfs zonder elektriciteit of stromend water? Dit zijn bijna vanzelfsprekende voorzieningen in een moderne samenleving. Maar zo vanzelfsprekend zijn deze voorzieningen niet. Over dit soort belangrijke veranderingen en de gevolgen daarvan op de samenleving gaat dit katern.

►Extra opdracht: Bouw je eigen dorp of stad

Stel dat jij kon beslissen hoe de samenleving er zou uitzien. Wat zou je belangrijk vinden en wat onbelangrijk? Wat mag er volgens jou niet ontbreken? Vergelijk jouw wensenlijst met die van je medeleerlingen.

De bedoeling van deze opdracht is dat je zelf een samenleving gaat opbouwen. Je doet dit door het spelen van een computerspel. Je kunt gebruik maken van de volgende bestaande pc-games om je samenleving te bouwen:

- Age of Empire
- Civilization
- Sim City
- Andere (online)games zijn in overleg met de docent ook mogelijk.

De opdracht is vooral gericht op de economische en sociale aspecten van de ontwikkeling in jullie samenleving. Er zijn twee hoofdvragen die je bij je plannen moet kunnen beantwoorden:

- 1) Waarvan gaan de inwoners leven? (Werk en inkomen)
- 2) Hoe gaan de inwoners met elkaar om? (Sociaal leven)

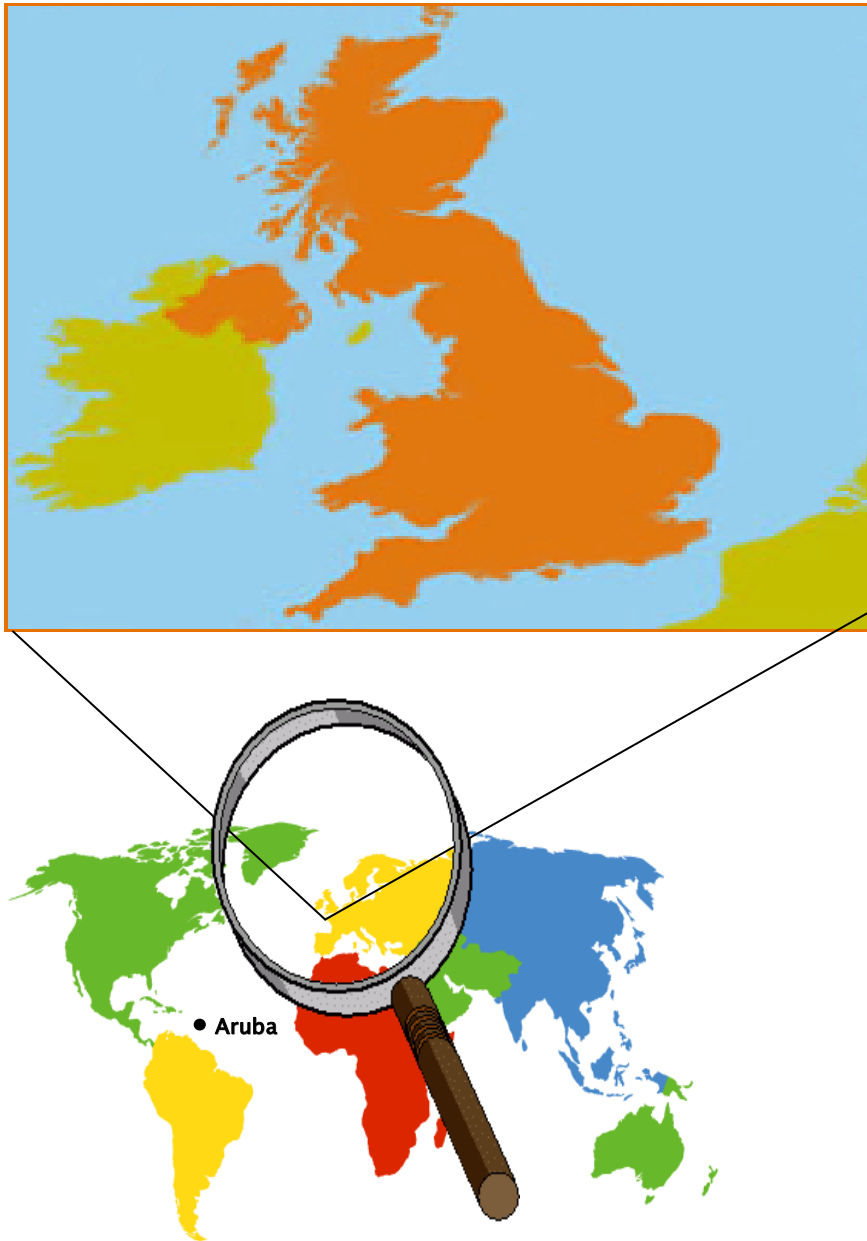
Hoofdstuk 1: De industrialisatie van Groot-Brittannië

Figuur 1.1 is een collage van afbeeldingen van typisch Engelse dingen, waar dit land zo bekend om is. Zo zie je de dubbeldekker bus, de „London Bridge“, het bekende automerk Jaguar en de voetballer David Beckham. Ja David Beckham!, wie kent hem niet? Groot-Brittannië ligt ver van hier, namelijk in Europa (zie *figuur 1.2*). Het ligt echter niet op het vasteland van Europa. Groot-Brittannië is een koninkrijk dat bestaat uit de landen Engeland, Schotland and Wales.

Figuur 1.1: Typisch Engels

Ons verhaal begint in dat koninkrijk. Waarom daar? Het antwoord is simpel; Groot-Brittannië was rond 1750 het eerste land van de hele wereld waar machines gebruikt werden om producten te maken. Voor die tijd werd alles nog met de hand gemaakt. Alle producten, zoals pennen, „cellulars“, jeans etc. die jij nu gebruikt of consumeert worden door machines in een fabriek gemaakt. Maar hoe is het zover gekomen? In dit hoofdstuk ga je dat leren; hoe men daarvoor producten maakte, welke veranderingen er plaatsvonden, wat de gevolgen op sociaal en economisch gebied waren.

Figuur 1.2: Groot-Britannië en de wereld

► **Opdracht 1 (individueel)**

Stel je bent piloot bij Air Aruba. Je moet naar Engeland vliegen.

- In welke richting moeten je vliegen?
- Neem *figuur 1.2* over en teken de route die je gaat vliegen.
- Over welke oceaan vlieg je voornamelijk?
- Gebruik een atlas. Wat is de afstand tussen Aruba en Engeland in km?

Paragraaf: 1.1. Groot-Brittannië; de landen van monstervarkens en harde thuiswerkers

Doel van de les: In deze les leer je wat de agrarisch-ambachtelijke samenleving in Engeland inhield.

Kernbegrippen:

- Landbouw
- Belasting/pacht
- Ambachten
- Huisnijverheid
- Agrarisch-ambachtelijke samenleving
- Agrarische Revolutie

Structuurbegrippen:

- Oorzaak en gevolg
- Verandering en continuïteit

Landbouw

“Good morning darling, wat een slecht weer vandaag”, zegt boer Robert tegen zijn vrouw Hanna. Robert hoopt die ochtend dat zijn twee landarbeiders Peter en Mitchel zullen komen werken, want er is veel te doen. Robert moet namelijk zaterdag en zondag weer op de markt staan om een deel van de oogst te kunnen verkopen, om John zodoende te kunnen betalen. John is landeigenaar van de akker die boer Robert in gebruik heeft.

Rond 1700 woonden de meeste mensen in Groot-Brittannië net als boer Robert op het platteland. Het platteland is het gebied in een land waar de **landbouw** de belangrijkste economische activiteit is. Op het platteland verbouwen mensen gewassen zoals aardappelen en wortels of houden en fokken ze vee, zoals koeien en geiten.

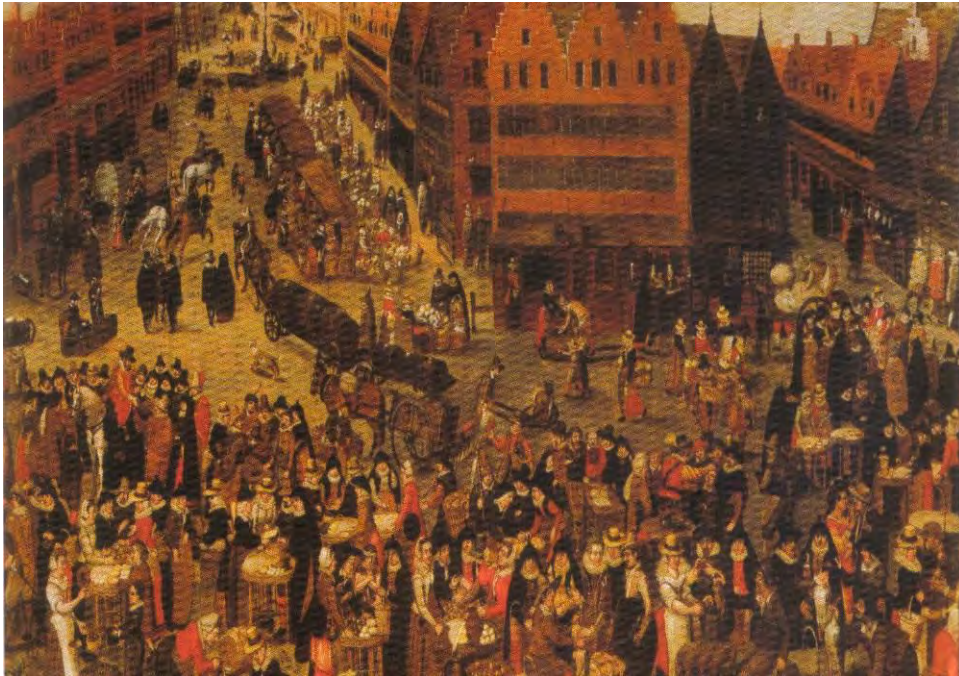

Figuur 1.3: Miniatuur van de Engelse landbouw in de 15^e eeuw.

Er waren drie verschillende manieren om in de landbouw werkzaam te zijn. Zo had je boeren die hun eigen grond bezaten, je had ook boeren met pachtgrond zoals boer Robert en tenslotte had je de landarbeiders zoals Peter en Mitchel. De landarbeiders werkten tegen betaling op de akker van een boer.

Wat deden de boeren met de opbrengst van de landbouw? Een deel van de opbrengst was voor eigen gebruik. Het andere deel werd op de markt verkocht. Deze markten waren in de

steden te vinden. Met het geld dat de boeren op de markt verdienden, werden **pacht** aan de grondeigenaren en **belasting** aan de koning betaald. Belasting betalen aan de koning was een verplichting van elke burger.

Figuur 1.4: De markt in Antwerpen

► **Opdracht 2 (individueel)**

Landbouw was rond 1700 het belangrijkste middel van bestaan voor de bevolking van Groot-Brittannië.

- Wat verstaan we onder het begrip „landbouw“?
- Welke landbouwwerkzaamheden zie je in *figuur 1.3*?
- Welke werktuigen zie je?
- Welke energiebronnen worden er op deze afbeelding gebruikt?

► **Opdracht 3 (individueel)**

- Op welke drie manieren kon men in de landbouw werkzaam zijn?
- Wie waren voornamelijk bezig op de akkers, mannen of vrouwen? Licht toe.
- Wat deed men met de opbrengsten van de landbouw?

Ambachten

Een andere bezigheid van de mensen in Groot-Brittannië rond 1700 was het maken van producten, zoals kleding, met eenvoudige middelen of met de hand. Dit soort beroepen noemen we ambachten. Kooplieden kochten bijvoorbeeld wol van de boeren en lieten deze in een werkplaats achter het huis, door werkers spinnen en weven. Daarmee konden ze kleren maken. Dit noemen we **huisnijverheid**.

Figuur 1.5: Een gezin in de 18^e eeuw bezig met spinnen en weven

Omdat in Groot-Brittannië de landbouw en het ambachtswezen de twee belangrijkste middelen van bestaan waren, werd Engeland een **agrarisch- ambachtelijke samenleving** genoemd.

► **Opdracht 4 (individueel)**

Huisnijverheid was naast de landbouw heel erg belangrijk voor de bevolking van Groot-Brittannië rond 1700.

- Wat houdt huisnijverheid in?
- Welke werkzaamheden zie je *figuur 1.5*?
- Welke werktuigen staan in deze figuur afgebeeld?
- Welke energiebronnen worden er op deze afbeelding gebruikt?
- Wat is belangrijk voor de huisnijverheid? Hoe kun je dat zien?

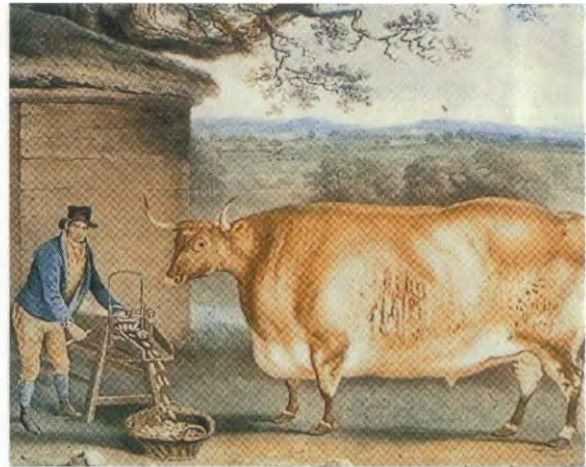
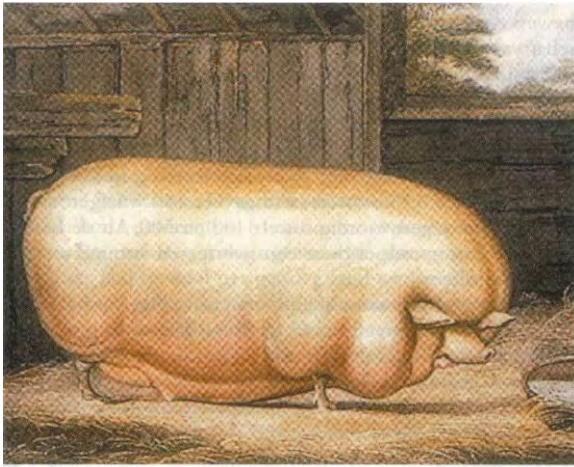
► **Opdracht 5 (individueel)**

Wie hielden zich voornamelijk bezig met het uitvoeren van ambachten, mannen of vrouwen? Licht toe.

Agrarische revolutie

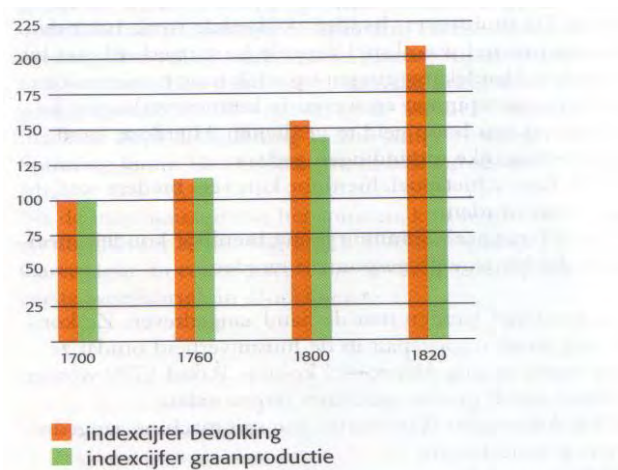
Rond 1730 wilden veel grootgrondbezitters als John luxer gaan leven, maar dat was alleen mogelijk als ze meer pacht konden innen bij de boeren. Dat was niet mogelijk, want de boeren konden met de lage inkomsten uit de landbouw maar moeilijk de bestaande pacht betalen. Om de opbrengsten van de landbouw te vergroten zorgden de grootgrondbezitters voor veranderingen. Zo moesten de boeren als boer Robert andere landbouwwerktuigen gaan gebruiken. Ook teelden ze nieuwe gewassen. Daarnaast pasten ze wissellandbouw toe: om de grond vruchtbaar te houden verbouwdde ze niet elk jaar hetzelfde gewas. Verder fokten ze dieren met speciale eigenschappen en gebruikten ze kalk en vermaalden beenderen om de grond vruchtbaar te maken. Tenslotte werden landbouwgronden rond een dorp in stukken

verdeeld met duidelijke grenzen. Deze veranderingen in de landbouw noemen we de **Agrarische revolutie**. Mede door de stijging van de landbouwopbrengsten en de verbeteringen in de gezondheidszorg, begon de bevolking te groeien. Er was immers voldoende voedsel voor een groeiende bevolking.

Varkens en koeien werden speciaal gefokt op eigenschappen.

Figuur 1.6: voorbeeld van de agrarische revolutie

Graanproductie en de bevolkingsgroei in Engeland, 1700-1820.

Figuur 1.7: Stijging van bevolking GB en nieuwe technieken landbouw

► **Opdracht 6 (individueel)**

- a. Schrijf drie veranderingen op die in de landbouw optraden tijdens de Agrarische Revolutie in Groot Brittannië?
- b. Geef aan wat de gevolgen van de Agrarische Revolutie waren voor;
 - I de opbrengsten van het land;
 - II de inkomsten van de grootgrondbezitters;
 - III het aantal werknemers in de landbouw;
 - IV de omvang van de totale bevolking;
- c. Schrijf twee kenmerken op van een agrarisch- ambachtelijke samenleving.

► **Opdracht 7 (individueel)**

Bekijk *figuur 1.7*.

Is deze bevolkingsgroei een gevolg of oorzaak geweest van de Agrarische Revolutie? Licht toe.

Paragraaf: 1.2 Engeland: Een samenleving in verandering

Doel van de les: in deze les leer je wat de oorzaken zijn van de opkomst van de fabrieken.

Kernbegrippen:

- Uitvindingen
- Kapitaal
- Kolonie
- Grondstoffen
- Fabrieken
- Industriële Revolutie

Structuurbegrippen:

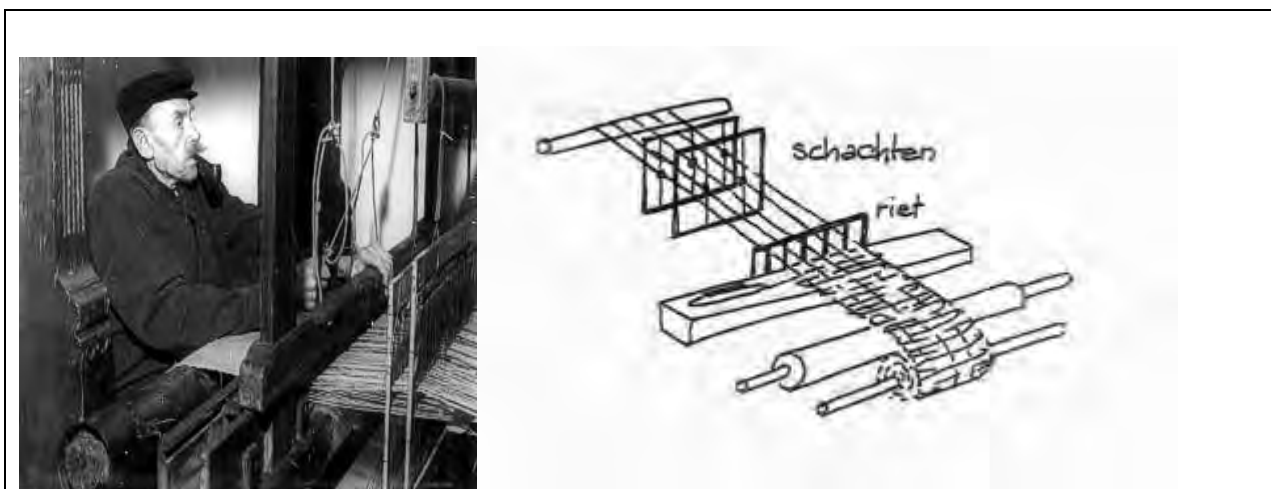
- Bron en vraagstelling
- Interpretatie

In de vorige paragraaf heb je gelezen dat de bevolking van Groot-Brittannië na 1700 mede door de Agrarische Revolutie begon te groeien. Door deze bevolkingsgroei kwam er steeds meer vraag naar producten. Hoe Engeland en Schotland en Wales aan deze vraag konden voldoen wordt in deze paragraaf beschreven.

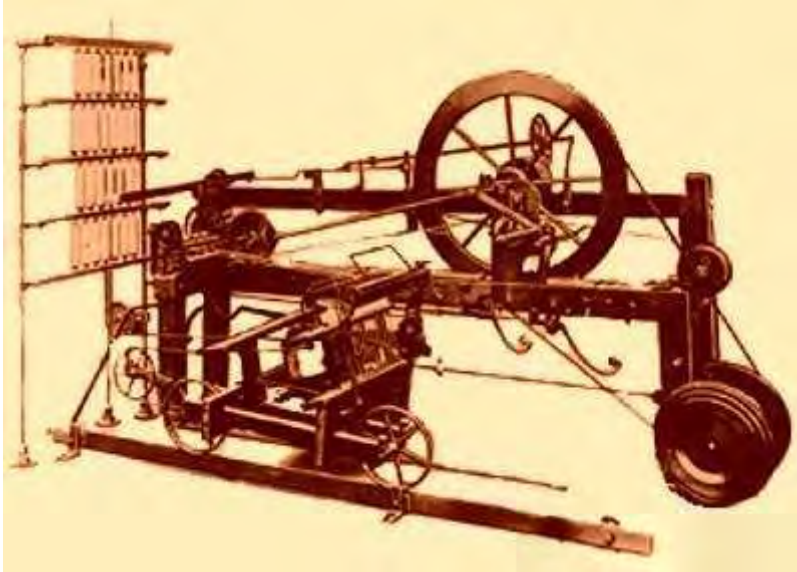
Uitvindingen in de huisnijverheid: de Industriële Revolutie

Door de bevolkingsgroei in Groot-Brittannië, met name in Schotland en Engeland kwam er meer druk op de huisnijverheid. Er moesten namelijk meer en ook sneller producten gemaakt worden om aan de groeiende vraag te kunnen voldoen. Vanwege deze druk kwam men met nieuwe **uitvindingen** in de huisnijverheid.

Heel belangrijk om te weten is dat de veranderingen voornamelijk in de textielnijverheid plaatsvonden. Met andere woorden: de Industriële Revolutie is voornamelijk in de textielsector begonnen. Zo'n nieuwe uitvinding in de textielhuisnijverheid was de „schietspoel“. Hiermee kon men sneller weven. Deze nieuwe methode bracht op haar beurt nieuwe problemen met zich mee, er moest dan immers ook sneller gesponnen worden. Om dat probleem op te lossen werd de „Spinning Jenny“ uitgevonden. Zo volgde de ene uitvinding de andere op.

Figuur 1.8: Schietspoel

Figuur 1.9: De 'Spinning Jenny'

► **Opdracht 8 (individueel)**

Bekijk *figuur 1.8* en *figuur 1.9*.

In de textielnijverheid zijn spinnen en weven belangrijke activiteiten.

- Welke activiteit vindt eerst plaats, spinnen of weven? Leg uit.
- Waarom ontstond er rond 1750 in Groot-Brittannië druk op de textielnijverheid?
- Wat was het gevolg van deze druk op de textielnijverheid?
- Waarom was de uitvinding van de „Spinning Jenny“ een logisch gevolg van de komst van de schietspoel?

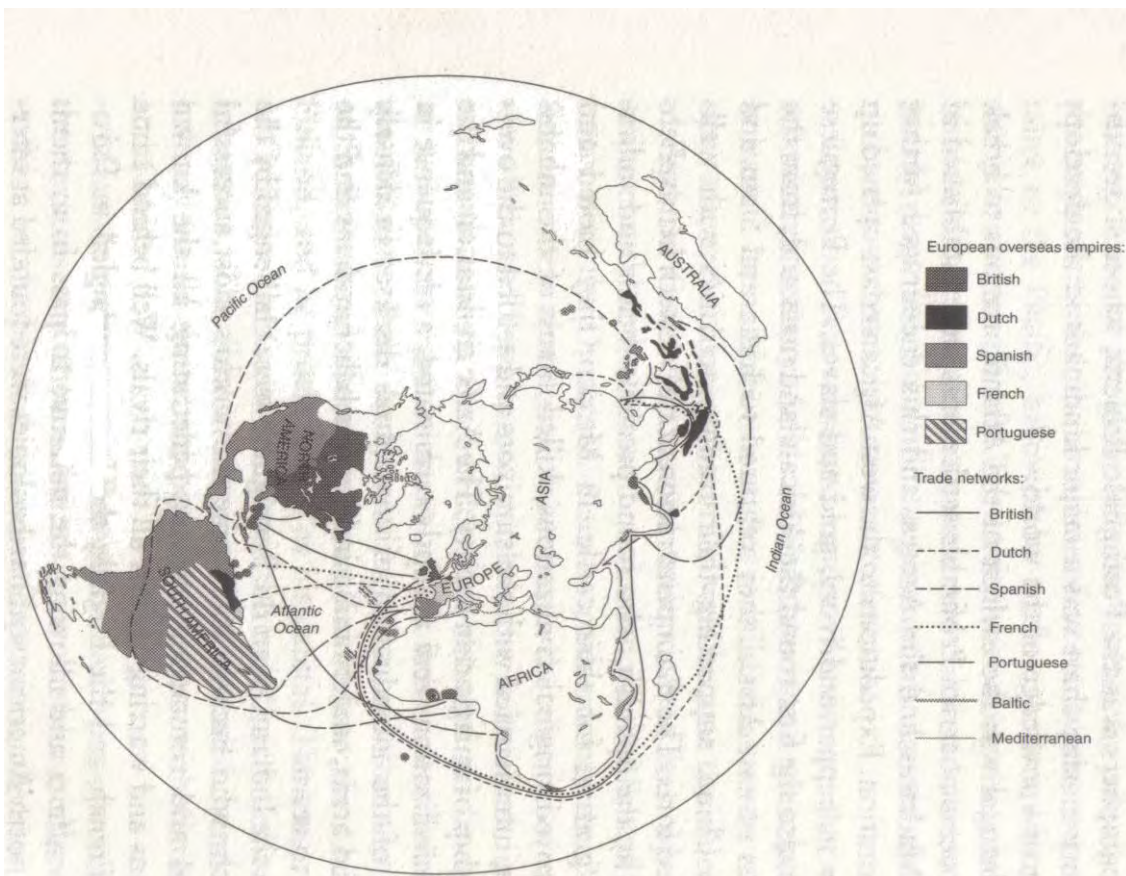
Zoals je eerder hebt kunnen lezen waren uitvindingen een belangrijk aspect van de Industriële Revolutie. Maar uitvindingen en alles daaromheen kostten veel geld. In de volgende alinea's ga je meer over de voorwaarden en omstandigheden van de industrialisatie lezen.

Omstreeks 1700 begon de economie in Groot-Brittannië te bloeien. Dat kwam doordat Engelse handelaren heel actief waren in de wereldhandel. Zij hadden goede en snelle schepen om overal producten te verhandelen. Hiermee werd veel geld ofwel **kapitaal** verdiend. Dit geld was belangrijk om in de nieuwe technieken te investeren.

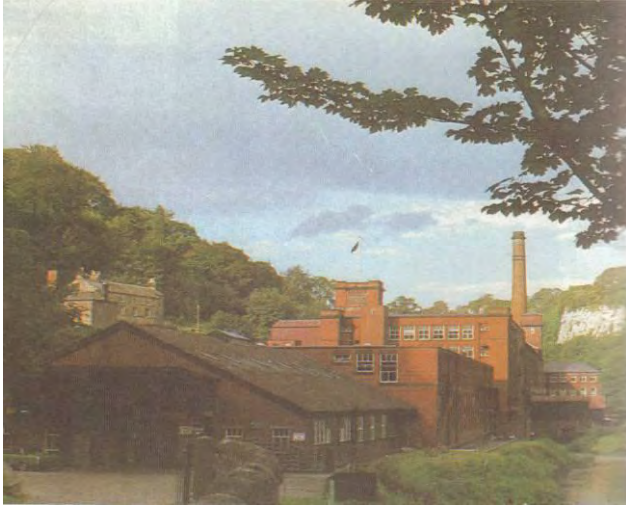
Figuur 1.10: Een Engels schip in de 17^e eeuw

Groot-Brittannië bezat daarnaast net als andere Europese landen rond deze tijd **koloniën**. Dit was gunstig omdat men zo gemakkelijk en goedkoop aan **grondstoffen** kon komen. Grondstoffen zijn nodig om producten te maken. Zo kwam Groot-Brittannië makkelijk aan katoen uit de Verenigde Staten om kleren mee te maken. Al met al had Groot-Brittannië alle productiefactoren om over te gaan op het op grote schaal produceren en exporteren van de eindproducten. Exporteren is heel belangrijk om winst te kunnen maken. In vijf landen heb je meer mensen dan in één land niet waar?

Figuur 1.11: Handel met koloniën 1770

Rond 1770 was het zo ver. Door de bloeiende wereldhandel, uitvindingen in de landbouw en nijverheid ontstonden in enkele steden, zoals Liverpool, Londen en Manchester, de eerste **fabrieken**. Werden kleren en andere producten voorheen nog aan huis gemaakt, nu kwamen er grote gebouwen met machines in de stad waar de productie plaatsvond.

Figuur 1.12: In 1771 werd de eerste textielfabriek gesticht. In het begin draaiden die machines nog op wind- water- en spierkracht.

In 1850 werden bijna alle producten in fabrieken gemaakt. Deze periode wordt de **Industriële Revolutie** genoemd. De benaming revolutie is eigenlijk misleidend, want hoewel de veranderingen door de komst van de fabrieken groot waren, duurde het toch een lange tijd voordat het overal voelbaar werd. Een trage Industriële Revolutie zou een betere benaming zijn.

► **Opdracht 9 (individueel)**

Bekijk *figuur 1.11*.

- Uit welke landen werden grondstoffen naar Groot Brittannië verscheept?
- Wat was volgens de tekst het voornaamste voordeel van het hebben van kolonies?

► **Opdracht 10 (individueel)**

Bekijk *figuur 1.12*.

- Waarom lagen de fabrieken rond 1771 langs rivieren?
- Welk gevolg hadden deze fabrieken voor de huisnijverheid?

Paragraaf: 1.3 Groot Brittannië: Land van groeiende economie en groeiende armoede

Doel van de les: In deze les leer je wat de gevolgen van de industrialisatie inhield voor Groot-Brittannië.

Kernbegrippen:

- Industriële samenleving
- Leefomstandigheden
- Urbanisatie
- Werkomstandigheden
- Kinderarbeid

Structuurbegrippen:

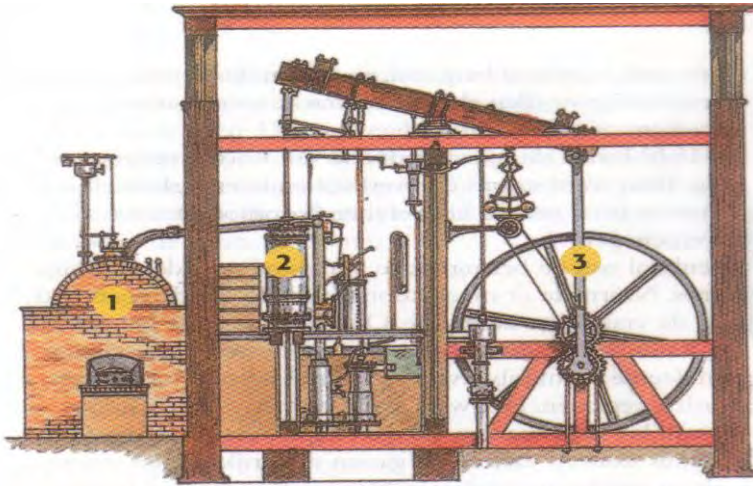
- Feit en mening
 - Inleving en standplaatsgebondenheid
 - Bron en interpretatie
-

In de vorige paragraaf heb je geleerd waarom juist in Groot-Brittannië de eerste fabrieken kwamen. In deze paragraaf ga je leren wat de gevolgen van de komst van fabrieken voor de Engelse samenleving waren, te weten:

1. verschuiving van een agrarisch- ambachtelijke samenleving naar een industriële samenleving
2. urbanisatie
3. verslechtering van leefomstandigheden
4. slechte werkomstandigheden

Agrarisch-ambachtelijke samenleving wordt industriële samenleving

Rond 1800 ging men stoommachines gebruiken om de spin- en weefmachines te laten draaien. De invoering liep echter langzaam omdat de stoommachine erg duur was. Na 1840 kwam er massaproductie van stoommachines. Steenkool was de belangrijkste brandstof voor de stoommachines. Dit stimuleerde dus de mijnbouw. Engeland beschikte over eigen kolenmijnen en kon zodoende snel industrialiseren.

De stoommachine van James Watt

- 1 Water wordt verhit tot stoom.
- 2 De stoom beweegt in een cilinder een zuiger op en neer.
- 3 Met wielen en assen wordt de op-en-neer beweging omgezet in een draaiende beweging.

Figuur 1.13: De stoommachine kent een lange geschiedenis. In het Griekse rijk werd de stoommachine uitgevonden.

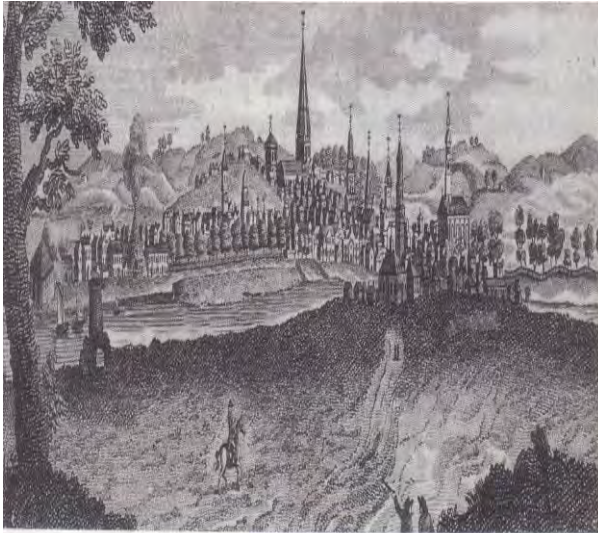
Toen rijke lieden in de fabrieken begonnen te investeren, werd het voor de huisnijverheid moeilijk om daarmee te concurreren. Fabrieken begonnen steeds meer de landbouw en de huisnijverheid als belangrijkste bestaansmiddelen te verdringen. Het grootste deel van de bevolking was voortaan niet meer werkzaam in de landbouw, maar in de fabrieken. Groot-Brittannië werd daardoor vanaf dat moment een **industriële samenleving**. Een voordeel van de komst van de fabrieken was wel dat de producten sneller en goedkoper werden geproduceerd.

Urbanisatie

Omdat de fabrieken zich in de steden vestigden, verhuisden vele gezinnen van het platteland naar de stad met de hoop om werk in een van de fabrieken te vinden. Die verhuizing heet **urbanisatie**. Door de urbanisatie groeiden kleine stadjes zoals Londen, Liverpool en Manchester uit tot grote fabriekssteden. Dit was kenmerkend voor deze periode.

► Opdracht 11 (individueel)

- a. Leg uit waarom de huisnijverheid niet kon concurreren met de fabrieken?
- b. Wat deden veel boeren op het platteland en werknemers die in de huisnijverheid werkten toen de werkplaatsen werden opgeheven?
- c. Hoe heet dat proces?

Figuur 1.14: Glasgow in 1764

Figuur 1.15: Glasgow rond 1820

► **Opdracht 12 (individueel)**

Bekijk *figuur 1.14* en *figuur 1.15*.

Geef in het kort het verschil tussen Glasgow in 1764 en 1820. Geef een verklaring voor dit verschil.

Leefomstandigheden

Omdat zoveel mensen tegelijk naar de stad vertrokken, ontstonden er snel nieuwe woonwijken. Deze nieuwe wijken waren echter heel armzalig opgetrokken. De woningen hadden geen riolering, geen wc's, slecht geïsoleerde ramen en kleine ruimtes. Besmettelijke ziektes, als de pest en difterie braken uit, waar veel mensen aan stierven.

Figuur 1.16: Een arbeidershuishouden rond 1850

Werkomstandigheden

Voor de eerste arbeiders in fabrieken was het niet gemakkelijk. Zo moesten zij lange dagen werken; 12 uur per dag was normaal. Daarnaast konden de fabriekseigenaren omdat de

werkloosheid hoog was onder de mensen in de stad, tegen lage lonen arbeiders in dienst nemen. Men was immers allang blij als men werk had. Ook was het de normaalste zaak van de wereld om kinderen in dienst te hebben; dat heet **kinderarbeid**. Kinderen waren goedkoper, werkten harder en klaagden minder. Het gebeurde vaak dat kinderen door onoplettendheid ongelukken kregen tijdens hun werk.

Figuur 1.17: Kinderen aan het werk in textiel fabriek in Gent

Figuur 1.18: fabrieksarbeid

► **Opdracht 13 (individueel)**

Geef jouw mening over het leven in een stad als Liverpool rond 1800 als loonarbeider. Waar zou je liever willen wonen, in de stad of op het platteland?

► **Opdracht 14 (individueel)**

Bekijk *figuur 1.18*.

- a. Welk beeld wordt er in dit figuur geschetst van de arbeidsomstandigheden
- b. Wie heeft deze tekening gemaakt? Een voorstander of een tegenstander van fabrieksarbeid? Licht toe.
- c. Schrijf drie aspecten op van arbeidsomstandigheden in Groot Brittannië om het standpunt van de tekenaar te bevestigen.

► **Opdracht 15 (groepjes van 4)**

Vorm groepen van 4 leerlingen, verplaats je in de tijd van de industrialisatie en voer een debat over de voor- en nadelen van vrouwen- en kinderarbeid. De stelling is: een wet die kinderarbeid en vrouwenarbeid in de fabrieken verbiedt, is hard nodig.

- 6 groepen; 1. een kind dat voorstander is van kinderarbeid, 2. een kind dat tegenstander is, 3. een vrouw als voorstander, 4. een vrouw als tegenstander, 5. een fabrieksdirecteur als voorstander en 6. een fabrieksdirecteur als tegenstander.

Begrippenlijst

Hoofdstuk 1

Agrarisch- ambachtelijke samenleving: een maatschappij waarin men voornamelijk leeft van landbouw en ambacht.

Agrarische Revolutie: een periode in de 18^e eeuw waarin door uitvindingen in de landbouw, die leidden tot betere productiemethoden, de opbrengst spectaculair steeg.

Ambachten: beroepen waarbij producten met de hand of met eenvoudige middelen worden gemaakt, bv schoenmaker, bakker of goudsmid.

Belasting: Het geld dat de inwoners van een land aan de overheid moeten betalen.

Fabrieken: bedrijven waar met behulp van machines producten worden gemaakt.

Grondstoffen: stoffen die in de natuur worden gevonden, zoals aardolie, hout en andere stoffen, maar ook vruchtbare aarde of mineralen, zoals zout en fosfaat. Deze grondstoffen vormen de basis voor het maken van nieuwe producten.

Industriële Revolutie: een periode aan het begin van de 19^e eeuw waarbij er snelle en grote vernieuwingen plaatsvonden op het gebied van techniek, industrie en verkeer.

Industriële samenleving: een samenleving waarin de meeste producten in fabrieken gemaakt worden en veel mensen in steden wonen.

Kapitaal: economische productiefactor naast grond en arbeid.

Kinderarbeid: er is sprake van kinderarbeid als kinderen een aanzienlijk deel van de dag (of nacht) doorbrengen met betaalde arbeid.

Kolonie: gebied dat door een verafgelegen land wordt bestuurd en van zijn rijkdommen wordt ontdaan.

Landbouw: een bestaansmiddel, waarbij men leeft van het verbouwen van gewassen, bv aardappelen op akkers (akkerbouw) en het houden en fokken van vee, bv koeien (veeteelt).

Leefomstandigheden: situatie waarin mensen moeten leven, bijvoorbeeld in krotten zonder elektriciteit en riolering.

Huisnijverheid: Het produceren van producten door (in loondienst genomen) arbeiders die in hun eigen woning werken.

Pacht: een op huur lijkende overeenkomst waarbij agrarische gronden door de eigenaar (verpachter) in gebruik worden gegeven aan de pachter.

Uitvinding: een nieuwe vinding waardoor het leven beter of gemakkelijker wordt, bijvoorbeeld de telefoon.

Urbanisatie: verhuizing van het platteland naar de stad.

Werkomstandigheden: omstandigheden waaronder mensen moeten werken. Voorbeelden hiervan zijn de lengte van de werkdag, het soort werk en de veiligheid op de werkplek.

Hoofdstuk 2: De opkomst van een supermacht

Figuur 2.1: President Barack Obama.

Figuur 2.2: Wall Street.

„Yes we can!“ was de slogan van President Barack Obama tijdens zijn verkiezingscampagne van 2008. Deze verkiezingen voor het Amerikaanse presidentschap vormen een historische mijlpaal. Voor het eerst in de geschiedenis zou een Afro-Amerikaan president worden van de Verenigde Staten van Amerika. De hele wereld hield zich daarmee bezig. Van Tokyo tot Venezuela. Veel mensen wilden dat er een verandering, „change“ in de Verenigde Staten kwam. Hoewel de Amerikanen getypeerd worden als conservatief, hebben zij opnieuw –bewust of onbewust- de wereld bewezen dat zij een dynamisch land zijn. Dit dynamische karakter en het economische liberalisme hebben de Verenigde Staten gebracht waar ze nu zijn. Het land is één van de meest welvarende naties ter wereld. Heel veel landen, onder andere Aruba, zijn afhankelijk van Amerika voor hun eigen economie. Vandaar het gezegde: „als Amerika niest wordt de hele wereld verkouden“. Hoe komt het dat Amerika één van de rijkste landen is? Wat is de prijs om in het machtigste land ter wereld te wonen? Dat zijn de centrale vragen in dit hoofdstuk.

Om antwoord te krijgen op die hoofdvragen gaan we deelvragen maken. In elke paragraaf behandelen we een deelvraag. In paragraaf 1 behandelen we de eerste deelvraag, namelijk hoe de Verenigde Staten zijn ontstaan. In paragraaf 2 bespreken we de opkomst van de industrie. In paragraaf 3 gaan we kijken naar de economische gevolgen van de industrialisatie. Ten slotte wordt in paragraaf 4 antwoord gegeven op de vraag wat de sociale gevolgen daarvan waren.

Figuur 2.3: De V.S. en de wereld

Paragraaf 2.1 Het ontstaan van de Verenigde Staten

Doel van de les: In deze les leer je hoe de kolonies in Noord Amerika zich ontwikkelden en waarom ze zich los wilden maken van Engeland.

Kernbegrippen:

- Amerika's
- Inheemse bevolking
- Koloniseren
- Slavenhandel
- Plantage-economie
- Onafhankelijkheid

Structuurbegrippen:

- Inleving
- Oorzaak en gevolg
- Feit en mening

Tussen 1492 en 1497 werden de **Amerika's**, Noord-, Midden- en Zuid-Amerika, door Christofel Columbus en andere Spaanse en Portugese ontdekkingsreizigers ontdekt. Het is echter belangrijk om te beseffen dat er over deze stelling veel discussie bestaat. Discussie omdat het niet zeker is dat Columbus de eerste persoon van buiten de Amerika's was die het gebied ontdekte. De Vikingen waren namelijk al eerder in Amerika geweest. Bovendien bestaan er nog veel meer (onbewezen) theorieën over eerdere ontdekkingen van de Amerika's door bijvoorbeeld de Chinezen, de Egyptenaren, de Polynesiërs en de Afrikanen. Er is echter ook discussie over de vraag of het woord „ontdekking“ wel geschikt is, er woonden immers al mensen. Een calypsolied zoals „Columbus lied“ (Columbus loog) van Mighty Shadow geeft in ieder geval aan dat die stelling voor de nodige irritatie zorgt. Een feit is wel dat na de ontdekking van de Amerika's door de Europeanen de wereldhandel er anders is gaan uitzien.

Columbus werd (waarschijnlijk) geboren in 1451. In de Italiaanse havenstad Genua aan de Ligurische kust. Er zijn geen afbeeldingen van Columbus bekend die bij zijn leven gemaakt zijn. Dit portret, dat in de zestiende eeuw door Sebastiano del Piombo werd geschilderd, wordt beschouwd als het best lijkende.

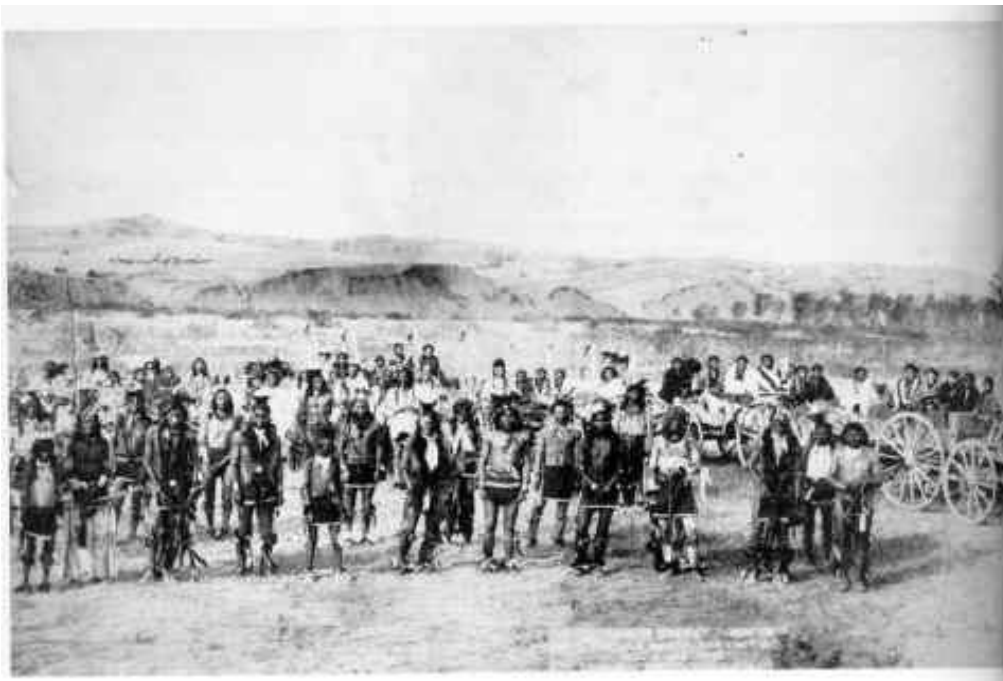
Figuur 2.4: Columbus

Vooraf Midden- en Zuid-Amerika werden na hun ontdekking aantrekkingsgebieden. Deze gebieden werden dan ook snel **gekoloniseerd**. Dit heet kolonisatie omdat onder andere Spanje en Portugal een deel van de eigen bevolking lieten vestigen in een landstreek die nog niet

door het eigen volk bewoond werd. De term kolonisatie kan slaan op vestiging in een onbewoond, onontgonnen gebied, maar ook op vestiging in een vreemd gebied tussen de daar al aanwezige vreemde bevolking. In het geval van de Amerika's was er sprake van het laatste. De Amerika's werden gekoloniseerd omdat ze delfstoffen hadden die belangrijk waren voor de Portugezen en Spanjaarden. Vooral het goud dat daar in grote hoeveelheid aanwezig was, was voor hen een pullfactor. Door gebieden in de Amerika's te koloniseren, konden de Europese landen relatief snel rijk worden.

Noord-Amerika werd echter niet meteen gekoloniseerd omdat men er toen (later wel) geen profijt uit kon halen. Zo werd er geen goud gevonden en geen mogelijkheid om door Noord-Amerika de Oriënt (Azië) te vinden. Het waren de Engelsen die daar als eersten rond 1610 echte permanente nederzettingen stichtten. De kolonisatie van Noord-Amerika door de Europeanen was begonnen.

De **inheemse bevolking** van de Amerika's worden Amerindianen genoemd. De Indianen in Noord-Amerika verwelkomden de kolonisten, die voornamelijk Europese boeren waren, vanwege de handel. Ze wilden echter niet dat de kolonisten het binnenland introkken. De kolonisten waren immers een bedreiging voor hun levenswijze en cultuur. Deze kolonisten gebruikten de landbouwgronden aan de oostkust, maar door de grote vraag naar Amerikaanse landbouwproducten in Europa hadden ze meer grond nodig. Ze pikten dus steeds meer gebieden van de Amerindianen in. Hierdoor ontstonden conflicten tussen de Europeanen en de Amerindianen. De Amerindianen vielen de Europese nederzettingen aan en als reactie hierop vermoordden de kolonisten de Amerindianen en verdreven hen van hun traditionele grondgebied. Ook gingen veel Amerindianen net als in Midden- en Zuid-Amerika dood aan Europese ziektes.

Figuur 2.5: Amerindianen bij Wounded Knee. Het bloedbad van Wounded Knee (29 december 1890) was het laatste gewapende conflict in de oorlog tussen de Amerndianen en de kolonisators. De Amerikaanse cavalerie (soldaten te paard) richtte een bloedbad aan onder de Amerndianen.

Figuur 2.6: Over Pocahontas bestaan veel boeken en films. Pocahontas was een Amerindiaanse die vriendschap opvatte voor de Europese kolonisten. Ze liet zich dopen en trouwde met een Engelsman. Ze stierf uiteindelijk aan een Europese ziekte: de pokken.

► Opdracht 1 (individueel)

- Wie zijn de oorspronkelijke bewoners van Noord-Amerika?
- Hoe werden de kolonisten ontvangen?
- Probeer je in te leven. Schrijf drie verschillen op tussen de kolonisten en de Amerindianen van Noord-Amerika bij de eerste contacten.
- Schrijf drie gevolgen op van de komst van de kolonisten voor de Amerindianen.

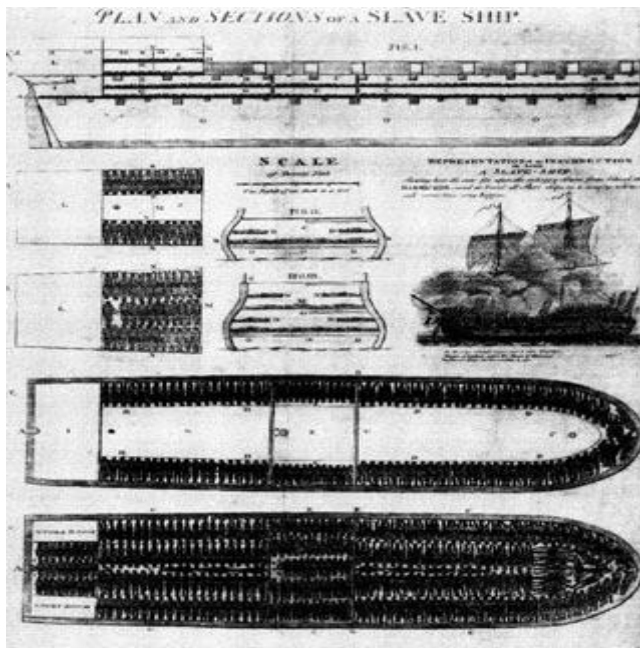
Al snel hadden de kolonisten in vooral de zuidelijke kolonies van Noord-Amerika meer mensen nodig om op de landbouwgronden/plantages te werken. In dit gebied was bijvoorbeeld de katoenteelt heel erg belangrijk. Katoenteelt is erg arbeidsintensief. Dit betekent dat je veel arbeiders nodig hebt om het werk te verrichten. En juist veel arbeiders had men in Noord-Amerika rond 1650 niet. Er waren niet veel blanken te vinden en de Amerindianen wilden en konden het zware werk niet verrichten. Hiervoor werden Afrikanen gebruikt, die beter bestand waren tegen harde arbeid.

Door Augustinus en andere kerkvaders werden heidenen in verband gebracht met de vervloekte broedermoordenaar Kain of met Noachs verstoten zoon Cham. Deze, wiens nakomelingen uit Afrika kwamen, aanschouwde de naaktheid van zijn vader en werd vervolgens met zijn nakomelingschap vervloekt en tot 'knecht der knechten' verklaard.

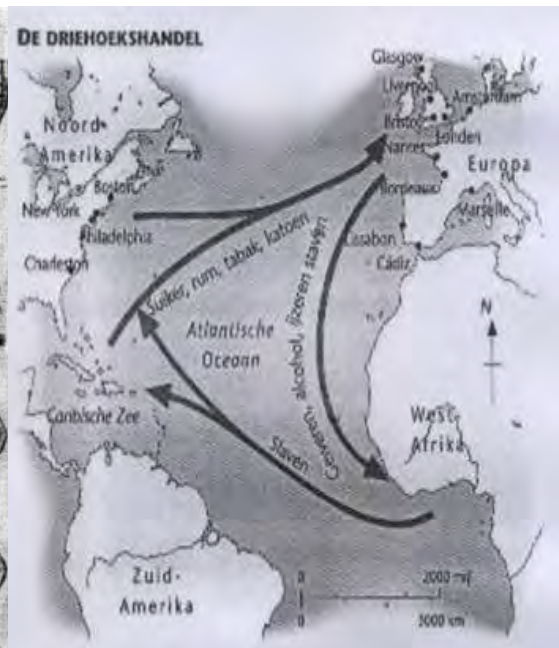
Figuur 2.7: Legitimatatie voor het gebruik van Afrikanen als slaven.
Bron: Corbey 1989:67

Deze slaven waren verplicht om op de plantages te werken. Ze waren niet vrij en waren het bezit van de kolonisten. Deze **slavernij** werd belangrijk voor de handel in landbouwproducten.

De koloniën in Noord-Amerika hadden een **plantage-economie**. Dat wil zeggen dat in Noord-Amerika het hebben van plantages heel erg belangrijk was voor de economie. Noord-Amerika heeft heel veel geld verdiend door de handel in de opbrengsten van de plantages. Om de slavernij in stand te houden had men telkens aanvoer van nieuwe slaven nodig. De trans-Atlantische **slavenhandel** zorgde voor aanvoer van slaven uit Afrika naar de Amerika's.

Figuur 2.8: Aanvoer van negerslaven, er werden vaak honderden slaven tegelijk vervoerd onder onmenselijke omstandigheden. De slaven werden onderweg beestachtig behandeld hierdoor stierf tussen de 10 en 20 % van de slaven al onderweg.

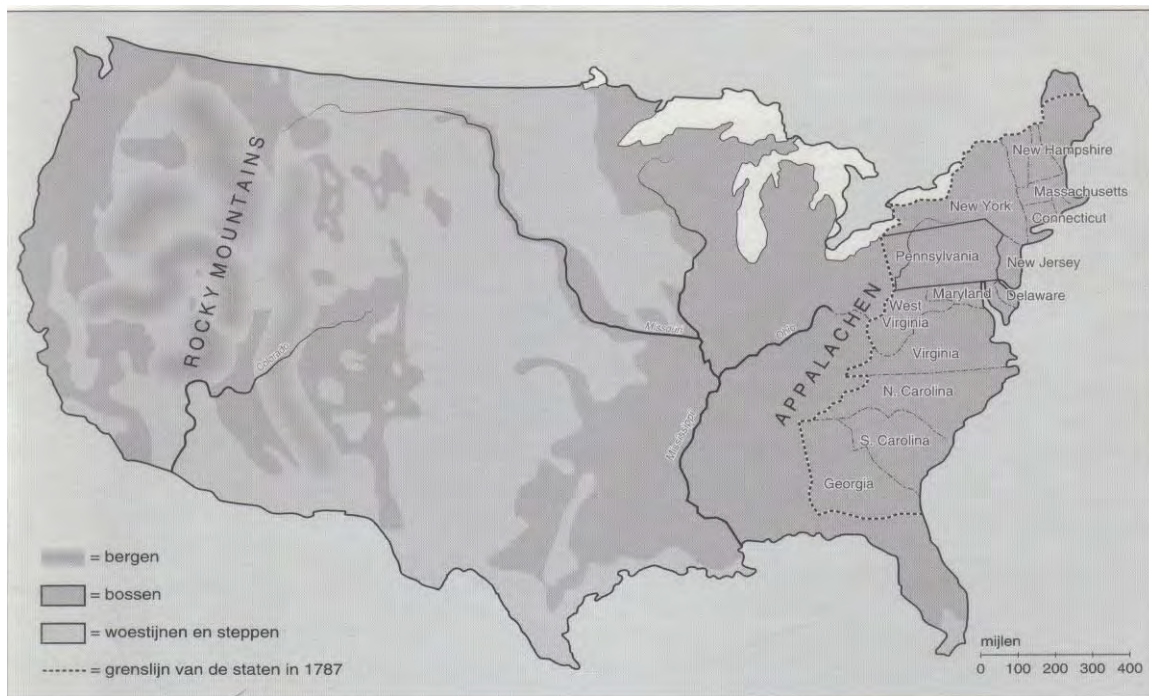

Figuur 2.9: Driehoekshandel

► **Opdracht 2 (individueel)**

- a. Schrijf drie redenen op voor het gebruik van slaven van buiten Noord-Amerika. Lees *figuur 2.7* en bekijk *figuur 2.9*.
- b. Uit welk werelddeel kwamen de slaven om op de landbouwgronden in het zuiden van Noord-Amerika te werken? Leg uit waarom uit dat werelddeel?
- c. Probeer je in te leven. Hoe zou het voelen om slaaf te zijn op een plantage in Noord-Amerika. Leg uit.
- d. Wat is het verschil tussen slavernij en slavenhandel?

Door de uitbreiding van Engelse koloniën in Noord-Amerika kwamen er ook conflicten met andere Europese landen, vooral met Frankrijk. Frankrijk had in Noord-Amerika ook nederzettingen. Na een aantal oorlogen wisten de Engelsen alle nederzettingen te bemachtigen. Rond 1775 bezat Groot-Brittannië dertien koloniën in Noord-Amerika.

Figuur 2.10: Kaart van de Britse koloniën in 1775

Aan het einde van de 18^e eeuw identificeerden veel kolonisten uit de dertien koloniën in Noord-Amerika zich niet meer met Groot-Brittannië. Zij voelden zich meer verbonden met Amerika dan met Groot-Brittannië. Hier zijn drie redenen voor aan te wijzen:

- door het hoge aantal immigranten, met name Schotten, Duitsers en Ieren
- er ontbrak een staatskerk met algemene godsdienstige waarden en normen
- veel blanken die daar waren, werden daar geboren en waren inmiddels al de 7^e generatie „Amerikaan“

Ze waren bovendien ontevreden met de Britse heerschappij vanwege de beperkingen in overzeese handel en de belastingkwestie. De belastingkwestie hield in dat de kolonisten wel belasting moesten betalen, maar niets te zeggen hadden in de politiek. Daarnaast waren ze bijvoorbeeld verplicht om alleen Engelse producten te kopen. In 1773 kwamen enkele kolonisten in Boston in opstand (*figuur 2.11*), in 1775 brak de onafhankelijkheidsoorlog met Groot-Brittannië uit en in 1776 verklaarden de dertien koloniën zich onafhankelijk van Groot-Brittannië (*figuur 2.12*). Na de onafhankelijkheidsoorlog werden in 1783 de Verenigde Staten van Amerika uitgeroepen.

► Opdracht 3 (individueel)

Bekijk de Hebri atlas kaart 89 D en 90A.

- Waar in de VS wonen de meeste Afro-Amerikanen? Kies uit: het zuiden, noorden, westen of oosten.
- Wat heeft kaart 89 D met kaart 90 A te maken?

► **Opdracht 4 (individueel)**

Schrijf twee gevolgen van de uitbreiding van de Engelse kolonies in Noord-Amerika op.

Figuur 2.11: Boston Tea Party. Op 16 december 1773 klonk een groep Amerikaanse kolonisten aan boord van drie schepen in de haven van Boston. Uit woede tegen de Britse regering gooiden ze de thee overboord.

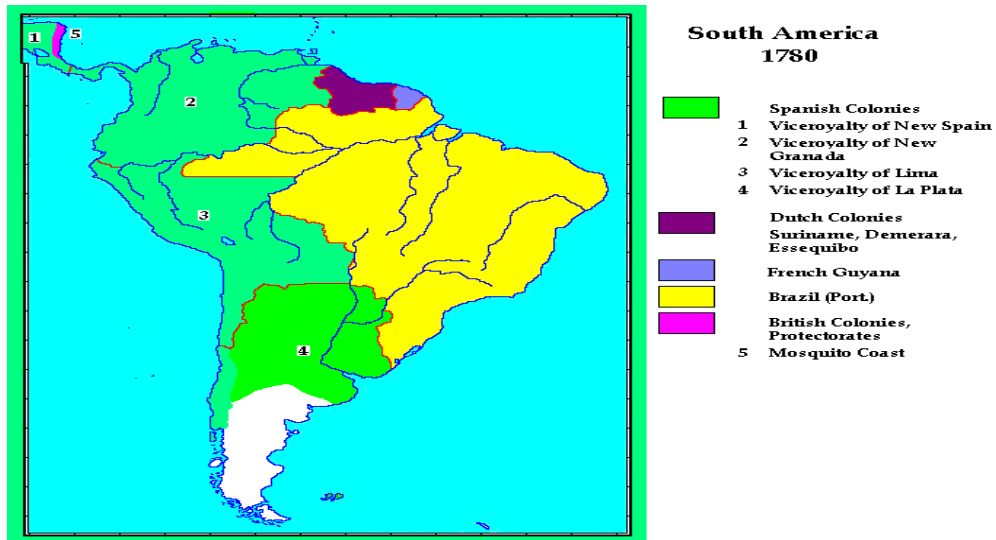

Figuur 2.12: United States Declaration of Independence. Op 4 juli 1776 riepen de dertien Amerikaanse kolonies hun onafhankelijkheid uit.

► **Opdracht 5 (individueel)**

Bekijk *figuur 2.11* en *figuur 2.12*

- Welke gebeurtenis is er te zien op *figuur 2.11*?
- De gebeurtenis op *figuur 2.12* was het gevolg waarvan?
Elk jaar wordt in de VS 4 juli uitbundig gevierd.
- Waarom vieren ze op 4 juli feest in de V.S.?

Figuur 2.13: Kolonisatie van Zuid Amerika

► **Opdracht 6 (duo's)**

Bekijk *figuur 2.10*.

- Aan welke kust kwamen de Europese kolonisten in Noord-Amerika aan? Kies uit noord, oost, zuid of west. Leg uit waarom juist die kust?
- Wat is jullie mening over de stelling dat Columbus Amerika heeft ontdekt.
- Wat is het verschil tussen ontdekken en koloniseren?

Paragraaf: 2.2. Verenigde Staten: Opkomst van de industrie

Doel van de les: In deze les leer je hoe de industrie in de VS ontstond en zich steeds verder ontwikkelde.

Kernbegrippen:

- Afschaffing slavernij
- Burgeroorlog
- Natuurlijke hulpbronnen

Structuurbegrippen:

- Standplaatsgebondenheid
 - Feit en mening
-

In de vorige paragraaf heb je geleerd hoe Noord-Amerika rond 1600 door onder andere Engeland werd gekoloniseerd. Vervolgens leerde je hoe de koloniën zich rond 1780 van Engeland afscheidden en de VS uitriepen. In deze paragraaf leer je hoe de industrialisatie in de VS zich ontwikkelde.

Toen de dertien koloniën in 1783 onafhankelijk van Groot-Brittannië werden en de VS uitriepen, was de industrialisatie in Groot-Brittannië al begonnen. De VS waren toen nog geen industriële samenleving. De meeste Amerikaanse boeren in het noordoosten van de VS produceerden voornamelijk voor eigen onderhoud en maakten andere producten zoals meubels en schoenen zelf. Al snel bleken deze Amerikanen goede handelaren te zijn en begonnen ze alles wat te verhandelen was, te verkopen. Zo verdienden ze geld om weer in werktuigen en voertuigen te investeren om sneller producten te maken en te vervoeren. Wie sneller kon produceren en vervoeren kon meer verdienen. In tegenstelling tot het noordoosten, waren in de zuidelijke streken veel plantages te vinden. Daar produceerden de Amerikanen wel voor de handel.

► Opdracht 7 (individueel)

- a. Wat was in de VS het belangrijkste middel van bestaan vóór 1800?
- b. Hoe noem je zo'n samenleving?

► Opdracht 8 (individueel)

In het noordoosten waren veel boerderijen te vinden, terwijl in meer zuidelijke gelegen streken van de VS veel plantages te vinden waren. Wat is het verschil tussen een boerderij en een plantage?

De verschillen in economie hebben te maken met twee dingen. Het verschil in klimaat en beschikbare **natuurlijke hulpbronnen** in de VS. Natuurlijke hulpbronnen zijn alle in de natuur aanwezige stoffen die van economisch nut kunnen zijn, bijvoorbeeld water, olie, erts, maar ook de zon.

De noordelijke staten

Een aantal Amerikanen in het noordoosten begon met stoommachines te experimenteren. De stoommachine van James Watt werd verder ontwikkeld. In bijvoorbeeld de huisnijverheid werden rond 1800 de stoffen gemaakt met eenvoudige textielmachines die aangedreven werden door de stoommachines. De stoffen werden echter nog naar ambachtelijke bedrijven gebracht om daarvan kleding te maken. Het waren vooral familiebedrijven. Pas in het jaar 1810 kwamen er in de stadjes Waltham en Lowell de eerste grote textiel fabrieken, die het hele productieproces, van grondstof tot eindproduct, uitvoerden.

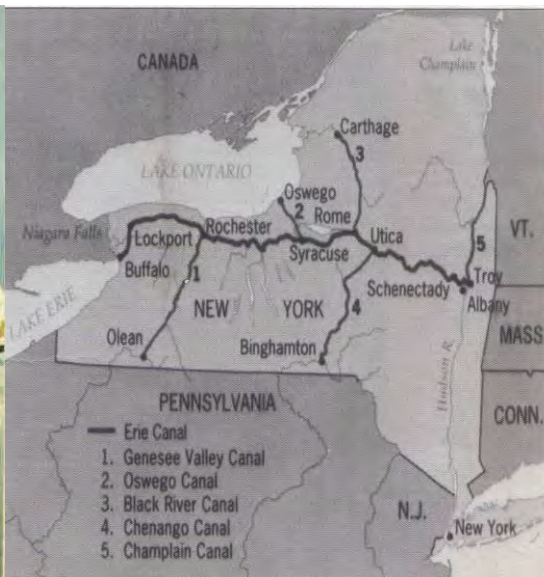
► Opdracht 9 (individueel)

Al snel begon men ook in het noordoosten van de VS met machines producten te maken. Wat was ook hier de impuls om met machines producten te maken of te vervoeren?

Daarnaast investeerden de Amerikanen veel tijd en geld in de stoomlocomotief en stoomboten. In 1807 was het zo ver; een proeftocht met een stoomschip op de Hudson rivier verliep uitstekend. Stoomschepen zouden voortaan vracht over rivieren vervoeren. Men begon aan de *infrastructuur* in de VS te werken. Verbindingen in een gebied werden essentieel. Zo moesten kanalen en havens worden aangelegd en met de komst van de stoomtreinen moesten ook spoorlijnen worden aangelegd.

Figuur 2.14: Raderboot

Figuur 2.15: Het Eriekanaal

Door de ontwikkeling van de scheepvaart werd New York de grootste stad van het land. Ook andere gebieden werden door de aanleg van kanalen en spoorlijnen opengesteld voor kolonisatie en exploitatie, zoals Louisiana en de rest van de Staten ten westen van de Appalachen. Daarnaast begonnen boeren meer voor de markt te werken. Door de stoomboten en treinen konden agrarische-, nijverheids- en industrie producten sneller en goedkoper worden verhandeld; daar viel veel geld te verdienen. Een ander gevolg was dat boeren in het noordoosten van de VS zich gingen richten op veeteelt en tuinbouw.

► **Opdracht 10 (individueel)**

Bekijk *figuur 2.15*.

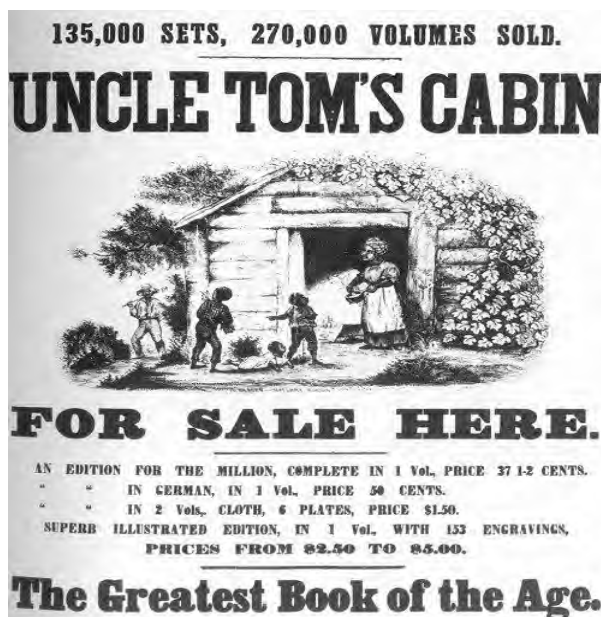
- a. Wat is een kanaal?
- b. Waarom was de aanleg van het Eriekanaal zo belangrijk?
- c. Wat was het gevolg voor de stad New York nadat het Eriekanaal in gebruik werd genomen? Licht toe.

De zuidelijke staten

De zuidelijk gelegen staten van de VS vormden ook na 1800 een agrarische samenleving. Dit kwam doordat de katoenteelt de belangrijkste economische activiteit was. Daardoor werd veel geld in grond en slaven geïnvesteerd en niet in de industrie. Je zag hier bijna geen fabrieken. Daardoor kwam er geen eigen industrie op gang. De zuidelijke staten werden afhankelijk van de noordelijke staten voor de verkoop van katoen. Ook voor het transport waren de zuidelijke staten afhankelijk van de noordelijke staten geworden. De zuidelijke staten werden gekarakteriseerd door het systeem van slavernij, sterke handel en landbouwsector. De noordelijke staten kenden geen slavernij meer en werd gekarakteriseerd door het systeem van vrije arbeid en veel handel.

Burgeroorlog

In de zuidelijke staten waren slaven belangrijk terwijl de staten in het noordoosten een afkeer begonnen te krijgen van de slavernij. Het Noorden wilde de **slavernij afschaffen**, veel mensen daar vonden dat de slaven in het Zuiden in een onmenselijke situatie verkeerden. Ook economisch was het beter om betaalde arbeiders te hebben. Dat zorgt voor meer afzet en dus meer omzet. Op een gegeven moment stonden Noord en Zuid lijnrecht tegenover elkaar in hun idealen.

Figuur 2.16: Uncle Toms Cabin. Een boek geschreven door Harriet B. Stowe. Dit boek maakte veel indruk in het Noorden. Het doet verslag van de slavernij in het Zuiden.

Een geschil tussen de twee delen van de VS over invoerrechten maakte de situatie er niet beter op. Invoerrechten op textielproducten uit het buitenland zouden de handel in katoen van

het Zuiden niet ten goede komen. Het liep zo hoog op dat de zuidelijke staten zich van de VS wilden afscheiden. Toen de zuidelijke staten in 1861 het federale fort „Fort Sumter“ in de haven van Charleston, South Carolina, aanvielen, brak de Amerikaanse **Burgeroorlog** uit. Bij een burgeroorlog gaat het om een gewapend gevecht tussen mensen uit hetzelfde land. Na een oorlog van vijf jaren tussen het Noorden en het Zuiden werd het Zuiden verslagen en werd de slavernij in 1869 grotendeels afgeschaft.

Figuur 2.17: Een zwarte man wordt gelyncht in de Clarkson Street in New York. Veel zwarte mannen werden het slachtoffer van gewelddadige lynchpartijen omdat men vreesde voor de concurrentie van deze nieuwe groep werknemers.

Bron: The New York Historical Society, New York City.

► **Opdracht 11 (individueel)**

- Schrijf twee verschillen op die op te merken zijn tussen de economieën van het Noorden en het Zuiden?
- Welk probleem zou die verschillen met zich meebrengen voor wat betreft de slavernij? Welke effect had dit verschil in economieën tussen het Noorden en het Zuiden op de slavernij?

Bekijk *figuur 2.16* en *figuur 2.17*

- Stelling: Zwarten hadden het in het Zuiden beter dan in het Noorden. Is deze stelling een feit of een mening? Licht toe.

► **Opdracht 12 (individueel)**

- Schrijf twee oorzaken op van de Amerikaanse Burgeroorlog.
- Wat was uiteindelijk de directe aanleiding voor het uitbreken van de burgeroorlog?
- Schrijf twee gevolgen op van de Amerikaanse Burgeroorlog voor de Verenigde Staten.

Paragraaf: 2.3. Industrialisatie als remedie tegen de verscheurde VS; de economische gevolgen van de industrialisatie

Doel van de les: In deze les leer je hoe de VS zich verder op economisch gebied hebben ontwikkeld.

Kernbegrippen:

- Kapitalisme
- Massaconsumptie
- Massaproductie
- Reconstructie
- Vrijemarkteconomie

Structuurbegrippen:

- Oorzaak en gevolg
 - Bron-en vraagstelling
-

In de vorige paragrafen heb je geleerd hoe de VS ontstonden, over de slavernij in de VS, over de industrialisatie daar en hoe de VS in een burgeroorlog verzeild raakten. In deze paragraaf leer je wat die industrialisatie voor gevolgen had op economisch gebied.

‘Tju tju!! The train is coming’

Na de burgeroorlog wilde de Amerikaanse regering nooit meer een burgeroorlog meemaken. De regering moest op zoek gaan naar iets om de twee gebieden weer bij elkaar te brengen. Dat middel werd de industrie. De overheid gaf na de burgeroorlog de industrialisatie de ruimte om te groeien. Vooral de aanleg van spoorwegen speelde een belangrijke rol. Massavervoer was alleen mogelijk via de spoorwegen. Landbouw, industrie en handel bloeiden als nooit tevoren dankzij de spoorwegen. Voor de aanleg hiervan werden vooral Chinezen aangetrokken omdat ze goedkope arbeiders waren. Daarnaast konden Europeanen makkelijker in de VS bedrijven beginnen en in het Zuiden kwam de zogeheten **reconstructie** om de economie daar te verbeteren. Na de burgeroorlog werden namelijk maatregelen genomen om de economie en de situatie van de zwarten van het Zuiden te verbeteren. Zo kwamen er meer fabrieken en werd de slavernij in het Zuiden afgeschaft.

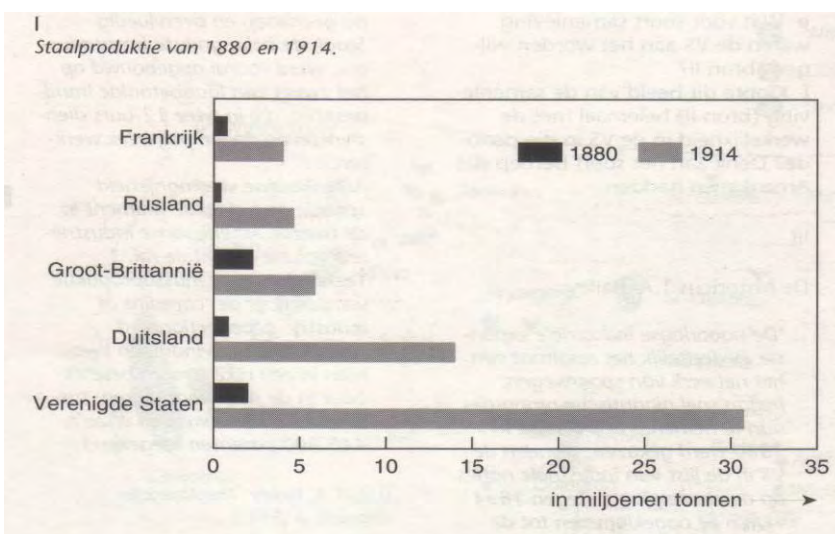

Figuur 2.18: Promontory Point. Op 10 mei 1869 werden de twee spoorlijnen van west naar oost en oost naar west met elkaar verbonden. De laatste spijker in de dwarsligger is van goud. Na de ceremonie wordt deze er weer snel uitgehaald. Hoewel Chinezen de aanleg van de spoorwegen verzorgden, is er geen enkele Chinees op de foto te zien.

Het Noorden

De VS veranderden tijdens en na de Burgeroorlog razendsnel in een industriële natie. Door de Burgeroorlog steeg de vraag naar bepaalde producten. Het leger had kleding, voertuigen, voedsel en wapens nodig. De landbouw en vooral de industrie moesten hiervoor zorgen. Ook door het tekort aan arbeidskrachten gedurende de oorlog, moesten bedrijven gebruikmaken van arbeidsbesparende machines. Na de oorlog zette deze mechanisatie zich voort.

In het begin was de textielindustrie de belangrijkste motor van de economie, maar daarna werden de houtindustrie en de metaalindustrie heel erg belangrijk voor de Amerikaanse economie. Vooral de spoorwegen waren een magneet voor de groei van de metaalindustrie. Veel immigranten kwamen uit Europa en begonnen hun eigen bedrijven. Ook nu profiteerde het Noorden het meest vanwege de betere infrastructuur en het scholingsniveau. De economie van de VS begon snel te bloeien. Met als gevolg dat er meer immigranten naar de VS gingen op zoek naar werk en een betere toekomst. Deze *arbeidsmigratie* was in het begin dus vooral te zien in het noordoosten van de VS.

*Figuur 2.19: Staalproductie
Bron; The National Geographic Society, Washington DC*

► **Opdracht 13 (individueel)**

Al voor de Amerikaanse Burgeroorlog kwam de industrie in de VS op gang. Tijdens de Burgeroorlog groeide het aantal fabrieken echter snel. Schrijf twee oorzaken op voor de groei van de industriële sector in de VS tijdens de Burgeroorlog.

*Figuur 2.20: De Centennial Exhibition in Philadelphia in 1876
bron; The National Geographic Society, Washington DC*

► **Opdracht 14 (individueel)**

Bekijk *figuur 2.19* en *figuur 2.20*.

- Welke twee landen zijn tussen 1880 en 1914 Groot-Brittannië als staalproducent voorbij gestreefd?
- Waarom was de staalproductie zo'n belangrijke industrietak?
- Wat is het verband tussen *figuur 2.19* en *figuur 2.20*?
- Welk gevolg had de groei van de economie voor de migratie?

► **Opdracht 15 (groepjes van drie)**

Leg uit waarom landbouw, industrie en handel groeiden als gevolg van de spoorwegen.

Het Zuiden

Het Zuiden industrialiseerde zich ook als gevolg van de Burgeroorlog. Doordat het Zuiden tijdens de Burgeroorlog geen producten meer van het Noorden ontving, moesten zij zelf hun producten maken. Ook hier stimuleerde de overheid de industrialisatie na de oorlog. Met behulp van de reconstructie wilde de overheid de economie helpen. Met dat plan werden fabrieken gestimuleerd om in het Zuiden te investeren en kregen zwarten de vrijheid en konden ze voor een loon werken.

Na verloop van tijd begon het Zuiden ook economisch te bloeien. Hierdoor zouden mensen ook daar naar toe migreren. De arbeidsmigratie was voortaan dus overal in de VS te vinden. „The American Dream“ is een droom van menig arm mens in de wereld. Al met al is te zeggen dat de VS, door de snelle industrialisatie, economisch het machtigste land ter wereld is geworden.

► **Opdracht 16 (individueel)**

Vul de ontbrekende woorden in:

Het Zuiden zich ook als van de Burgeroorlog. Doordat zelf geen producten meer van het Noorden ontvingen, moesten ze zelf producten maken. Ook hier stimuleerde de overheid de na de oorlog. Met behulp van de wilde de overheid de economie helpen. Met dat plan werden gestimuleerd om in het Zuiden te investeren en kregen zwarten konden ze voor een loon werken.

De auto-industrie

De spoorwegen bleven tot aan het begin van de 20^e eeuw een leidende rol spelen in de Amerikaanse economie. Door de komst van de auto zouden de spoorwegen hun leidende rol verliezen. Toen Henry Ford in 1908 in zijn fabriek aan de lopende band de T- Ford uitbracht, werd de auto betaalbaar voor een groter publiek. Grote orders werden geplaatst en allerlei fabrieken draaiden op volle toeren, want voor de productie van een auto zijn er veel toeleverende fabrieken nodig. Ook de aanleg van wegen en de opkomst van horecabedrijven langs de wegen waren onlosmakelijk verbonden met de toename van het autoverbruik. Veel mensen kregen door deze ontwikkeling in de VS banen en een comfortabele levensstandaard.

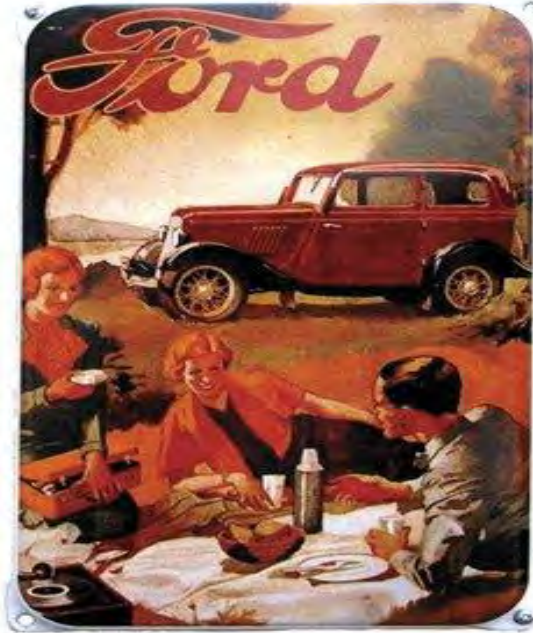
Figuur 2.21: Massafabricage van de T- Ford. De oprichter van de Ford fabrieken, Henri Ford, was de uitvinder van de lopende band.

Bron: AMT Nederland

De ‘roaring twenties’

Door de **massaproductie** van diverse producten daalden de prijzen. Bedrijven moesten echter zorgen dat er veel verkocht werd. Dat deden ze door op professionele wijze gebruik te maken van reclame (*figuur 2.22*). Met succes want veel Amerikanen begonnen op grote schaal

producten aan te schaffen. Dat heet **massaconsumptie**. Ook zorgde de toenemende welvaart in de VS voor toenemend vermaak. Mensen hadden er geld voor over om te gaan recreëren of om „entertainend“ te worden (*figuur 2.23*). Zo'n samenleving die veel producten aanschaft en waar veel vraag naar diensten is, heet een *consumptiemaatschappij*.

Figuur 2.22: Reclamebord Ford

Figuur 2.23: Motor jumping Entertainment

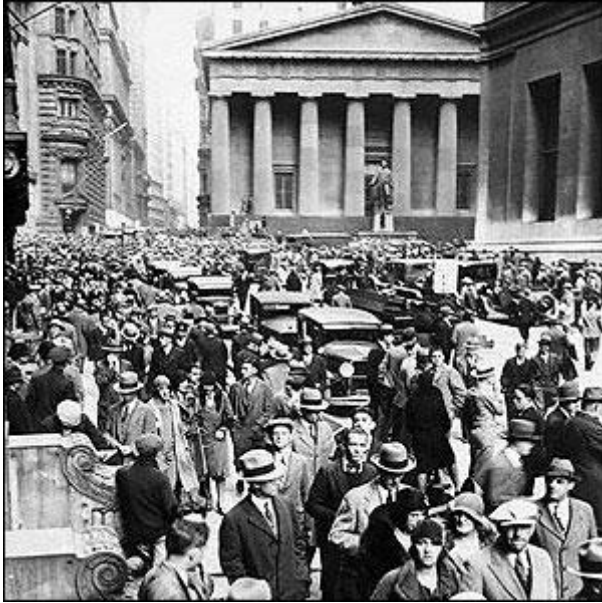
► **Opdracht 17 (individueel)**

Bekijk *figuur 2.22*.

- Wat heeft *figuur 2.22* met de stijging van consumptie in de VS te maken?
- Welk gevaar loopt men in een samenleving die veel consumeert?

Kapitalisme

Kenmerkend voor deze periode van economische bloei is het terughoudende karakter van de overheid in de economie. De Amerikaanse overheid heeft zolang de economie goed is een liberale houding ten opzichte van deze economie. Zij bemoeide zich toen en nu nog steeds niet met de economie. Alleen bij een economische of financiële crisis grijpt de overheid in. Bij deze **vrijmarkteconomie** bepaalt de wet van vraag en aanbod de prijs en kwaliteit van de producten. In de VS kan door dit systeem de vrije ondernemer snel veel geld verdienen als de markt gunstig is.

*Figuur 2.24: Wall Street 1929. Wall Street is het symbool van het kapitalisme in de VS. Maar 'The crash' (beurscrach) in 1929 bracht een deuk in optimisme die gepaard ging met dat systeem.
Bron: BBC news*

In een kapitalistische wereld moet de economie blijven groeien. Om de economie draaiend te houden, moeten de mensen werk hebben. Dit kan alleen als het productieproces en de dienstverlening verder kunnen. Productie is dus sterk afhankelijk van de verkoop ofwel afzet. Als men niet verkoopt dan kan er niet geproduceerd worden. Omdat de Amerikaanse afzetmarkt niet voldoende is, wordt buiten Amerika afzet gezocht. Maar dit geldt ook voor andere landen ter wereld, dus ook Aruba. De VS vormen onze grootste afzetmarkt. Dat creëert wederzijdse afhankelijkheid van landen op economisch gebied. Door deze economische ontwikkeling is de *globalisering* op gang gekomen. Dat is de wereldwijde interactie tussen mensen, bedrijven, regeringen en culturen.

► **Opdracht 18 (individueel)**

Zoek op internet informatie over de crisis van 1929 en 2009

- a. Schrijf twee (2) overeenkomsten op tussen de economische crisis van 1929 en die van 2009.
- b. Schrijf twee (2) verschillen op tussen de economische crisis van 1929 en die van 2009.

► **Opdracht 19 (individueel)**

De titel van paragraaf 2.3 is „de industrialisatie als remedie tegen de verscheurde VS“. Leg deze titel uit.

Paragraaf: 2.4. Verenigde Staten; sociale gevolgen van industrialisatie arbeidsomstandigheden en verhoudingen

Doel van de les: In deze les leer je hoe de VS in de 20^e eeuw op het gebied van arbeidsomstandigheden en verhoudingen veranderde door de industrialisatie.

Kernbegrippen:

- Etnische minderheid
- Nativisme (vreemdelingenhaat)
- Rassenkwestie
- „Trail of Tears“

Structuurbegrippen:

- Standplaatsgebondenheid
 - Interpretatie
-

In de vorige paragraaf heb je geleerd wat op economisch gebied de oorzaken en gevolgen waren van de industrialisatie van de VS. In deze paragraaf gaan we vooral kijken naar de sociale gevolgen van de industrialisatie voor de inwoners van de VS.

Irish whiskey

De opkomst van de industrie in het Noorden rond 1810 zorgde voor de eerste kleine stroom immigranten. Met name uit protestants Engeland en Schotland. Zij gingen in fabrieken werken waar ze lange werktijden moesten maken, maar dat was normaal voor die tijd als je het vergelijkt met de werktijden op de boerderij. Ze verdienden echter een aantrekkelijk salaris, want er waren niet zoveel arbeiders. Ten slotte is op te merken dat de werkgevers zich netjes gedroegen tegenover het personeel. Na 1830 veranderde de situatie; toen steeg het aantal immigranten enorm. Daardoor begonnen na 1830 de werkomstandigheden te verslechteren. Ook de levensomstandigheden verslechterden. Veel van deze immigranten kwamen uit katholiek Ierland. Ierland was namelijk het dichtstbevolkte land in Europa en werd geteisterd door armoede en hongersnood. Deze Ierse immigranten waren na een tijdje niet meer welkom. Dit kwam omdat ze herkenbaar waren als niet-protestanten. Zij werden ook gezien als lui, grof en vies. Door hun armoede en door discriminatie werden ze als tweederangs burgers gezien binnen de Amerikaanse samenleving. Zelfs de politiek ging zich met deze kwestie bemoeien. Dit heet **nativisme**, een politieke beweging die zich fel tegen de buitenlanders keerde. Amerika was volgens veel politici namelijk voor de Amerikanen.

Figuur 2.25: Arbeidsomstandigheden na 1830 onder de Ieren.
Bron: Histrygeek.com

► **Opdracht 20 (individueel)**

Rond 1810 kwam een stroom aan immigranten naar de VS.

- Wat zijn immigranten?
- Waar kwamen deze immigranten voornamelijk vandaan?
- Waar kwamen deze immigranten voornamelijk voor naar de VS?
- Hoe waren de werkomstandigheden van deze arbeiders vóór 1830? Leg uit.

► **Opdracht 21 (individueel)**

Rond 1830 veranderden de werkomstandigheden van veel arbeiders.

- Wat veranderde in de werkomstandigheden van de arbeiders?
- Wat was de voornaamste oorzaak voor de verandering in de werkomstandigheden?
- De nieuwkomers werden gediscrimineerd. Waarom werden ze gediscrimineerd?

Geen betere indiaan dan een dode indiaan

De industrialisatie van de VS, die samen ging met de uitbreiding van de spoorwegen, had ook desastreuze gevolgen voor de Amerindianen. De aanleg van de spoorwegen betekende dat de Amerindianen vrijwillig grond moesten afstaan. Amerindianen die hiertegen in opstand kwamen, werden omgebracht tijdens veldslagen. Anderen werden gedwongen om naar reservaten te verhuizen. Er zijn daardoor maar weinig Amerindianen overgebleven. Velen stierven aan ziektes en uitputting. De ‘Trail of Tears’ (figuur 2.26) van 1830 maakt nog steeds veel los bij mensen. De Amerindianen profiteerden zodoende niet van de groeiende welvaart. De overgebleven Amerindianen moesten zich in de reservaten aanpassen aan de Amerikaanse cultuur. Wie zich kon aanpassen, kreeg de Amerikaanse burgerrechten.

Figuur 2.26: Trail of Tears. De tocht van 15000 Cherokees in de winter van 1838/1839. Vierduizend van hen kwam om tijdens de 116 dagen durende deportatie.

Andere **etnische minderheden** werden ook het slachtoffer van de vreemdelingenhaat. Zo werden de Chinezen vanwege hun huidskleur, onverstane taal en exotische gebruiken, ook gehaat. Deze Chinezen waren voornamelijk naar de VS gekomen om aan de spoorwegen te werken. De Chinezen waren net als de Ieren buitenlanders uit één bepaald land die kwantitatief minder in aantal waren dan de meerderheidsgroep, namelijk de blanke protestanten in de VS.

De afkeer tegen immigranten zou na de Burgeroorlog afnemen, vanwege de economische groei. Er was toen wel weer veel werk te vinden. Toen maakten vooral veel Zuid- en Oost-Europeanen de oversteek naar de VS op zoek naar een betere toekomst. In New York waren er in 1900 bijvoorbeeld meer Italianen te vinden dan in Napels.

Figuur 2.27: Chinezen aan het werk in een goudkamp in Californië. Chinezen werden gehaat omdat ze harde werkers waren, hierdoor vormden ze een bedreiging op de arbeidsmarkt voor de blanken. Bron: Colorado Historical Society, Denver

► **Opdracht 22 (individueel)**

Ook voor de Amerindianen had de industrialisatie grote gevolgen. Leg het verband tussen de industrialisatie en de negatieve gevolgen voor de Amerindianen uit. (gebruik de woorden; aanleg spoorwegen, Trail of Tears, reservaten)

► **Opdracht 23 (individueel)**

Chinese immigranten werden ook na 1860 nog gehaat door de blanke bewoners.

Waarom werden ze voornamelijk gehaat?

- A omdat ze vaak in aanraking kwamen met justitie
- B omdat ze lui waren
- C omdat ze niet te verstaan waren
- D omdat ze goedkope arbeidskrachten waren

'I have a dream'

Ook voor de Afro-Amerikanen in de VS had de industrialisatie negatieve gevolgen.

De Afro-Amerikanen in het Noorden hadden al in 1803 hun vrijheid gekregen en moesten door middel van betaalde banen, in bijvoorbeeld fabrieken rond komen. De sociale situatie was voor hen in het Noorden beter dan in het Zuiden. Ook al werden ze in het Noorden vaak gediscrimineerd in het Zuiden waren ze nog steeds slaven.

Zoals je eerder hebt kunnen lezen heeft het Zuiden vóór de Burgeroorlog niet of nauwelijks van de economische vooruitgang geprofiteerd. Na de Burgeroorlog werden maatregelen genomen om de economie en de situatie van de zwarten van het Zuiden te verbeteren. Zo kwamen er meer fabrieken en werd de slavernij in het Zuiden afgeschaft. De zwarten kregen hierdoor burgerrechten en kiesrecht. Ook kregen ze voedsel, grond, werk en recht op onderwijs. Deze reconstructie was in het begin succesvol. Toch was het als zwarte moeilijk je verder te ontwikkelen.

Het loon dat ze verdienden was niet genoeg om een redelijk bestaan op te bouwen. Bovendien werden de zwarten nog steeds gediscrimineerd waardoor blanken sneller een baan kregen in de industrie. Veel blanken uit het Zuiden vonden de reconstructie opgelegd door het rijke Noorden en verzetten zich daardoor fel. De opkomst van de Ku-Klux Klan is hier een goed voorbeeld van. Het gevolg was dat veel zwarten van het Zuiden naar de steden in het Noorden trokken. Daar hoopten ze een beter bestaan op te kunnen bouwen. Maar ook daar zouden ze met discriminatie geconfronteerd worden. De fabrikanten namen eerder Zuid- en Oost-Europeanen aan. De zwarten die in het Zuiden bleven, kregen te maken met discriminerende wetten. Zo werd apartheid door de wet toegestaan.

Pas in de jaren vijftig en zestig van de 20^e eeuw kwamen er wat betreft de **rassenkwestie** kleine verbeteringen in de wetgeving. Dat kwam door bijvoorbeeld geweldloze acties georganiseerd door leiders als Martin Luther King en anderen. Langzaam maar zeker zou de sociale situatie van de zwarten in de VS verbeteren. Met zijn „I have a Dream“ speech uit 1963 zou Martin Luther King nooit gedroomd hebben dat er binnen vijfenveertig jaar een Afro-Amerikaan tot president van de VS zou worden gekozen. Een zwarte president die mensen tot verandering, „change“ zou inspireren.

Figuur 2.28: Little rock incident. Terwijl een zwarte Amerikaan onder begeleiding van de politie naar school loopt, wordt ze door blanken uitgescholden.

► **Opdracht 24 (individueel)**

Vul in:

Na de burgeroorlog werd de afgeschaft. De zwarten kregen daardoor burgerrechten en Ook kregen ze grond, en onderwijs. Toch was het niet makkelijk voor de zwarten. Zo werden ze ook op de arbeidsmarkt De blanken zagen de reconstructie als opgelegd. De opkomst van de is hier een gevolg van.

Begrippenlijst

Hoofdstuk 2

Afschaffing slavernij: de beëindiging van de slavenhandel en het verbod op het houden van slaven.

Amerika's: het continent Amerika: Noord-, Midden- en Zuid-Amerika.

Burgeroorlog: een oorlog waarbij de strijdende partijen deel uitmaken van hetzelfde land of rijk.

Etnische minderheid: een duidelijk te onderscheiden bevolkingsgroep die binnen het land of de staat waarin ze verblijft een minderheid vormt.

Inheemse bevolking: de mensen die tot een land behoren door geboorte, de niet geïmmigreerde inwoners van een land. Vaak wordt hiermee het volk bedoeld dat een gebied bewoonde voor het gekoloniseerd werd.

Kapitalisme: een economisch systeem waarbij winst maken heel belangrijk is. De wet van vraag en aanbod bepaalt de prijs van producten en diensten.

Koloniseren: hiervan is sprake wanneer een deel van de eigen bevolking zich vestigt in een gebied dat nog niet door hen bewoond wordt. Dat kan een onbewoond, onontgonnen gebied zijn, maar het kan ook het vestigen in een gebied tussen de daar al aanwezige bevolking betekenen.

Massaconsumptie: het aanschaffen van producten op grote schaal.

Massaproductie: het op grote schaal maken van producten, mede door de opkomst van machines.

Nativisme: een politieke beweging die zich fel tegen buitenlanders keert.

Natuurlijke hulpbronnen: alle in de natuur aanwezige stoffen die van economisch nut kunnen zijn, bijvoorbeeld: water, olie, wind en zon.

Onafhankelijkheid: een land of staat die niet (meer) bestuurd wordt door een ander land en volledig kan beslissen over zijn of haar binnenlands en buitenlands politieke beleid.

Plantage-economie: een economisch systeem waarbij plantages belangrijk zijn voor de handel.

Rassenkwestie: een situatie in de VS van 1870 tot 1970 waarbij zwarten (Afro-Amerikanen) systematisch werden gediscrimineerd.

Reconstructie: betekent in algemene zin wederopbouw. De reconstructie van de Verenigde Staten staat voor de periode na de Burgeroorlog waarin het Noorden het Zuiden bezet hielden om het Zuiden te dwingen de gelijkheid tussen blank en zwart te accepteren. De reconstructie mislukte, pas na de Tweede Wereldoorlog zouden blank en zwart dezelfde burgerrechten krijgen.

Slavenhandel: het handelen in slaven: het kopen en verkopen van slaven.

'Trail of Tears': een reis naar een reservaat die 15000 Cherokee Amerindianen in de winter van 1838-1839 moesten volbrengen. Ongeveer 4000 Cherokees bereikten het reservaat niet.

Vrijemarkteconomie: economie waarbij de wet van vraag en aanbod de prijs van producten en diensten bepaalt.

Hoofdstuk 3: Nederland als industriële samenleving

De industrialisatie kwam in de 19de eeuw in Europa goed op gang. Goederen werden niet meer met de hand gemaakt, maar met machines in fabrieken. In verschillende West-Europese landen, zoals Engeland en Frankrijk, werd de industrie een belangrijk middel van bestaan. Rond 1810 begonnen ook de VS te industrialiseren. Maar in Nederland bleef die ontwikkeling achter. Daar was vóór 1880 nog nauwelijks sprake van industrie. Goederen werden nog voornamelijk met de hand, ambachtelijk, gemaakt. Landbouw en veeteelt bleven de belangrijkste bestaansmiddelen.

De jaren rond 1900 waren voor Nederland jaren van grote verandering. Op economisch gebied zette de industrialisatie door. Aan de politiek namen steeds meer mensen deel. Er ontstonden nieuwe politieke partijen, vakbonden en andere vormen van verenigingsleven. Tegenwoordig behoort Nederland tot één van de rijkste industrielanden ter wereld.

Dit hoofdstuk gaat over hoe Nederland van een agrarisch-ambachtelijke samenleving naar een industriële samenleving is overgegaan; met welke sociale problemen Nederland te maken kreeg door de industrialisatie en wat de reactie was van de Nederlandse staat op deze sociale problemen.

Paragraaf: 3.1. De industrialisatie van de Nederlandse samenleving

Doel van de les: In deze les leer je hoe Nederland van een agrarisch- ambachtelijke samenleving naar een industriële samenleving is overgegaan.

Kernbegrippen:

- Mechanisatie
- Textielindustrie

Structuurbegrippen:

- Oorzaak en gevolg
- Feit en Mening

De industrialisatie van de Nederlandse samenleving

Rond 1800 waren de meeste West-Europese landen druk bezig met industrialisatie. Na Engeland volgden onder anderen Duitsland en Frankrijk.

In 1849 had Nederland een agrarisch-ambachtelijke samenleving.

Indeling van de beroepsbevolking:

24% nijverheid; bedrijven waar grondstoffen worden verwerkt; bijvoorbeeld van hout een stoel maken en van schapenwol stoffen maken.

44% landbouw

29% diensten; vooral handel en vervoer.

3% overige

Figuur 3.1: Een beroepstelling in Nederland uit 1849

In Nederland behoorde ongeveer 80% van de bedrijven tot het midden- en kleinbedrijf, dit zijn bedrijven met minder dan 50 werknemers. Energie werd nog vooral geleverd door mens-, dier- en windkracht.

Na 1850 gingen steeds meer bedrijven over op het gebruik van stoommachines. Eerst ging men in de landbouw moderniseren. Hier verwekte men landbouwproducten, zoals aardappelen. Er werd maar met mondjesmaat gebruik gemaakt van stoommachines, die in de loop van de negentiende eeuw steeds beter werden.

WERKTUIG	1850	1860	1880	1890
Paardenmolens	1930	1710	910	570
Windmolens	3050	3400	3120	1790
Watermolens	470	500	250	160
Stoommachines	290	820	2740	3930

Figuur3.2: Aantal krachtwerktuigen in de industrie en nijverheid in Nederland.

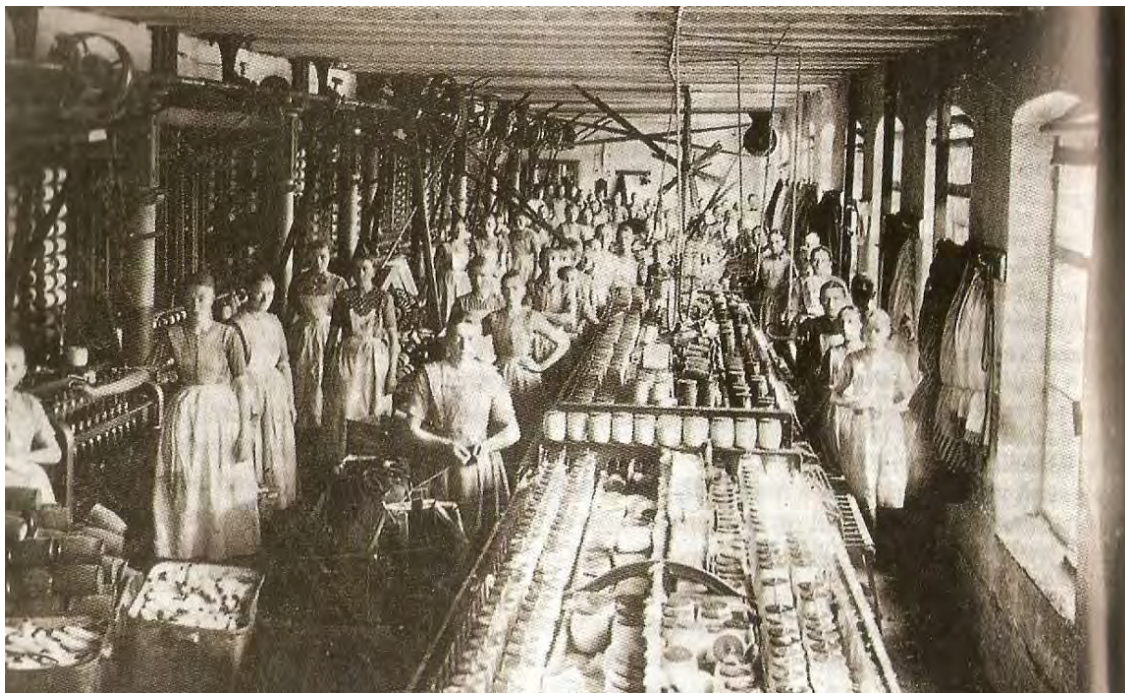

Figuur 3.3: Het aantal stoommachines in Nederland tussen 1850-1890.

► **Opdracht 1 (individueel)**

Bekijk *figuur 3.2* en *figuur 3.3*.

Teken *figuur 3.3* na en maak hierin een grafiek van het aantal stoommachines in Nederland tussen 1850 en 1890.

Figuur 3.4: Een blik in de spoelzaal van Fa. Van Heek en Co. te Enschede omstreeks 1895.

► **Opdracht 2 (individueel)**

Bekijk *figuur 3.4*.

Het vervangen van spierkracht door machines heet **mechanisatie**.

Hoe zie je op de foto dat in dit bedrijf sprake is van mechanisatie.

De regering ging de economie enigszins stimuleren door te investeren in de infrastructuur. Om de economie vooruit te helpen liet de regering spoor- en waterwegen aanleggen. In Nederland kwamen post, telegraaf en telefoon ook in overheidshanden. En de regering probeerde de uitbreiding van het spoorwegnet te beïnvloeden.

Moelijk bereikbare gebieden hadden nauwelijks contact met de rest van het land. Maar door waterwegen, spoorwegen en communicatiemiddelen zoals de telefoon werden deze gebieden bereikbaar.

Betere transport- en communicatiemiddelen versterkten ook de contacten met het buitenland. Voor het handelsverkeer tussen Nederland en de koloniale bezittingen was de opkomende stoomscheepvaart belangrijk. Contacten met Nederlands-Indië (het huidige Indonesië), Suriname en de Nederlandse Antillen namen daardoor toe.

Figuur 3.5: Ontwikkeling van het verkeer in Nederland tussen 1800 en 1900.

► **Opdracht 3 (individueel)**

Bekijk *figuur 3.5*.

- Om welke twee verbeteringen van de infrastructuur gaat het hier?
- Waarom was een betere infrastructuur gunstig voor de economie?

Een buitenlandse markt in het Koninkrijk.

Nederlands-Indië was een deel van het Koninkrijk der Nederlanden. Het eilandenrijk was een interessant gebied voor de Nederlandse ondernemer. Hij kon er bijvoorbeeld grondstoffen vandaan halen. Ook werden goederen geleverd aan bedrijven in Indië. Van de totale uitvoer aan machines ging vaak twee derde naar de kolonie. Tussen 1866 en 1900 voerde Nederland totaal voor ruim 80 miljoen gulden aan katoenen stoffen uit. Het grootste deel daarvan, ruim 63 miljoen gulden werd naar Nederlands-Indië geëxporteerd.

Figuur 3.6 Vrij naar; J.A. de Jonge, *De industrialisatie in Nederland tussen 1850 en 1914*.

► **Opdracht 4 (individueel)**

Lees *figuur 3.6*.

- Schrijf twee redenen op waarom Nederlands-Indië belangrijk was voor de Nederlandse ondernemer.
- Welke twee soorten fabrieken verkochten hun producten in Nederlands-Indië?

Er waren machines nodig om de stoomtreinen en stoomschepen te bouwen. Na 1890 kwamen er steeds meer bedrijven die zich met de zware industrie gingen bezighouden, bijvoorbeeld met machinebouw en scheepsbouw. Die bedrijven ontstonden vooral in het westen van Nederland, dicht bij de havens waar de grondstoffen snel aangevoerd konden worden. Rotterdam werd de grote transitohaven; een haven waar allerlei goederen overgeladen en doorgevoerd worden naar andere landen. Nederland profiteerde van de industrie in Duitsland en Engeland. Er kwam meer werk in de haven van Rotterdam en in de scheepsbouw.

► **Opdracht 5 (individueel)**

Bekijk *figuur 3.5*.

In Duitsland kwam veel industrie.

Hoe kun je in *figuur 3.5* zien dat dit ook voor Nederland gevolgen had?

In het westen van Nederland woonden ook de rijke burgers die voor het benodigde geld konden zorgen. Toch duurde het even voordat zij bereid waren hun geld in de grote industrieën steken. Dit was één van de redenen waarom de industrialisatie in Nederland laat was begonnen. Mensen met geld wilden of durfden hun geld niet te investeren in de fabrieken. Veel liever zetten ze het veilig op de bank of investeerden ze in andere ondernemingen. Veel ondernemers durfden ook geen risico's te nemen. De manier waarop zij produceerden, voldeed goed, er waren voldoende arbeidskrachten en de nieuwe machines waren duur en moesten geïmporteerd worden.

JAAR	AANTAL NV'S	GESTORT GELD IN MILJOENEN GULDENS
1864	74	22
1874	142	35
1884	173	37,3
1894	295	59,1
1904	617	112,6
1908	882	145,9

*Figuur 3.7: J.A. de Jonge, De industrialisatie in Nederland tussen 1850-1914.
Aantal naamloze vennootschappen in Nederland, 1864-1908.*

► **Opdracht 6 (individueel)**

Bekijk *figuur 3.7*.

Waaruit blijkt dat de rijke Nederlanders steeds meer in bedrijven gingen investeren?

Vanaf 1860 kwamen er in het oosten van Nederland steeds meer fabrieken waar textiel met behulp van machines werd geproduceerd; **textielindustrie**. Toch bleef de huisnijverheid, zoals het thuis weven voor de fabrikant, nog tot in de 20ste eeuw bestaan. Vooral in Noord-Brabant, waar voornamelijk wollen stoffen werden geweven, werkten de wevers (veelal arme boeren) thuis op hun weefgetouwen.

In 1881 stonden er 145 wolfabrieken. Met de kruiwagen haalden de wevers de garens op en leverden de geweven stoffen af aan de fabriek. In Tilburg werkten in 1910 nog zo'n 350 mannen en vrouwen als thuiswever. Het was zwaar en eentonig werk.

De huisnijverheid verdween in de jaren twintig van de 20ste eeuw. Vanaf dat moment werd er in de textiel nog uitsluitend in de fabrieken gewerkt.

► **Opdracht 7 (individueel)**

De opkomst van de industriële samenleving in Nederland wordt aangeduid als de periode van de Industriële Revolutie voor Nederland.

Ben je het eens met de aanduiding „Industriële Revolutie“? Leg je antwoord uit.

Begin 20ste eeuw werkte bijna de helft van de mensen in de industrie en nog maar een kwart in de landbouw. Nederland was een industriële samenleving geworden.

SECTOR	1849	1909
landbouw, visserij en jacht	44	28
nijverheid en industrie	24	32
dienstverlening, waaronder:	29	38
• handel en vervoer	11	18
• overheid en onderwijs	2	4
• huishoudpersoneel	11	9
• bank- en verzekeringswezen	0	1
Overige	3	2
TOTAAL	100%	100%

Figuur 3.8: Samenstelling van de beroepsbevolking in 1849 en 1909 in %

► **Opdracht 8 (individueel)**

Gebruik *figuur 3.8*.

- Welke twee sectoren zijn het meest gegroeid tussen 1849 en 1909?
- Ten koste van welke sector groeiden de twee andere sectoren?

► **Opdracht 9 (individueel)**

Welke van de onderstaande ontwikkelingen hangen samen met de industrialisatie van Nederland? Kruis de juiste antwoorden aan.

- Meer bedrijven gingen mechaniseren.
- Er kwamen spoorlijnen en betere waterwegen.
- De huisnijverheid groeide sterk.
- Nederlands-Indië leverde grondstoffen voor de industrie en had ook behoefte aan allerlei producten.

► **Opdracht 10 (individueel)**

Gebruik *figuur 3.8*.

Nederland werd in de tweede helft van de negentiende eeuw een industriële samenleving. Omschrijf in je eigen woorden wat een industriële samenleving is.

Paragraaf: 3.2. De sociale gevolgen van de industrialisatie voor de Nederlandse samenleving

Doel van de les: In deze les leer je welke sociale problemen er opkwamen als gevolg van de industrialisatie.

Kernbegrippen:

- Sociale kwestie
- Woonomstandigheden

Structuurbegrippen:

- Inleving en standplaatsgebondenheid
 - Feit en mening
 - Oorzaak en gevolg
-

In de industriële samenleving waren de sociale verschillen erg groot. Door de industrialisatie van de Nederlandse samenleving werd er wel meer geld verdiend, maar die rijkdom werd in de eerste tijd niet eerlijk verdeeld; veel mensen hadden een laag inkomen. Nederland kreeg ook te maken met de problemen die in andere geïndustrialiseerde landen al langer bestonden; zoals de slechte werk- en **woonomstandigheden**. Deze problemen staan bekend als de **sociale kwestie**.

Figuur 3.9: De sociale verschillen tijdens de eerste jaren van de industrialisatie van de Nederlandse samenleving.

► Opdracht 11 (individueel)

De industriële samenleving in Nederland bracht vele sociale problemen met zich mee.

- a. Zoek op wat het woord „sociaal“ betekent.
- b. Omschrijf in je eigen woorden wat bedoeld wordt met een „sociaal probleem“.

► **Opdracht 12 (individueel)**

Welk gevolg had de industrialisatie voor de arbeiders? Kies het goede antwoord.

- De arbeiders kregen het slechter, omdat de economie achteruit ging.
- De arbeiders kregen het niet veel beter, hoewel het veel beter ging met de economie.
- Omdat er meer geld werd verdiend, kregen de arbeiders het ook veel beter.

Woonomstandigheden

Tijdens de industrialisatie van de Nederlandse samenleving gingen veel mensen van het platteland in de steden wonen en werken. De bevolking in de steden groeide zo snel dat er altijd te weinig woningen waren. Veel arbeiders woonden daarom in kleine, slechte woningen. Duizenden mensen woonden in donkere en vochtige kelderwoningen.

Lees *figuur 3.10* om de opdrachten 13 t/m 15 te kunnen maken

Door het tekort aan schoon water brak de cholera in verschillende steden uit.

Bewoners van Leiden! De hevige ziekte, die in onze stad blijft woeden, telt slachtoffers in de verschillende standen der maatschappij, maar de meesten vallen onder de arme stadsgenoten. Daarom hebben burgemeester en wethouders besloten een collecte voor de noodlijdenden uit te schrijven. Als u zelf gezond bent, heb dan medelijden en toon uw goede daad, omdat ook u elk ogenblik door God geroepen kunt worden.

Figuur 3.10: Methode Sporen. Mededeling van het stadsbestuur; Leiden 1849

► **Opdracht 13 (individueel)**

In de 19de eeuw waren de woonomstandigheden in Nederland slecht.

Schrijf een oorzaak op voor de slechte woonomstandigheden in de 19de eeuw.

► **Opdracht 14 (duo's)**

Bedenk waarom vooral armen het slachtoffer werden van cholera.

► **Opdracht 15 (individueel)**

Wat kon een stadsbestuur doen aan:

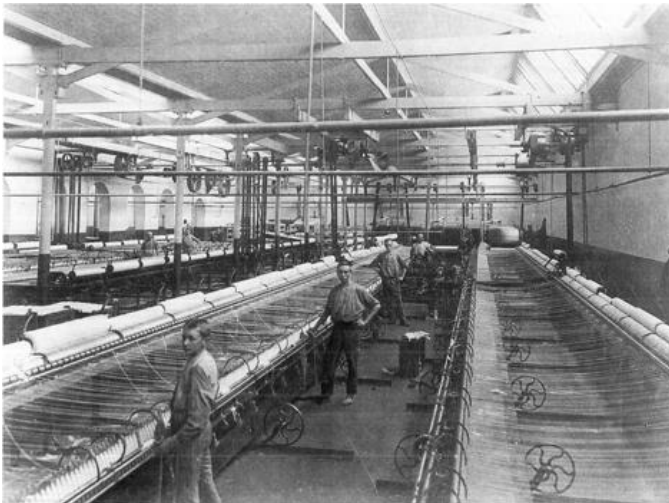
- a. de oorzaak van een cholera-epidemie?
- b. de gevolgen van een cholera-epidemie?

Werkomstandigheden

Door de opkomst van de fabrieken veranderden de arbeidsomstandigheden ingrijpend.

- De arbeiders moesten over een grotere discipline beschikken dan vroeger. Het werktempo werd bepaald door machines. Een arbeider moet op tijd op zijn werk zijn en in een bepaalde tijd voldoende produceren.
- De arbeiders maakten lange werkdagen.
- Het werk in de fabrieken was vaak gevaarlijk en ongezond. De fabriekshallen waren meestal vochtig en onverwarmd.
- De machines waren onveilig en maakten veel herrie.

Bekijk *figuur 3.11* om de opdrachten 16, 17 en 18 te beantwoorden.

Figuur 3.11: Een spinnerij in Enschede.

► Opdracht 16 (individueel)

In deze grote fabriek werken vrij weinig arbeiders.
Geef hiervoor een verklaring.

► Opdracht 17 (individueel)

In de eerste fabrieken waren de arbeidsomstandigheden slecht. Er was bijvoorbeeld weinig aandacht voor de veiligheid van de arbeiders.
Welke gevaarlijke situatie laat *figuur 3.11* zien?

► Opdracht 18 (individueel)

Denk je dat de arbeiders elkaar gemakkelijk konden verstaan? Leg je antwoord uit.

<u>Vraag:</u>	‘Hoe lang werkte u dagelijks?’
<u>Antwoord:</u>	‘De ene week van zes tot zes uur overdag, en de andere week van zes tot zes ’s nachts.’
<u>Vraag:</u>	‘Wanneer was er schafttijd?’
<u>Antwoord:</u>	‘Officieel tweemaal een kwartier, maar we moesten wel zorgen dat de machine altijd kon blijven doorwerken. Het materiaal waarvan papier wordt gemaakt, moest er altijd genoeg ingedaan worden.’
<u>Vraag:</u>	‘Kon u de nachtarbeid nogal volhouden?’
<u>Antwoord:</u>	‘Ziek was ik direct niet, maar ik had veel last van hoofdpijn en vermoeidheid in de benen.’
<u>Vraag:</u>	‘Werd er drank gebruikt bij het werken?’
<u>Antwoord:</u>	‘Nee daar stond er straf op.’
<u>Vraag:</u>	‘Was het schoon in de fabriek.’
<u>Antwoord:</u>	‘Het was een smerig boel. Wij werkten op klompen, en door de gaten in de vloer gebeurde het wel dat het hete kalkwater in de klompen kwam.’
<u>Vraag:</u>	‘Hoe zag het toilet eruit?’
<u>Antwoord:</u>	‘Dat ging nog wel.’
<u>Vraag:</u>	‘Was het mannen en vrouwen toilet behoorlijk gescheiden?’
<u>Antwoord:</u>	‘Nee, het is mij dikwijls gebeurd dat er naast mij een meisje op zat, want het was voor twee mensen ingericht zonder dat er een schot tussen was.’

Figuur 3.12: Een vraaggesprek uit 1890 met een arbeider uit een strokartonfabriek.

- **Opdracht 19 (individueel)**
- Lees *figuur 3.12*.
- Wat kom je uit het vraaggesprek te weten over:
- De werktijden?
 - De risico's voor de gezondheid van arbeiders?

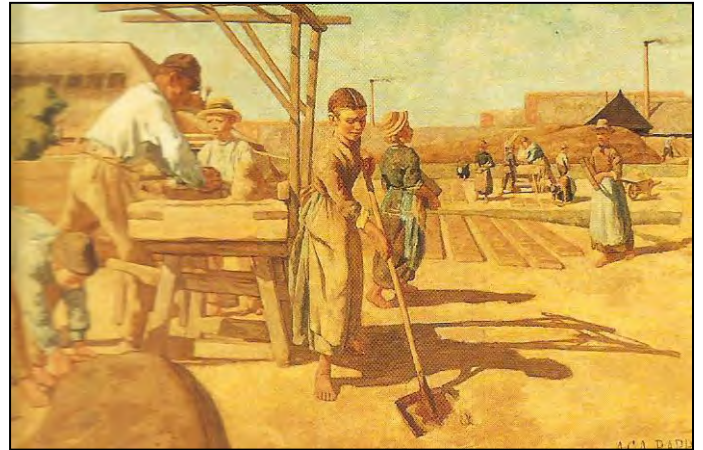
Kinderarbeid

Behalve mannen en vrouwen moesten ook kinderen werken. In de steden werkten kinderen lange dagen in fabrieken, of bijvoorbeeld als dienstmeisje of bakkersknecht. Het kwam voor dat arme ouders hun kinderen al op vijfjarige leeftijd lieten werken.

Kinderarbeid is geen gevolg van de Industriële Revolutie; het kwam daarvoor ook al voor. Een gevolg was wel dat kinderarbeid net als de armoede meer opviel dan vroeger.

De jongen is op zijn tiende jaar;
niet lezen en niet schrijven kan hij, maar
vader verdient weinig en moeder is ziek,
het kind moet mee naar de fabriek.
Als draadjesmaker wordt het geplaatst,
te midden van het werktuig, dat ronkt en raast.
'Ach vader, het is hier benauwd...'
- Let op of anders grijpen de riemen je kop.
'Mijn ogen zijn moe; mijn hoofd is zo zwaar...'
- Let op, of de tanden grijpen je haar.
'Ach vader, ik voel mijn armen verlammen.'
- Let op, of ze raken tussen de krammen.
De vader waarschuwt, het kind zwijgt stil;
Plotseling klinkt een snerpende gil.
Bloed verft riemen en draden rood.
Het kind heeft geleden, het kind is dood.

Figuur 3.13: Fabrieksgalmen
J.P. Vuylsteke, in: *Vleggeert*. (1978).

Figuur 3.14: Schilderij van een steenfabriek
In het Nederland van 1895

► Opdracht 20 (individueel)

Lees *figuur 3.13*

- Waaruit blijkt dat de jongen maar weinig naar school was geweest?
Kinderarbeid kwam veel voor in de 19de eeuw.
- Waarom stuurden de ouders hun kinderen naar de fabrieken?
- Wat zou het betekenen voor het gezin als de kinderen niet meewerkte?

► Opdracht 21 (individueel)

Lees *figuur 3.13* en bekijk *figuur 3.14*.

Tegenwoordig is er leerplicht in Nederland. Je moet tot je zestiende naar school.
Bestond er in de tijd dat J.P. Vuylsteke dit gedicht schreef ook leerplicht?

► **Opdracht 22 (individueel)**

Bedenk wat de gevolgen op langere termijn waren voor de kinderen die mee moesten naar de fabriek.

Verbetering van de arbeidsomstandigheden door initiatieven van de arbeiders zelf

In de stad zochten zoveel mensen werk, dat je blij mocht zijn als je werk had. Een baas kon een ontevreden arbeider dus gemakkelijk ontslaan en een ander in dienst nemen. Wat konden arbeiders zelf doen aan hun situatie? Het was al moeilijk genoeg om te zorgen dat het niet slechter werd.

Toen arbeiders van een Almelose textiel fabriek in 1888 hoorden dat hun lonen werden verlaagd van 5 naar 4 gulden per week, gingen ze in staking. Ze trokken op naar het huis van de directeur, waar ze ruiten ingooiden onder het zingen van: *'Hop hop hop, hang die rieke schobberts op!'* Rijksveldwachters kwamen eraan te pas om ze tegen te houden. De actie kreeg veel belangstelling. In kranten werd geschreven over de vraag of de loonsverlaging wel redelijk was. In heel Twente werden collectes gehouden voor de stakers. Na twaalf weken staken gingen de directeur en de stakers akkoord met het voorstel om de loonsverlaging met 80% te verminderen. De stakers hadden niet alles, maar wel veel bereikt. Door dit soort gebeurtenissen begrepen arbeiders dat ze tegen de bazen alleen iets konden beginnen als ze goed samenwerkten.

Figuur 3.15: Methode Sporen Geschiedenis voor de onderbouw 2

► **Opdracht 23 (individueel)**

Lees *figuur 3.15*.

Wat was de reden dat veel arbeiders de slechte arbeidsomstandigheden wel moesten accepteren?

► **Opdracht 24 (individueel)**

Lees *figuur 3.15*.

- De staking had ook kunnen mislukken. Geef in je eigen woorden weer waarom de revolutie ook had kunnen mislukken.
- Noem twee(2) oorzaken voor het succes van de staking.

► **Opdracht 25 (individueel)**

Een ondernemer investeert in zijn bedrijf, het is zijn kapitaal.

Mag hij dan ook niet zelf bepalen hoelang hij zijn arbeiders laat werken en hoeveel loon hij hen betaald?

Paragraaf: 3.3. De politieke veranderingen in Nederland als gevolg van de industrialisatie van de samenleving

Doel van de les: In deze les leer je welke politieke veranderingen er plaats moesten vinden om de slechte situatie van de arbeidersklasse te verbeteren.

Kernbegrippen:

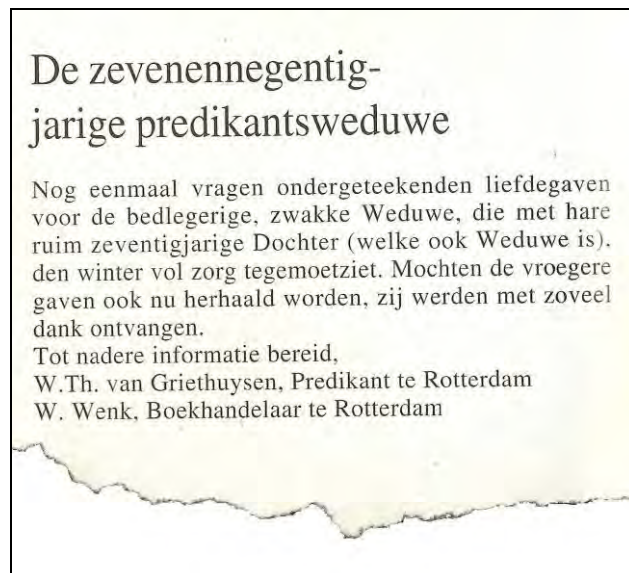
- Liberalisme
- Nachtwakersstaat
- Censuskiesrecht
- Socialisme
- Staken
- Sociale wetten

Structuurbegrippen:

- Bron en vraagstelling
 - Interpretatie
-

Liberalisme

Een groep **liberalen** regeerde Nederland in de 19de eeuw. Het liberalisme wilde niet dat de regering zich met de economie van het land bemoeide. Tegen de armoede moest de bevolking zelf naar oplossingen zoeken. Iemand moest hulp zoeken bij familieleden of particulieren en kerkelijke liefdadigheidsinstellingen. Alleen landsverdediging, politie en rechtspraak waren taken voor de overheid. Zo'n regering die zich behalve met de openbare veiligheid bijna nergens mee bemoeit, noem je een **nachtwakersstaat**. Nederland was rond 1880 zo'n nachtwakersstaat. De regering gaf niet veel geld uit en had weinig ambtenaren in dienst.

Figuur 3.16: Een advertentie in een Rotterdamse krant uit 1871

► **Opdracht 26 (individueel)**

Bekijk *figuur 3.16*.

In Nederland was er sprake van particuliere liefdadigheid die hulp bood.

Op welke manier hielpen de predikant en de boekhandelaar de weduwe en haar dochter?

Figuur 3.17: Het 'armenblok' in Bergen op Zoom. Officieel heette dit gebouw het Rooms-Katholieke Armengesticht. Mensen die zo arm waren dat ze geen eigen woning hadden, konden hier wonen.

► **Opdracht 27 (individueel)**

Bekijk *figuur 3.17*.

Kerkelijke liefdadigheid bestond al eeuwenlang in Nederland.

Welke vorm van liefdadigheid is in deze figuur afgebeeld?

De liberalen wilden ook meer economische vrijheid. Ze vonden dat handel en industrie het best konden groeien als de regering geen lastige voorschriften en regeltjes voorschreef. Ondernemers moesten alle vrijheid krijgen om goederen te produceren en te verhandelen. De regering hoefde zich daar niet mee te bemoeien. Deze handelsvrijheid zou goed zijn voor de economie en dus voor de hele bevolking. Iedereen zou immers de kans krijgen om rijk te worden.

► **Opdracht 28 (individueel)**

Kruis twee goede mogelijkheden aan.

De liberalen wilden:

- vaste prijzen voor brood en vlees.
- vrijheid voor de ondernemers om te verkopen wat zij wilden.
- een regering die zorgt voor goede wetten tegen misdadigers.
- vaste lonen voor alle arbeiders in alle werkplaatsen.

► **Opdracht 29 (individueel)**

Het liberalisme kun je een geloof in vooruitgang noemen.

Vul aan: Mensen zouden volgens de liberalen vanzelf rijker en gelukkiger worden, als

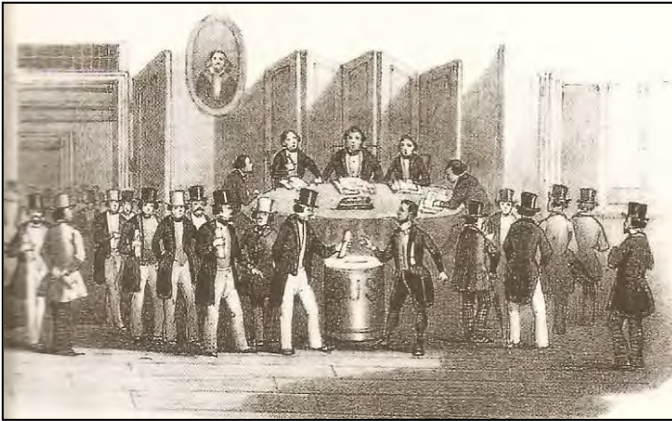
.....

Voor de liberalen was 1848 een historisch jaar. De koning van Nederland verloor veel van zijn macht aan het parlement en het **censuskiesrecht** werd er in Nederland geïntroduceerd. Alleen mannen die een bepaald bedrag aan belasting betaalden, mochten stemmen. Maar een groot deel van de bevolking ondervond geen verbetering in zijn bestaan.

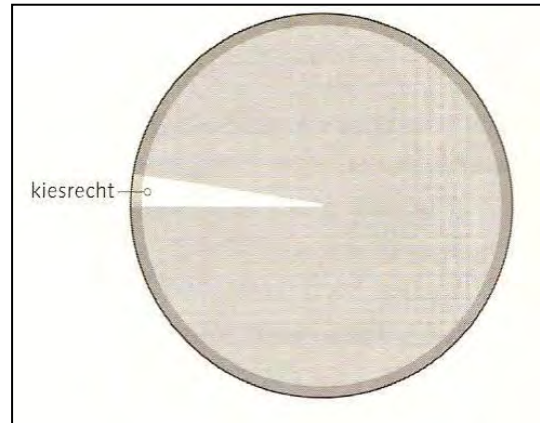
► **Opdracht 30 (individueel)**

In 1848 had Nederland geen democratisch bestuur, want in een democratie:

- A. heeft de koning alle macht.
- B. bepaalt het volk wie het land bestuurt.
- C. bestuurt de rijke burgerij.
- D. kiest het volk de koning.

Figuur 3.18: Kiezers brengen hun stem uit bij de verkiezingen van 1852 na de grondwetswijziging van 1848

Figuur 3.19: Het deel van de bevolking dat kiesrecht had rond 1850.

► Opdracht 31 (individueel)

Bekijk *figuur 3.18* en *figuur 3.19*.

Mensen die in 1848 kiesrecht kregen, mochten de leden van het parlement kiezen.

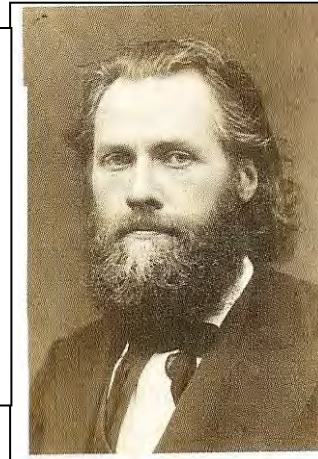
- a. Kregen alle Nederlanders in 1848 kiesrecht?
- b. Welk deel van de bevolking kreeg kiesrecht?

Socialisme

Het **socialisme** kwam op voor de arme bevolkingsgroepen. Het socialisme is een politieke stroming die opkomt voor gelijkheid in de samenleving en bijvoorbeeld streeft naar betere leef- en werkomstandigheden van armere groepen binnen de samenleving. De socialisten keerden zich tegen het economisch liberalisme, dat de ondernemers steeds rijker maakte en de arbeiders steeds armer. Ze wilden dat de regering de economie regelde en de arbeiders zou beschermen.

Rond 1870 kwam in Nederland de industrialisatie verder op gang. Socialisten wilden iets doen aan de werk- en leefomstandigheden van de arbeiders. Ze probeerden bij de verkiezingen in het parlement te komen. Hun Kamerleden konden dan van de regering eisen dat er maatregelen zouden komen om de werk- en leefomstandigheden van de arbeiders te verbeteren. Domela Nieuwenhuis was vanaf 1888 een bekend socialistisch Kamerlid. Er moesten kortere werkdagen komen, hogere lonen en een verbod op kinderarbeid. Ook wilden de socialisten algemeen kiesrecht, zodat ook de arbeiders konden stemmen.

Domela Nieuwenhuis was begonnen als protestants predikant. Later wijdde hij zijn leven aan de verbetering van het lot van de armen. Hij sprak arbeiders toe en gaf een tijdschrift uit met de titel *Recht voor Allen*. In 1881 richtte Domela Nieuwenhuis met anderen de Sociaaldemocratische Bond op. Enkele jaren later werd hij in het parlement gekozen. Ook in het parlement streed hij voor de rechten van de arbeiders. De andere parlementariërs luisterden echter niet naar hem; hij was een eenzame socialist.

*Figuur 3.20: Ferdinand Domela Nieuwenhuis (1846-1919).
Methode Memo*

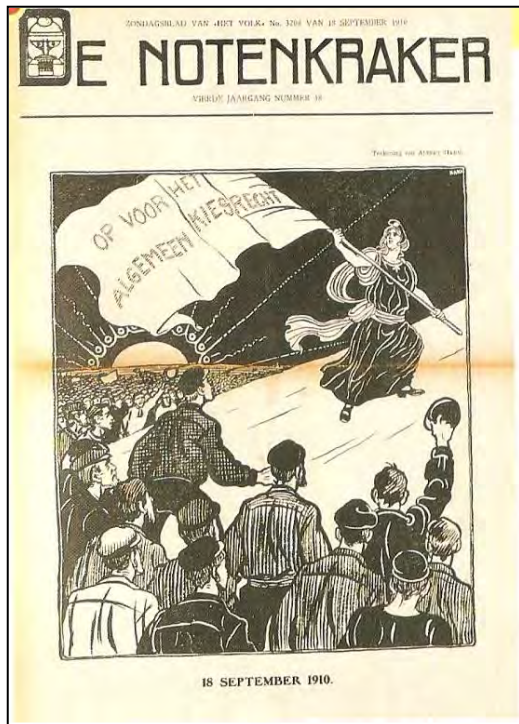
► **Opdracht 32 (individueel)**

Lees en bekijk *figuur 3.20*.

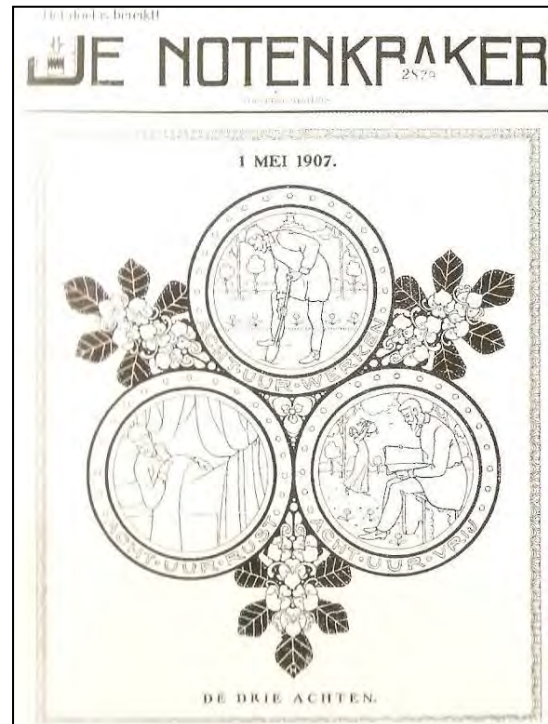
Domela Nieuwenhuis was een van de eerste mensen in Nederland die opkwam voor de rechten van de arbeiders. Hij was een voorstander van het socialisme.

Hoe probeerde Domela Nieuwenhuis ervoor te zorgen dat de situatie van de arbeiders werd verbeterd?

- A. Hij riep de arbeiders op tot een revolutie.
- B. Hij gaf een krant uit.
- C. Hij probeerde in het parlement te zorgen voor wetten die voor de arbeiders gunstig waren.
- D. Hij zorgde ervoor dat de kerken zich het lot van de arbeiders aantrokken.

Figuur 3.21: Opkomen voor je idealen

Figuur 3.22: Het doel is bereikt

► **Opdracht 33 (individueel)**

Bekijk *figuur 3.21* en *figuur 3.22*.

- Waar waren de socialisten voor? Noem twee dingen.
- Onder welke bevolkingsgroep kreeg het socialisme veel aanhang?

► **Opdracht 34 (individueel)**

In *figuur 3.22* zijn er symbolisch „drie achten“ te zien. Drie rondjes die samen drie maal een acht vormen (24 uur een dag).

Wat stelt deze drie maal acht volgens jou voor?

► **Opdracht 35 (individueel)**

Een liberaal zegt:

“Laat alles in de handel en industrie maar zijn gang gaan. Er moeten zo min mogelijk regels zijn. Ondernemers moeten alle vrijheid hebben, dat is goed voor iedereen!”

Stel, je bent een socialist.

Leg uit waarover jij als socialist het niet met de liberaal eens bent en waarom niet.

► **Opdracht 36 (individueel)**

Leg uit waarom socialisten het zo belangrijk vonden dat ook de arbeiders kiesrecht kregen.

► **Opdracht 37 (individueel)**

Verplaats je in de gedachten van een socialist uit de negentiende eeuw.

Wat wilden de socialisten bereiken?

Kruis aan.

MAATREGEL	VOOR	TEGEN
Hoger loon		
Alle vrijheid voor ondernemers		
Kinderarbeid		
Algemeen kiesrecht		
Kortere werkdagen		

Vakbonden

De arbeiders begrepen dat ze sterker stonden als ze samenwerkten. In 1872 gaf het parlement aan arbeiders toestemming om vakbonden op te richten. De vakbonden kwamen op voor betere werkomstandigheden. In het uiterste geval konden ze de arbeiders oproepen om te gaan **staken**. Door het werk neer te leggen wilden ze bazen dwingen om naar hen te luisteren.

► **Opdracht 38 (individueel)**

Welke omschrijving past het best bij het begrip vakbond?

- A. Een vereniging voor alle mensen die een beroep uitoefenen.
- B. Een vereniging voor ontevreden mensen.
- C. Een vereniging die zich inzet voor de belangen van arbeiders in een bepaald beroep.
- D. Een gezelligheidsvereniging voor arbeiders.

SCHEEPSTIMMERMANVERENIGING

Vergadering op Dinsdagavond om 8 uur in het lokaal Vliedzorg bij de Muiderpoort.

Alleen werklieden worden toegelaten.

De scheepstimmerlieden wilden het werk neerleggen. Zij besloten om te staken voor:

- 20 cent per loon per dag (zij verdienden f1,80);
- Een kortere werkdag (ze werkten van 6 uur 's morgens tot 6 uur 's avonds).

Figuur 3.23: Advertentie in het Algemeen Handelsblad van 26 april 1869. Uit methode Memo.

► **Opdracht 39 (individueel)**

Lees *figuur 3.23*.

De staking van deze scheepstimmerlieden was de eerste goed voorbereide staking in Nederland.

- a. Wat wilden de werklieden met de staking bereiken?
- b. Waarom zullen werkgevers niet blij zijn met een staking?

Voor 1872 was staken niet toegestaan.

- c. Welk gevaar liepen de arbeiders door te staken?

Sociale wetten

Figuur 3.24: De Kinderwet van S. van Houten.

► Opdracht 40 (individueel)

Bekijk en lees *figuur 3.24*.

In 1874 kreeg Nederland zijn eerste sociale wet. De Kinderwet was ingediend door de liberale parlementariër S. van Houten.

- Beschrijf wat je ziet op de tekening.
- Waarom bracht de wet geen vreugde voor alle kinderen?
- Er waren ouders die helemaal niet blij waren met Van Houtens wet. Waarom niet?
- Maak gebruik van het *internet* Waarom is het vreemd dat juist S. van Houten de eerste sociale wet indiende?

Na de Kinderwet van Van Houten kwamen er ook andere **sociale wetten**.

De **woningwet** van 1901 schreef eisen voor waaraan woningen moesten voldoen. Veel van die eisen hadden betrekking op hygiëne. Slechte woningen konden onbewoonbaar verklaard worden.

De ziektewet van 1913 zorgde voor een algemeen ziekenfonds dat arbeiders verzekerde tegen ziektekosten.

Sociale wetten die in 1919 werden aangenomen;

- Arbeidswet; de arbeider kreeg een 45-urige werkweek en een achturige werkdag.
- Invaliditeitswet; de arbeider werd verzekerd tegen de financiële gevolgen van invaliditeit.
- Ouderdomswet; sociale verzekeringswet voor de pensionering van oudere werknemers.

In 1933 werd de huisarbeidswet aangenomen. Daarin werd geregeld welke soorten werk thuis gedaan mochten worden.

Dankzij de vakbonden en de sociale wetten werd de situatie van de arbeiders geleidelijk aan beter.

► **Opdracht 41 (individueel)**

Voor de Tweede Wereldoorlog (1939) werden ook nog de huisarbeidswet, ouderdomswet en invaliditeitswet aangenomen.

Leg uit dat deze sociale wetten mede te danken waren aan de invoering van het algemeen kiesrecht in 1919.

Begrippenlijst
Hoofdstuk 3

Censuskiesrecht: een kiessysteem waarin alleen een deel van de bevolking mag stemmen. Dit zijn de mensen die een bepaald bedrag aan belasting betalen. De gedachte hierachter is dat mensen die niet betalen ook niet mogen meebeslissen.

Liberalisme: een politiek-maatschappelijke stroming die uitgaat van de vrijheid van het individu. Ze willen dat de overheid de burgers beschermt maar zich verder zo weinig mogelijk met hen bemoeit. Het liberalisme streeft daarom ook naar een vrije markt.

Mechanisatie: handmatige handelingen vervangen door het gebruik van machines.

Nachtwakersstaat: een staat waarin de overheid zich zo weinig mogelijk met de burgers bemoeit.

Sociale kwestie: een vraagstuk dat opkwam als gevolg van de Industriële Revolutie. Er worden met dit begrip meerdere sociale kwesties aangeduid, zoals kinderarbeid, woon- en werkomstandigheden, hongerlonen en massale werkloosheid.

Sociale wetten: wetten die de overheid maakt ter bescherming van de koopkracht, het bestaansminimum en andere sociale kwesties zoals kinderarbeid.

Socialisme: een politiek-maatschappelijke stroming die streeft naar gelijkheid, sociale rechtvaardigheid en solidariteit.

Staken: tijdelijk het werk neerleggen om een sociaal of politiek doel te bereiken.

Textielindustrie: de bedrijfstak die zich bezighoudt met de productie en distributie van kleding en andere textielproducten.

Woonomstandigheden: de omstandigheden waarin iemand woont. Je kunt hierbij denken aan huisvesting, maar bijvoorbeeld ook de buurt waarin iemand woont.

Hoofdstuk 4: De industrialisatie van Aruba

In de vorige hoofdstukken leerde je hoe de industrialisatie in Europa en in de Verenigde Staten op gang kwam. Op Aruba liep dit allemaal wat anders. Aruba is nog lang een agrarisch-ambachtelijke samenleving gebleven en industrialiseerde pas in de vorige eeuw. Voor de industrialisatie was het een onbekend eiland met maar weinig inwoners. De komst van de industrie bracht hier verandering in. Binnen een periode van honderd jaar werd de bevolking tien keer groter.

Dit had veel gevolgen voor de Arubaanse samenleving. Er kwamen grote veranderingen op economisch, politiek, sociaal en cultureel gebied. Terwijl in andere landen de industrialisatie vaak geleidelijk op gang kwam, industrialiseerde Aruba in een kortere tijd. Binnen een halve eeuw was het eiland onherkenbaar veranderd.

De industrialisatie was niet de enige grote economische verandering. Toen het slechter ging met de industrie richtten de bewoners hun aandacht op het toerisme. Een ontwikkeling die net als de industrialisatie grote gevolgen voor de samenleving met zich mee zou brengen.

In dit hoofdstuk leer je hoe Aruba in de 20ste eeuw veranderde door de industrialisatie en het toerisme. Je leert wat de economische gevolgen hiervan waren en welke invloed dit had op de Arubaanse samenleving en cultuur.

Paragraaf: 4.1. Aruba: De komst van de Industrie

Doel van de les: In deze les leer je hoe de Arubaanse samenleving industrialiseerde en hoe het toerisme op Aruba ontstond.

Kernbegrippen:

- Aloë
- Fosfaatwinning
- Mijnbouw
- Olie-industrie
- Overslaghaven

Structuurbegrippen

- Oorzaak gevolg
 - Bron en Vraagstelling
-

Aruba als agrarisch-ambachtelijke samenleving

Tegen het einde van de negentiende eeuw waren Engeland en Amerika al bijna helemaal geïndustrialiseerd. Aruba was toen nog een agrarisch-ambachtelijke samenleving. Er woonden maar weinig mensen en de bevolking was arm. De Arubanen leefden van akkerbouw, veeteelt, visserij, zoutwinning en ambachten zoals het vlechten van hoeden. Naast de zelfvoorzienende landbouw was de belangrijkste vorm van landbouw het verbouwen van **aloë**. Deze aloë werd over de hele wereld geëxporteerd.

Figuur 4.1: Aloë oogst

Bron: Foto uit Lago Collectie aanwezig bij het Archivo Nacional Aruba

Aloë komt oorspronkelijk uit Afrika. Aan de hars van de aloë vera worden genezende kwaliteiten toegeschreven. Het wordt gebruikt op wonden en tegen zonnebrand. De hars wordt gewonnen door de bladeren af te snijden en het sap hieruit te verzamelen en te laten drogen door het in te koken. Er blijft dan een glazige, donkerbruine gom over die als laxermiddel gebruikt kan worden. Aloë werd rond 1840 op Aruba geïntroduceerd. Het droge en warme klimaat van Aruba bleek heel geschikt voor de aloëteelt. Er woonden rond die tijd niet veel meer dan 3000 mensen op Aruba. De bevolking was echter wel gewend aan het harde werk in de velden. Er ontstonden verschillende bedrijven op Aruba die aloë exporteerden. Een van deze bedrijven werd in 1890 gesticht door Cornelis Eman. Dit bedrijf is het enige nog bestaande aloëbedrijf op Aruba en heet tegenwoordig Aruba Aloe Balm N.V. In 1949 opende dit bedrijf een fabriek waar ze zelf de aloë verwerkten. In 1968 begon men met het maken van cosmetische producten uit aloë. Aloë heeft een belangrijke rol gespeeld in de geschiedenis van Aruba. De aloë plant staat zelfs in het wapen van Aruba.

*Figuur 4.2: Aloe op Aruba
Bron: Aruba Aloe Balm N.V.*

► **Opdracht 1 (individueel)**

Bekijk *figuur 4.1*

- Welke werkzaamheid zie je hier afgebeeld.
- Waarom was deze werkzaamheid in de negentiende eeuw veel belangrijker voor Aruba dan tegenwoordig het geval is.

*Figuur 4.3: Productie ruimte in de moderne aloëfabriek
Bron: Aruba Aloe Balm N.V.*

De genoemde inkomstenbronnen leverden niet veel werk op. Daarom moesten in slechtere economische tijden Arubanen vaak tijdelijk werk zoeken in het buitenland. Ze gingen dan voornamelijk werken in Venezuela, Cuba, Curaçao, Colombia en Suriname.

De Arubaanse samenleving begon langzaam te veranderen toen er goud en later fosfaat werd gevonden. Op Aruba waren wel eens eerder kleine hoeveelheden goud gevonden. De echte goudkoorts barstte echter pas los in 1824. De vondst van goud zorgde ervoor dat een groot deel van de bevolking stopte met hun normale werk om goud te gaan zoeken. Deze goudkoorts duurde maar kort. De Nederlandse regering verbood de Arubanen al snel om zonder toestemming goud te zoeken.

*Figuur 4.4: Proefboring naar goud
Bron: De Nederlandse Antillen, een fotoreportage van land en volk*

In Maart des jaars 1824, werd een Indiaansche jongen uitgezonden, om afgedwaalde koeijen te zoeken. Hij komt in de rooi, genaamd Rooifluit, welke wij, van den berg Arie Kok afdalende, ter linkerzijde voorbijreden, - en krijgt een stekel van een cactuspunt in zijn voet. Zich op den grond zettende, om dezen eruit te halen, ziet hij naast zich op de donkere aarde iets glinsteren. Hij neemt het op, en laat het zijn vader zien. Deze gaat ermede naar de baai, en verkoopt het voor 3 of vier Patientjes (Piasters) aan den Heer S....., die den Indiaan aanraad van meer te zoeken. Men zoekt en vindt weder een paar zeer kleine stukjes.*

*Figuur 4.5: Goudvondst op Aruba
Bron: G.B. Bosch: Reizen in West-Indië.
Een patientje of piaster was een zilveren munt. Deze munt werd ook wel zilveren Peso genoemd

► **Opdracht 2 (individueel)**

Lees *figuur 4.5*.

Figuur 4.5 is geschreven door G. B. Bosch een Curaçaose predikant die een aantal keren Aruba bezocht. De figuur is een historische bron uit de negentiende eeuw. Kun je daarom ook zeker zijn dat de informatie uit deze figuur klopt? Beargumenteer je antwoord.

Het eerste goud werd boven de grond gevonden. Later begon men het goud uit de grond te halen. Dit heet **mijnbouw**. Mijnbouw is het uit de grond halen van stoffen in vaste, vloeibare of gasvorm.

Naast goud werd er op Aruba guano gevonden. Uit deze guano werd fosfaat gehaald. Het onttrekken van fosfaat uit een andere stof noemen we **fosfaatwinning**. In 1879 werd de Aruba Fosphaat Maatschappij opgericht die met de fosfaatwinning begon. Dit bedrijf zorgde voor de groei van San Nicolas. Voor de fosfaatwinning bestond San Nicolas alleen uit wat vissershutjes. Om het fosfaat te verschepen werd hier een kleine haven gebouwd. De schepen meerden iets voor de kust af en het fosfaat werd met kleine bootjes naar de afgemeerde schepen gebracht.

Op Seroe Colorado werd guano gevonden. Dit is een fosforzure kalk die oorspronkelijk afkomstig is van vogel- en vleermuizenpoep. In het geval van Aruba was dit vooral zeemeeuwenpoep. Het fosfaat had een opvallende kleur: geel tot roodbruin, soms groen of paars. Zo heeft Seroe Colorado haar naam gekregen: gekleurde heuvel. Er was over de hele wereld vraag naar fosfaat. Fosfaat werd vooral als mestproduct gebruikt.

Figuur 4.6: Guano op Seroe Colorado

Bron: Historia di Aruba (<http://www.historiadiaruba.aw/>)

► **Opdracht 3 (groepjes van drie)**

De fosfaatwinning op Aruba leverde veel geld op. Fosfaat wordt zoals je hebt gelezen onder andere gebruikt als mest. Het is dan ook een heel nuttige stof. Fosfaat heeft wel risico's voor het milieu. Schrijf een kort verslag waarin je de volgende twee vragen beantwoordt.

1. Waar wordt fosfaat nog meer voor gebruikt .
2. Waarom fosfaat volgens veel bronnen slecht voor het milieu is.

De komst van de olie-industrie

In het jaar 1914 werden rond het meer van Maracaibo in Venezuela olievelden ontdekt. Deze ontdekking betekende grote veranderingen voor Aruba. Het meer van Maracaibo was te ondiep om met grote olietankers te bevaren. Daarom werd besloten om de olie met kleine bootjes over het meer te vervoeren. Deze olie kon dan later buiten het meer overgeladen worden in grotere schepen. De havens waar producten of grondstoffen overgeladen worden heten **overslaghavens**. Venezuela was in die tijd politiek erg onrustig omdat het geregeerd werd door de dictator Juan Vicente Gómez. De oliebedrijven wilden deze overslaghavens daarom liever buiten Venezuela bouwen. Curaçao en Aruba vormden een goed alternatief: ze hadden geschikte havens, lagen dicht bij het meer van Maracaibo en hadden een stabiel politiek klimaat.

Later werd besloten om niet alleen overslaghavens te bouwen maar ook raffinaderijen. Er kwamen uiteindelijk twee raffinaderijen op Aruba: de Eagle en de Lago. Deze raffinaderijen brachten samen de **olie-industrie** naar Aruba. Voor de economie en geschiedenis van Aruba was de Lago wel verreweg het belangrijkste.

Figuur 4.7: Meertankers aangelegd aan een pier in Venezuela.

In 1924 kwam onder leiding van Captain Rodger een delegatie van de British Equatorial Oil Company naar Aruba. Daarom wordt 1924 vaak het begin van de olie-industrie op Aruba genoemd. Dit bedrijf werd al snel gekocht door de Lago Oil and Transport Company (de latere Esso, nu Exxon). Curaçao was eigenlijk Rodgers eerste keus. Alle havens op Curaçao waren alleen al bezet door de Nederlands/Engelse Koninklijke Shell-groep. Hij koos daarom uiteindelijk voor Aruba. Aruba was misschien nog wel geschikter. Het was net als Curaçao politiek rustig en lag zelfs nog dichter bij Maracaibo. Een andere goede reden was dat San Nicolas dankzij de fosfaatwinning een haven had. De ligging van San Nicolas was goed, maar er moest nog aardig wat koraalrif opgeblazen worden om de haven geschikt te maken voor grote schepen. Later werd er besloten ook een raffinaderij te bouwen. In januari 1929 werd het eerste vat olie geraffineerd. Een jaar eerder had een andere kleinere raffinaderij, westelijk van Oranjestad, al zijn eerste vat olie geraffineerd. Dit was de Arend Petroleum Maatschappij. Dit bedrijf wordt meestal de Eagle genoemd. De Eagle was bijna helemaal in handen van de Compania Mexicana de Petroleum „El Aguilla“. Een bedrijf dat eigendom was van Shell.

*Figuur 4.9: Foto Captain Rodger
Bron: Foto uit de Lago Collectie aanwezig bij het
Archivo Nacional Aruba*

Figuur4. 8: Captain Rodger op Aruba

Figuur 4.10: De Eagle raffinaderij

Bron: De Nederlandse Antillen, een fotoreportage van land en volk

De komst van de Lago zorgde voor een zodanige snelle economische groei dat San Nicolas uitgroeide tot een stad. San Nicolas werd zelfs groter dan Oranjestad. Op deze manier zorgde de industrialisering ook voor urbanisatie op Aruba.

► **Opdracht 4 (individueel)**

- Wat was de oorzaak van het de overgang op Aruba van een agrarische ambachtelrijk naar een industriële samenleving?
- Noem een belangrijk gevolg van deze industrialisatie.

► **Opdracht 5 (individueel)**

Lees *figuur 4.8*.

- Was Aruba de Lago's eerste keus? Licht je antwoord toe.
- Leg uit waarom de Lago voor San Nicolas koos? Noem twee argumenten die bepaalden dat men San Nicolas als overslaghaven koos.
- Beschrijf het proces dat San Nicolas veranderde van een groep vissershutjes tot een stad. Gebruik hierbij de structuurbegrippen oorzaak en gevolg.

Een bezoek gebracht aan de dorpen Sabaneta en Sint Nicolaas in het vierde district. Aan de Sint-Nicolaasbaai heerst er weer grote bedrijvigheid. Een groot aantal arbeiders is er weer geëmployeerd. In de baai liggen een grote sleepboot, twee olietankschepen, een vrachtboot en een driemastschoener (de Pionier). Deze en de vrachtboot hebben uit Amerika materialen voor de bouw van de pier aangebracht. Uit het olietankschip wordt ruwe olie in de tanks op het terrein gepompt teneinde de deugdelijkheid van de tanks te beproeven. De baggermachine is ook aan het werken in de baai. Het zal evenwel nog enige maanden duren voordat de baai bevaarbaar zal zijn voor de grotere olietankboten, die olie komen halen.

*Figuur 4.11: Uit het journaal van gezaghebber Quast, maandag 31 mei 1926
Bron: Hartog: Aruba, zoals het was, zoals het werd*

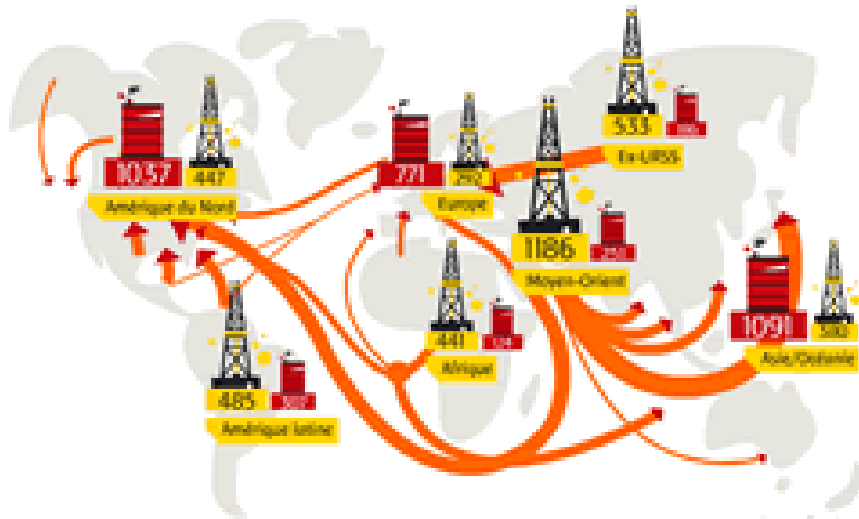
► **Opdracht 6 (duo's)**

Lees *figuur 4.11*.

Er moest nog wel wat gebeuren aan de haven van San Nicolas. De haven die voor de fosfaathandel was gemaakt was niet toegankelijk voor grote schepen. In het verslag van gezaghebber Quast worden twee belangrijke werkzaamheden genoemd. Benoem deze werkzaamheden en leg uit waarom ze belangrijk zijn.

Aan het begin van de twintigste eeuw werden er veel minder producten gemaakt uit olie dan tegenwoordig. Hierdoor ging veel van de ruwe olie als afval verloren. Het was daarom goedkoper de geraffineerde olie te vervoeren. Op die manier hoefde je immers alleen het deel van de olie te vervoeren dat je wilde gebruiken. Dit veranderde na de Tweede Wereldoorlog. Doordat er steeds meer producten van olie gemaakt werden (zoals plastic) bleef er bijna geen afval meer over. De raffinaderijen werden daarom steeds minder gebouwd in de landen waar de olie gevonden werd. Ze werden steeds vaker gebouwd bij de fabrieken die de eindproducten van de olie maakten.

Bron 4.12: De locatie van olieraffinaderijen

Figuur 4.13: De oliehandel in de wereld

► **Opdracht 7 (individueel)**

Lees *figuur 4.12* en bekijk *figuur 4.13*.

- Waarom vormde Aruba in het verleden een gunstige locatie voor een olieraffinaderij?
- Is dit volgens jou nog steeds een goede reden om een raffinaderij op Aruba te hebben? Waarom denk je dit?
- Op *figuur 4.13* zie je dat er veel olie uit het Midden-Oosten naar China wordt getransporteerd. Geef hier een verklaring voor.

Figuur 4.14: De Lago
Bron: Aruba, eiland der eeuwige lente

Figuur 4.15: De Esso van boven gezien
Bron: Foto uit Lago Collectie aanwezig bij het Archivo Nacional Aruba

In Engeland en Nederland industrialiseerde een bestaande bedrijfstak: de textielindustrie. Hierdoor kon in deze landen de samenleving langzaam mee veranderen met de

industrialisatie. Aruba industrialiseerde pas toen de olie-industrie van buitenaf naar Aruba kwam. Op Aruba ging de industrialisatie dan ook veel sneller. De samenleving veranderde als gevolg hiervan ook veel sneller. De Lago zorgde voor veel ingrijpende veranderingen op economisch, sociaal en cultureel gebied. Over deze veranderingen zul je meer leren in de volgende drie paragrafen.

Paragraaf: 4.2. Aruba: Economische ontwikkelingen

Doel van de les: In deze les leer je hoe Aruba zich na de komst van de olie-industrie op economisch gebied ontwikkeld heeft.

Kernbegrippen:

- Exportland
- Importland
- Handelsmigranten
- Veelzijdige economie
- Eenzijdige economie.

Structuurbegrippen

- Verandering en continuïteit
- Interpretatie

Van een agrarisch-ambachtelijke naar een industriële samenleving: Aruba wordt rijker

De komst van de industrie had grote economische gevolgen voor Aruba. Vóór de industrialisatie was Aruba een **exportland**. Een exportland is een land waar de export van goederen en diensten groter is dan de import.

Figuur 4.16: Een Arubaanse plantage in de jaren vijftig van de twintigste eeuw.

Bron: *De Nederlandse Antillen, een fotoreportage van land en volk*

In 1911 werden verschillende producten uit de visserij en de landbouw uitgevoerd zoals: maïs, pompoen, eieren, pinda's, zoete aardappel, divi divi, aloë, geiten-, en schapenvellen, schapenwol en gezouten vis. Maar ook levend vee zoals kippen, varkens, muilezels, paarden, koeien en schapen. De Arubanen exporteerden bovendien zelfgemaakte hoeden. De meeste van deze producten waren bestemd voor Curaçao. Verder werd er nog zout naar Curaçao en Colombia verscheept, goud en zilver naar Londen en fosfaat naar Europa.

Figuur 4.17: Export van goederen in 1911

Bron: *Archivo Nacional Aruba*

Opgave van uitgevoerde artikelen van het eiland

Benaming der Artikelen	Hoeveelheid										
	Kg.	L.	M ³	Stuks	Doggen	Tot van 90 Kg.	Tot van 40 Kg.	Tot van 20 Kg.	Tot van 10 Kg.	Tot van 5 Kg.	Tot van 1 Kg.
Charaspielen (grote)	-	-	-	-	-	-	-	-	9	-	-
Olie	-	-	-	-	-	-	-	2621	-	-	-
Bonon	-	-	-	-	-	-	-	-	207	-	-
Dividin	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6143
Esmer (koppin)	-	-	-	35200	-	-	-	-	-	-	-
Goud	2575	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Beeren	-	-	-	-	120	-	-	-	-	-	-
Koninkalen	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Talk (asph)	-	-	4971.86	-	-	-	-	-	-	-	-
Saun	-	-	2604.1	-	-	-	-	-	-	-	-
Koppen	-	-	-	124	-	-	-	-	-	-	-

Figuur 4.18: Detail uit de opgave van uitgevoerde artikelen in het kwartaal van 1911
Bron: Archivo Nacional Aruba

Figuur 4.19: Familie aloëboeren voor hun kookstations 1925

Door de olie-industrie gingen de meeste Arubanen meer geld verdienen. Ze stopten daarom ook bijna allemaal met het werken in de traditionele landbouw. De olie-industrie zorgde ervoor dat de primaire sector grotendeels verdween. In 1928 werd er nog 262.762 kilo aan Arubaanse producten geëxporteerd. In 1948 was dit nog maar 36.061 kilo. Aruba werd een industriële samenleving.

Doordat de Arubanen meer geld verdienden konden ze meer kopen. Hierdoor steeg de koopkracht. Aan de koopkracht kun je zien hoe de welvaart van een land zich ontwikkelt. Hoe meer koopkracht een gemiddeld huishouden heeft, hoe welvarender een land is. Doordat de Arubanen meer verdienden, steeg dus ook hun welvaart.

Figuur 4.20: Auto wordt uitgeladen vanaf van een schip.

Bron: Aruba, eiland der eeuwige lente

De Arubaanse bevolking kreeg door de gestegen koopkracht meer geld om goederen te importeren. De toegenomen welvaart trok veel buitenlandse handelaren aan, die op Aruba bedrijven startten. Dit soort migranten heet **handelsmigranten**. Aruba werd een **importland**, er werden meer producten ingevoerd dan uitgevoerd. Dit is tot op de dag van vandaag zo gebleven. De industrialisatie had ook politieke gevolgen. Het zorgde ervoor dat Aruba financieel onafhankelijk werd. Hierdoor wilden de Arubanen ook meer over zichzelf te zeggen hebben. Ze wilden niet meer dat Aruba vanuit de Nederlandse Antillen (Curaçao) bestuurd werd. De economische groei was dus een belangrijke oorzaak voor het ontstaan van het Arubaanse onafhankelijkheidsstreven.

De raffinaderij zorgde ervoor dat een heleboel andere bedrijven en voorzieningen konden ontstaan. Dit waren bedrijven die producten leverden aan de Lago, maar ook bedrijven die producten verkochten aan de groeiende bevolking. Zo kwamen er supermarkten, banken, cafés en meer en luxere winkels voor de Lago arbeiders. Maar ook meer scholen, meer kerken en een ziekenhuis. Er was bovendien een betere infrastructuur nodig. Er werden bijvoorbeeld verharde wegen aangelegd, er kwam een vliegveld, riolering, een waterleidingnetwerk enzovoort.

*Figuur 4.21: Veel keus in deze speelgoedwinkel
Bron: Aruba, eiland der eeuwige lente*

► Opdracht 8 (groepjes van drie)

Vorm groepjes van drie en onderzoek wat koopkracht is. Schrijf hier samen een stukje over waarin je de onderstaande vragen beantwoordt.

1. Wat betekent het begrip koopkracht?
2. Waardoor nam de koopkracht op Aruba toe?
3. Wat is het verband tussen handelsmigranten en de koopkracht in een land?

► Opdracht 9 (individueel)

- a. Leg in je eigen woorden uit wat het Arubaanse onafhankelijkheidsstreven met de komst van de Lago te maken heeft.
- b. Beschrijf waarom er door de komst van de Lago een nieuwe infrastructuur nodig was.

Van een industriële samenleving naar een dienstverlenende samenleving

De Arubaanse economie groeide snel door het succes van de Lago. Dit succes maakte de economie tegelijkertijd ook kwetsbaar. Voor de komst van de Lago was er op Aruba landbouw, visserij en huisnijverheid. Aruba had een **veelzijdige economie**. Met een veelzijdige economie bedoelen we dat de Arubaanse economie afhankelijk was van meerdere bedrijfstakken. Door de komst van de Lago verdween de primaire sector voor een groot deel. De industrialisatie maakte de hele Arubaanse economie afhankelijk van de olie-industrie. Aruba kreeg hierdoor een **eenzijdige economie**.

Na de Tweede Wereldoorlog werd dit een probleem. Zoals je in het vorige hoofdstuk leerde, werden raffinaderijen steeds dichterbij de fabrieken, die de eindproducten maken, gebouwd. Om te kunnen concurreren ging de Lago automatiseren. Er werden steeds meer machines gebruikt waardoor er steeds minder werknemers nodig waren. Omdat er geen andere

werkgelegenheid was, ontstond grote werkloosheid. Veel van de werklozen begonnen Aruba te verlaten om ergens anders werk te zoeken.

Valero stuurt contractanten naar huis

ORANJESTAD — Valero heeft 90 contractarbeiders naar huis gestuurd. Volgens een brief die naar de contractanten is gestuurd was de oliemaatschappij hiertoe genoodzaakt 'vanwege de economische crisis en om kosten te blijven controleren'. Alle werknemers van Valero zelf blijven in dienst en ontvangen gewoon hun salaris in de periode dat de raffinaderij op non-actief staat. Valero laat weten dat er geen sprake van is dat werknemers een vertrekpremie is geboden.

(...)

Dit is het eerste communiqué van Valero naar haar werknemers toe, sinds de shutdown dat pakweg twee weken geleden van kracht is gegaan. De werknemers en contractanten hebben sindsdien in het duister getast voor wat betreft de toekomst van de raffinaderij. Intussen heeft premier Nelson Oduber in de lokale pers laten weten zelf niet meer te geloven in de terugkeer van Valero als exploitant van de raffinaderij. Valero zou volgens Oduber momenteel naarstig op zoek zijn naar harde valuta en de raffinaderij op Aruba zo snel mogelijk van de hand wil doen.

Figuur 4.22: Krantenartikel Amigoe 25 juli 2009

Bron: Amigoe di Aruba

► **Opdracht 10 (duo's)**

- Leg uit waarom de komst van de Lago leidde tot het verlies van banen in de primaire sector op Aruba.
- Wat is het nadeel van een eenzijdige economie?
- Heeft Aruba tegenwoordig nog steeds een eenzijdige economie?
Onderbouw jullie antwoord.
- Lees *figuur 4.22*. Vergelijk deze bron met de sluiting van de Lago.
Zijn er overeenkomsten te noemen? Ligt je antwoord toe.

Een Arubaan uit de tijd dat het slecht ging met de Lago vertelt:

Tegenwoordig is Aruba een moeilijke plek, maar vroeger was het een goede plek om te wonen, alle soorten mensen woonden hier, er waren 44 nationaliteiten, sommigen hadden vrienden die zelfs uit Egypte kwamen, anderen uit Noorwegen... Het was interessant... maar nu is iedereen aan het vertrekken.

Figuur 4.23: Arubaan over emigratie

Bron: Vera Green: Aspects of interethnic integration on Aruba

jaar	Aantal vestigingen	Aantal vertrekken	Vertrekoverschot
1951	1.584	1.942	358
1954	1.217	4.418	3.201
1957	1.513	2.152	621
1960	1.272	3.059	1.787
1962	1.609	2.052	443
1966	1.337	2.440	1.103
1970	1.934	1.958	24
1971	1.642	2.505	863

Figuur 4.24: immigratiecijfers 1951-1971

Bron: Luc Alofs en Leontine Merkies: Ken ta Arubiano

► Opdracht 11 (individueel)

Lees *figuur 4.23* en bekijk *figuur 4.24*.

- Als je *figuur 4.24* bekijkt dan zie je het aantal mensen dat op Aruba kwam wonen en het aantal dat vertrok. Er was sprake van een vertrekoverschot. Wat was de rede dat er meer mensen vertrokken dan zich vestigden?
- Lees *figuur 4.23*. Wat bedoelt deze Arubaan als hij het leven op Aruba moeilijk noemt?
- Als je *figuur 4.23* leest kun je je dan voorstellen hoe het moest zijn geweest in de tijd dat het slecht ging met de Lago en veel mensen Aruba weer verlieten? Hoe zou het zijn als een groot deel van je vrienden of klasgenoten naar het buitenland zou verhuizen? Schrijf hier stuk over van maximaal 150 woorden.

Om de economische achteruitgang tegen te gaan ging Aruba zich richten op het toerisme. Aruba werd vooral populair bij Amerikaanse toeristen. Dit is voor een deel te danken aan de Lago. Het was de Lago die het eiland bekend maakte bij de Amerikanen. De hoogopgeleide Amerikaanse contractarbeiders nodigden vrienden en familie uit. Op deze manier maakten Amerikanen kennis met Aruba als vakantiebestemming.

Figuur 4.25: Aruba Caribbean Hotel-Casino

Bron: Aruba, eiland der eeuwige lente

Het toerisme veranderde Aruba van een industriële samenleving in een dienstverlenende samenleving. Het toerisme zorgde voor veel werk. De vraag naar arbeiders in de toeristenindustrie was zelfs zo groot dat er een nieuwe immigratiegolf ontstond. Deze arbeiders kwamen vooral uit Zuid-Amerikaanse landen zoals Venezuela en Colombia. Net als de komst van de olie-industrie, had de komst van het toerisme ook een verbetering van de infrastructuur tot gevolg. Zo werd er bijvoorbeeld een nieuwe weg aangelegd naar Palm Beach.

De industrialisering en het toerisme zorgden voor de globalisering van Aruba. Aruba was door de industrialisatie een onderdeel van de wereldwijde oliehandel geworden. Door de opkomst van de toeristenindustrie kwamen uit de hele wereld nieuwe mensen naar Aruba om te werken en toeristen om het eiland te bezoeken. Dit had naast grote economische gevolgen ook een grote invloed op de samenleving en op de Arubaanse cultuur. Hierover zul je in de volgende twee paragrafen meer leren.

► **Opdracht 12 (individueel)**

Er veranderde veel op Aruba, zo werd Aruba door het toerisme een dienstverlenende samenleving in plaats van een industriële samenleving.

- a. Leg uit wat het verschil is tussen een industriële en een dienstverlenende samenleving.
- b. Tegen het eind van de paragraaf wordt een belangrijke overeenkomst tussen Aruba als industriële samenleving en Aruba als dienstverlenende samenleving genoemd. Omschrijf deze overeenkomst, gebruik hierbij de structuurbegrippen: verandering en continuïteit.
- c. Geef 10 voorbeelden van beroepen in de dienstverlenende sector.

Paragraaf: 4.3. Aruba: Sociale ontwikkelingen

Doel van de les: In deze les leer je hoe de Arubaanse samenleving veranderde van een traditionele naar een moderne samenleving.

Kernbegrippen:

- Sociale banden
- Onderwijs
- Sociale segregatie
- Sociale klassen
- Sociale mobiliteit

Structuurbegrippen

- Inleving en standplaatsgebondenheid
 - Bron en vraagstelling
-

In de vorige paragraaf leerde je hoe groot de economische invloed van de industrialisatie en het toerisme was. In deze paragraaf ga je leren hoe de Arubaanse samenleving op sociaal gebied veranderde. Hiervoor moeten we weer terug naar de tijd voor de komst van de Lago.

Voor de komst van de Lago veranderde er nauwelijks iets op Aruba. De weinige inwoners

behoorden tot vaste groepen. Hun **sociale banden**, de mensen uit hun omgeving waar zij het meest mee omgingen, waren meestal plaats- en familiegebonden. Deze groepen bleven bestaan doordat er vaak binnen dezelfde groep getrouwd werd. De bevolking was grofweg in een rijk en een arm deel onder te verdelen: de rijke bevolking van Oranjestad en de arme plattelandsbevolking.

*Figuur 4.26: jongen op ezel rond 1960
Bron: Aruba, eiland der eeuwige lente*

► Opdracht 13 (individueel)

Vroeger waren sociale banden voornamelijk lokaal, zou dit nog steeds zo zijn? Maak een schema waarin je je belangrijkste sociale banden (bijvoorbeeld opa, oma, tantes, ooms, beste vrienden) ordent naar de plek waar ze wonen (bijvoorbeeld Oranjestad, San Nicolaas, Noord, Santa Cruz). Als je naar dit schema kijkt zijn jouw sociale banden dan nog steeds voornamelijk lokaal?

Dat bepaalde families vaak op dezelfde plaats bleven wonen is goed te zien aan de achternamen. Je kunt de herkomst van veel Arubaanse families nog terugvinden door te kijken naar hun achternaam. De namen De Kort en Christiaans horen bijvoorbeeld bij Savaneta, Tromp en Flanegien bij Noord, Werleman en Geerman bij Santa Cruz, Wever en Harms bij Brasil en Vos en Quandt bij Rancho.

Figuur 4.27: Familienamen op Aruba
Bron: Luc Alofs en Leontine Merkies: Ken ta Arubiano

► Opdracht 14 (duo's)

Pak het telefoonboek. Zoek op welke achternamen het meest voorkomen op Aruba. Maak hiervan een top 5.

Het einde van de traditionele samenleving

Het leven op Aruba begon langzaam te veranderen toen de mijnbouw naar goud begon. Er was echter maar weinig werk in deze mijnbouw. De fosfaatwinning zorgde al voor iets meer banen. De meeste mensen bleven echter in de traditionele landbouw werken. De komst van de Lago betekende het einde van deze traditionele manier van leven op Aruba. De traditionele landbouw werd voor het grootste deel in de steek gelaten.

De industrialisatie zorgde ervoor dat de Arubanen zich moesten aanpassen aan een moderne manier van leven. De Lago wilde dat ze hun leven aanpasten aan de werktijden van de fabriek. Ze waren niet gewend aan vaste werktijden. Een Arubaan die in de landbouw werkte kon bijvoorbeeld zelf kiezen of en wanneer hij een siësta wilde houden. Ze hadden ook geen opleiding voor een baan in de industrie. Bovendien spraken ze vaak geen Engels, de taal die op de raffinaderij gesproken werd. Ook was de beroepsbevolking op Aruba te klein om alle vacatures te vullen. De Lago ging daarom in het buitenland op zoek naar arbeiders met meer ervaring en een opleiding. De arbeiders die de Lago naar Aruba haalde, hadden door hun ervaring vaak ook meer discipline.

Jaar	aantal inwoners
1817	1.732
1863	3.258
1900	9.702
1920	8.265
1930	15.697
1940	30.614
1950	51.000*
1960	56.910
1972	57.905
1981	60.321

*Schatting

Figuur 4.28: Bevolkingsgroei op Aruba
Bron: Luc Alofs en Leontine Merkies: Ken ta Arubiano

► **Opdracht 15 (individueel)**

De Lago haalde veel arbeiders van buiten Aruba. Noem twee redenen hiervoor.

► **Opdracht 16 (individueel)**

In 2008 was de bevolking gestegen tot 106.050. Maak naar aanleiding hiervan en van *figuur 4.28* een lijngrafiek van de bevolkingsgroei op Aruba die doorloopt tot 2025. Hoeveel mensen zullen er in 2025 in Aruba wonen?

De vraag naar meer geschoold personeel en de toename van het aantal inwoners had ook grote invloed op het **onderwijs** van Aruba. De Lago voorzag in een deel van deze behoefte. In 1935 startte de Lago een beroepsopleiding. In het begin heette dit het Apprentice (=leerling) Training Program. Later werd dit de Lago Vocational (=beroepsonderwijs) School (LVS). Deze school werd gesloten in 1957. De Lago bleef daarna Aruba wel steunen met drie programma's. Al in 1957 kwamen er beurzen voor Arubanen via de Lago Scholarship Foundation. In 1962 volgde het Lago Educational Assistance Program (LEAP). In 1966 kwam het laatste programma: het Lago Special Educational Program for Outstanding Students.

Figuur 4.29: LVS klassenproject
Bron: Foto uit de Lago Collectie aanwezig bij
Archivo Nacional Aruba

Figuur 4.30: LVS eindexamen 7-10 '53
Bron: Foto uit de Lago Collectie aanwezig bij
Archivo Nacional Aruba

► **Opdracht 17 (individueel)**

- Waarom had de komst van de Lago een grote invloed op het onderwijs?
- Waarom denk je dat de Lago een beroepsopleiding startte?

Immigratie, sociale klassen en sociale segregatie

Je hebt net gelezen dat de Lago veel arbeiders uit het buitenland haalde. Voor de industrialisatie zochten Arubanen vaak werk in het buitenland. Na de industrialisatie was dit dus andersom. Er kwamen arbeidsmigranten uit de hele wereld, maar de meeste kwamen uit de Caraïben.

Immigranten van dezelfde herkomst gingen ook vaak hetzelfde werk doen. De hogere Lago-werknemers kwamen vooral uit Amerika. Een groot deel van de Lago-arbeiders kwam uit de Caraïben. Veel Nederlanders, Surinamers en Curaçaoënaars werkten bij de overheid. De Europese Nederlanders waren bijvoorbeeld vaak hoge ambtenaren, priesters, onderwijzers en

politiemensen. Dit zorgde ervoor dat iemands etnische achtergrond vaak overeenkwam met zijn of haar **sociale klasse**.

Een sociale klasse is de onderverdeling van de maatschappij in verschillende sociale groepen, waarin de ene groep meer aanzien heeft dan de andere. Deze indeling is meestal op basis van inkomen, maar kan ook gebaseerd zijn op beroepsstatus, opleidingsniveau, inkomen, politieke invloed, afkomst, geslacht enz.

De bevolking groeide zo snel dat er een probleem ontstond: waar moesten al deze mensen wonen? De Lago lostte dit op door nieuwe woonwijken te bouwen. Voor het hoogste personeel werd de wijk Lago Colony gebouwd. Voor het gewone personeel werden in San Nicolas wijken gebouwd zoals Essoville en Lago Heights. De arbeiders van de laagste klasse woonden in andere wijken zoals de Village in San Nicolas. De Arubanen die bij de Lago werkten bleven in de districten wonen. Ze verhuisden niet naar San Nicolas. Het gevolg hiervan was dat de verschillende sociale klassen op verschillende plekken gingen wonen.

Dit noemen we **sociale segregatie**. Sociale segregatie is het proces waarin een bepaalde groep mensen zich afscheidt van de maatschappij en optrekt met mensen van dezelfde etniciteit of culturele achtergrond. Dit is het tegenovergestelde van integratie. Dit komt veel voor bij etnische minderheden, maar ook bijvoorbeeld bij rijkere mensen. Omdat iemands sociale klasse vaak overeenkwam met zijn etniciteit zorgde deze sociale segregatie ook voor een scheiding van etnische groepen.

Figuur 4.31: Een cumucuhuis van stokken en modder ('cas di torto')
Bron: www.Lago-colony.com

Figuur 4.32: Oranjestad rond 1930
Bron: www.Lago-colony.com

*Figuur 4.33: San Nicolas rond 1930
Bron: De Nederlandse Antillen, een fotoreportage van land en volk*

*Figuur 4.34: San Nicolas rond 1950
Bron: De Nederlandse Antillen, een fotoreportage van land en volk*

De sociale segregatie werd lang in stand gehouden door huwelijken binnen de eigen groep en een gebrek aan **sociale mobiliteit**. Sociale mobiliteit is het veranderen van sociale klasse. Dit kan doordat je gaat studeren of werk met meer aanzien gaat uitvoeren. Of door te trouwen met iemand uit een hogere sociale klasse. De meeste inwoners bleven behoren tot de klasse waarin ze geboren werden. Zoons gingen vaak hetzelfde werk doen als hun vader, meisjes hielpen hun moeder met het huishouden totdat ze trouwden.

► **Opdracht 18 (individueel)**

Zet een kruis in het goede veld.

	waar	niet waar
De immigratie veranderde in het begin veel aan leefwijze van de al op Aruba wonende mensen	☐	☐
Er was in de beginjaren van de Lago weinig sprake van sociale mobiliteit.	☐	☐
De meeste Lago-arbeiders gingen in Oranjestad wonen.	☐	☐
De hogere Lago-werknemers kwamen vooral uit Nederland.	☐	☐
Lago Colony was de wijk waar het hoogste Lago-personeel ging wonen.	☐	☐

► **Opdracht 19 (individueel)**

- Leg de begrippen sociale segregatie en sociale mobiliteit uit.
- Geef je mening over sociale segregatie. Onderbouw je mening.
- Bestaat er volgens jou nog sociale segregatie op Aruba?
- Kan een gebrek aan sociale mobiliteit zorgen voor meer sociale segregatie? Licht je antwoord toe.

Sociale ongelijkheid

De industrialisatie veranderde Aruba van een armoedig gebied in een welvarend gebied. De gestegen welvaart zorgde ervoor dat Aruba gemiddeld gezien een van de hoogste levensstandaarden van de Caraïben kreeg. Er was wel veel sociale ongelijkheid:

- Alleen de hoogste klasse had stemrecht.
- Gewone arbeiders hadden geen stemrecht, er was op Aruba censuskiesrecht.
- Vrouwen mochten ook niet stemmen.
- Er was bovendien een grote inkomensongelijkheid.

Het duurde tot 1948 voordat het algemeen mannen- en vrouwenkiesrecht ingevoerd werd. Via vakbonden probeerden werknemers betere werk- en leefomstandigheden af te dwingen. Door middel van staken probeerden de arbeiders de Lago onder druk te zetten. De Lago en de regering waren in de beginjaren tegen vakbonden. De Lago intimideerde werknemers die zich in een vakbond wilden verenigen. Ze dreigden bijvoorbeeld met ontslag.

*Figuur 4.37: Vijfdaagse staking
Bron: Vrij naar Jorge R. Ridderstaat: The Lago Story*

*Figuur 4. 36: 5 daagse staking
Bron: Foto uit de Lago Collectie aanwezig bij Archivo Nacional Aruba*

Op 10 augustus 1951 gingen meer dan 6000 Lago-arbeiders staken. Ze eisten hogere lonen. Op deze vrijdag verzamelden 3500 werknemers zich voor de poort van de Lago. Ze begroetten de werknemers die wel wilden werken met boe-geroep. De volgende dag deed de Lago een hoger loonbod. De stakers weigerden dit bod. Dezelfde avond probeerden ze dichterbij de poort te komen. Ze verzetten zich toen de politie ze terug probeerde te dringen. Sommige demonstranten begonnen met flessen te gooien. Om de orde te bewaken schoot de politie over de hoofden van de stakers heen. De situatie bleef spannend tot 14 augustus. Op deze dag verbood de regering de stakers samen te komen in groepen van meer dan vijf personen. Ze mochten ook niet meer de werknemers, die wel wilden werken, lastigvallen. De politie en het leger moesten ervoor zorgen dat deze regels gehandhaafd werden. Op 16 augustus was de staking voorbij. De stakers hadden hun doel niet bereikt.

*Figuur 4.38: Foto LEC
Bron: Foto uit de Lago Collectie aanwezig bij
Archivo Nacional Aruba*

De arbeiders hadden binnen de Lago wel de mogelijkheid tot inspraak via de Employee Advisory Committee. In 1949 werd deze commissie vervangen door de LEC (Lago Employee Council). Deze commissie van Lago-werknemers hield zich bezig met het loon, de werkuren en de werkomstandigheden.

*Figuur 4.39: Lago Employee Council
Bron: Vrij naar Jorge R. Ridderstaat: The
Lago Story*

► Opdracht 20 (groepjes van drie of vier)

Vorm groepjes van vier. Interview met je groepje iemand over de vijfdaagse staking. Dit kan iemand zijn die in die tijd leefde. Het mag ook iemand zijn wiens ouders de staking meegemaakt hebben en die hier nog verhalen over kent. Probeer je in te leven in de tijd van de staking en stel je vragen alsof je toen journalist was. Maak van dit interview een krantenartikel of een filmpje over de staking. Overleg met de geïnterviewde of je het gesprek mag opnemen op video.

Op 30 mei 1969 waren er grote rellen op Curaçao. De directe aanleiding was een staking bij Wescar (Werkspoor Caribbean NV). Andere vakbonden verklaarden zich solidair. Op de ochtend van 30 mei 1969 riep de leider van de Wescar vakbond nog op tot kalmte. De leider van de Antilliaanse Havenunie, Wilson Godett riep op tot het omverwerpen van de regering. Ze trokken naar het Fortplein waar de regeringsgebouwen waren. De politie probeerde de stakers tegen te houden. De rellen braken los toen Godett neergeschoten werd.

*Figuur 4.40: Rellen op Curaçao
Bron: Vrij naar Mr. Drs. Alex Reinders: Politieke geschiedenis
van de Nederlandse Antillen en Aruba 1950-1993*

In 1969 braken er op Curaçao grote rellen uit. Hierbij speelden de vakbonden op Curaçao een grote rol. Omdat Aruba toen nog bij de Nederlandse Antillen hoorde had dit ook grote gevolgen voor werknemers op Aruba. De rellen zorgden voor een verbetering van de sociale wetgeving. In 1972 werd het minimumloon ingevoerd en in 1974 de ontslagwet. De ontslagwet hield in dat je niet meer zomaar ontslagen kon worden. De regering wilde voortaan ook de vakbonden erkennen.

Toen het na de Tweede Wereldoorlog slechter begon te gaan met de Lago, begonnen veel mensen Aruba te verlaten. Dit veranderde weer toen in de jaren tachtig het toerisme op gang kwam. Er ontstond een nieuwe immigratiegolf. Er kwamen migranten uit het Caribisch Gebied, Europa, de Filippijnen, Noord-Amerika en Latijns-Amerika. Het grootste aantal migranten kwam uit Latijns-Amerika, vooral uit Colombia, Venezuela, Suriname en Peru. Deze migranten gingen verspreid over heel Aruba wonen. Ze hoefden voor hun werk niet meer in San Nicolas te wonen.

Paragraaf: 4.4. Aruba: Culturele ontwikkelingen

Doel van de les: In deze les leer je hoe Aruba zich sinds de komst van de olie-industrie op cultureel gebied ontwikkeld heeft.

Kernbegrippen:

- Pidgintalen
- Creoolse talen
- Taalpolitiek
- Etnische clubs
- Carnaval

Structuurbegrippen

- Feit en mening
 - Inleving en standplaatsgebondenheid
-

In de vorige drie paragrafen heb je gelezen dat er veel arbeidsmigranten naar Aruba kwamen. Deze nieuwkomers brachten hun eigen cultuur mee in de vorm een andere taal, een ander geloof, andere kleding en muziek. Voor de komst van de Lago waren er al mensen uit veel verschillende culturen naar Aruba gekomen. Er woonden afstammelingen van Amerindianen, van slaven en van blanke kolonisten. Deze kolonisten kwamen ook uit veel verschillende landen zoals Nederland, Frankrijk, Spanje, Zwitserland en Ierland. Al deze culturen hadden invloed op de Arubaanse cultuur.

Een mooi voorbeeld van deze culturele diversiteit is de Arubaanse taal. Op Aruba was Nederlands de officiële taal. Maar de meeste Arubanen spraken Papiamentu. Dit is een **creoolse taal**. De Nederlandse regering wilde dat de Arubanen Nederlands spraken. Het onderwijs moest daarom eigenlijk in het Nederlands. Toch is Papiamentu de belangrijkste taal gebleven op Aruba. Dit is een gevolg van de Nederlandse **taalpolitiek**.

Een **pidgin taal** is een taal die ontstaan is uit een mix van verschillende talen. Dit soort talen ontstond, doordat mensen die verschillende talen spraken elkaar slecht begrepen. Om elkaar beter te begrijpen werden woorden van elkaars taal overgenomen. Een pidgin taal is altijd een tweede taal, nooit de moedertaal. Zodra een pidgin taal een moedertaal wordt, noemen we het een creoolse taal. Creoolse talen komen vooral voor in voormalige Europese koloniën in bijna heel Afrika, Zuid-Amerika, de Caraïben, Zuidoost-Azie en in mindere mate in Noord-Amerika. De woordenschat toont vaak een grote overeenkomst met de taal van de oorspronkelijke kolonisator.

Figuur 4.41: Pidgin en creoolse talen

De West Indische Compagnie wilde dat er op Aruba Nederlands gesproken werd. Ze voerden een taalpolitiek die Papiamentu toestond maar geen erkenning gaf. De WIC deed in de zeventiende en achttiende eeuw maar weinig om de Nederlandse taal te bevorderen. Hierdoor kon Papiamentu redelijk vrij groeien. De Katholieke Kerk gaf zelfs les in het Papiamentu. In het midden van de negentiende eeuw was Papiamentu zelfs de taal voor katholieke school- en kerkboeken. De Nederlandse staat bleef echter het Nederlands de belangrijkste taal vinden. In de jaren zeventig werd Papiamentu pas formeel als taal erkend. Maar het heeft tot 2003 geduurd voordat Papiamentu als officiële taal werd erkend op Aruba.

Figuur 4.42: Taalpolitiek en Papiamentu

► **Opdracht 21 (individueel)**

Lees *figuur 4.41* en *figuur 4.42*

- a. Waarom is het Papiamentu een creoolse taal en geen pidgintaal?
- b. Wat vind je van het feit dat Papiamentu pas in 2003 een officiële taal werd op Aruba?
- c. Papiamentu is nog steeds de belangrijkste taal op Aruba. Was dit oorspronkelijk de bedoeling van de Nederlandse taalpolitiek?

De industriële periode

De Arubaanse samenleving veranderde door de migratie. Binnen korte tijd kwamen er veel nieuwe culturen naar Aruba. De meeste immigranten kwamen uit de Caraïben. Ze kwamen bijvoorbeeld uit Trinidad, Jamaica, St. Vincent en St. Kitts, St. Maarten, Guadeloupe, Martinique, maar ook uit Curaçao, Bonaire en Saba. Naast deze Caribische migranten kwamen er Amerikanen, Europese Nederlanders, Indische Nederlanders, Venezolanen en Colombianen. De handelsmigranten waren vooral Libanezen, Joden, Chinezen en Portugezen uit Madeira. Hierdoor kon Aruba na de komst van de Lago in drie sociaal-culturele groepen onderverdeeld worden: de Arubaanse plattelandsbevolking, de inwoners van San Nicolas en de handelsmigranten.

Nederlanders:	
Nederlands-Antillianen	27.312
Europese en Indische Nederlanders	1.946
Surinaamse Nederlanders	1.134
Subtotaal	30.392
Buitenlanders:	
Amerikanen en Canadezen	2.197
Engelse Onderdanen	9.442
Franse onderdanen	794
Portugezen (vooral Madeira)	139
Overige West-Europeanen	135
Oost-Europeanen	122
Venezolanen en Colombianen	3.083
Dominicanen en Haïtianen	594
Overige Latijns-Amerikanen	79
Chinezen	271
Libanezen en Syriërs	17
Subtotaal	16.873
Onbekend	320
Totaal	47.585

Figuur 4.43: Bevolkingsverdeling naar nationaliteit 1942.

Bron: Luc Alofs en Leontien Merkies: Ken ta Arubiano

► **Opdracht 22 (individueel)**

Bekijk *figuur 4.43*

- De Lago bracht verschillende culturen naar Aruba. Noem drie voorbeelden.
- Is Aruba pas door de Lago een multiculturele samenleving geworden of vind je dat dit al langer zo was? Onderbouw je mening.
- De figuur noemt Engelse onderdanen. Deze mensen komen niet allemaal uit Engeland, waar kunnen ze nog meer vandaan komen?

Zoals je in de vorige paragraaf leerde, vormden de migranten onderling vaak hechte groepen. Omdat veel migranten geen grote familie op het eiland hadden, richtten ze **etnische clubs** op. Deze clubs namen voor een deel de functie van de familie over. Etnische clubs hadden net als een familie een sociale en een praktische functie. Ze hielpen de eigen culturele gewoontes in stand te houden en waren belangrijk voor de sociale contacten. De clubs regelden bovendien sociale voorzieningen waar de overheid en de Lago niet in voorzagen. Een goed voorbeeld hiervan waren begrafenissen in het land van herkomst.

Figuur 4.44: De nieuwe Chinese club

De Bonerianen die voor de Lago gingen werken waren voornamelijk zeelieden. Als zeelieden hadden ze al veel van de wereld gezien. In Amerika hadden ze kennisgemaakt met de vakbonden. Ze waren onder de indruk van de sociale voorzieningen die deze vakbonden boden. Op Aruba bestonden zulke sociale voorzieningen niet. Een aantal Bonerianen besloot daarom dit zelf te gaan regelen. In 1938 richtten acht Boneriaanse familiehoofden uit de Village de Union Mutualista Boneriano op. Deze Union Boneriano zorgde voor een volksverzekering. Deze verzekering stond leden bij in ziekte maar bekostigde bij overlijden ook de begrafenis op Bonaire. Naast deze praktische functie ontstond er ook een sociale functie. Er werd een terrein in San Nicolas gekocht waar de Bonaire Club op gebouwd werd. Ieder lid was mede-eigenaar van het gebouw. De club werd een sociale ontmoetingsplaats. In de loop der tijd ontstonden er verschillende verenigingen zoals een korfbalvereniging, een voetbalvereniging en een carnavalsvereniging. Om van de Union Mutualista Boneriano lid te worden moest je Boneriaan zijn. Bij veel van de feesten van de club waren ook niet-leden welkom. De Union Mutualista Boneriano bestaat nog steeds. Om lid te worden is het echter niet meer nodig om op Bonaire geboren te zijn.

*Figuur 4.45 Union Mutualista Boneriano
Bron: Rigo Sint Jago, secretaris Union Mutualista Boneriano*

De etnische clubs lieten vooral mensen van hun eigen etnische groep toe. Op deze manier leken ze de sociale segregatie te bevorderen. Omdat Aruba zo klein was, zochten de clubs onderling contact. Als de clubs bijvoorbeeld een honkbalcompetitie wilden oprichten hadden, ze elkaar nodig. Een toernooi met maar één club is natuurlijk lastig. Op deze manier legden de clubs uiteindelijk toch contact tussen de verschillende etnische groepen.

► **Opdracht 23 (individueel)**

Lees *figuur 4.45*

- Leg uit wat het gebrek aan sociale voorzieningen en vakbonden met het ontstaan van de Union Mutualista Boneriano te maken heeft.
- Welke voordelen had het voor een migrant om lid te zijn van een etnische club.
- Zijn etnische clubs iets van het verleden of bestaan er nog steeds van dit soort clubs op Aruba?

► **Opdracht 24 (groepjes van 4)**

Vorm groepjes van vier om te debatteren over de volgende stelling: Etnische clubs waren slecht voor Aruba omdat ze integratie tegenwerkten. Twee leden van de groep verdedigen de stelling, de andere twee bedenken tegenargumenten.

*Figuur 4.46: Steeldrum muziek werd meegenomen door immigranten
Bron: Aruba, eiland der eeuwige lente*

Ondanks de hechte groepen namen de oude en nieuwe inwoners van Aruba gewoontes van elkaar over. Buitenlandse gewoontes en feesten werden in de Arubaanse cultuur opgenomen. Een goed voorbeeld hiervan is **carnaval**. Het carnaval zoals we dit op Aruba kennen, was van oorsprong Caribisch. Het werd meegenomen door de Caribische immigranten die in San Nicolas gingen wonen. Het heeft door de jaren heen een eigen plaats binnen de Arubaanse traditie gekregen. Carnaval is tegenwoordig het grootste feest van het eiland.

Carnaval is van oorsprong een katholiek feest. Het was aanvankelijk een feest dat vooral om eten draaide. Het was de laatste mogelijkheid dat er gegeten kon worden voordat de vastentijd aanbrak. Deze vastentijd duurt van Aswoensdag tot Pasen. Een periode waarin de gelovigen zich gedeeltelijk onthouden van eten en drinken. De belangrijkste festiviteiten van carnaval spelen zich meestal in februari af. Er bestaan veel verschillende soorten carnaval. Heel beroemd zijn het carnaval van Venetië en dat van Rio de Janeiro. St. Maarten is een van de weinige eilanden die aan het einde van het vasten carnaval viert.

Figuur 4.47: Carnaval

*Figuur 4.48: Carnaval op Aruba rond 1960
Bron: Aruba, eiland der eeuwige lente*

Op Aruba werd carnaval aan het begin van de twintigste eeuw alleen op kleine schaal in Oranjestad gevierd. Dit gebeurde op de manier zoals ze in Europa carnaval vieren. De Caribische immigranten in San Nicolas begonnen carnaval te organiseren. Hierbij waren veel traditionele elementen uit het Caribische carnaval en dan met name Trinidad aanwezig. Belangrijke voorbeelden zijn calypso, soca, Road March en Jouvert Mourning. In de jaren vijftig begonnen alle bevolkingsgroepen aan het carnaval mee te doen en de Arubaanse bevolking omarmde het feest. In 1954 werd zelfs de Stichting Arubaans Carnaval (SAC) opgericht. Arubaanse en andere culturele invloeden werden opgenomen in het carnaval. In het Arubaanse carnaval zijn bijvoorbeeld elementen te vinden uit Venezuela, Brazilië, Nederland en Noord Amerika. In veel van de carnavalsmuziek wordt zelfs in verschillende talen door elkaar gezongen.

Figuur 4.49: Carnaval op Aruba

*Long time ago things was slow, the Island
production was very low. Used to kneel
down and then pray that the good Lord
would send rain the next day. For we used to
plant in order to live and the little we got we
could barely give. Then Lago came in the
place, it was bread and butter for every race*

*SO LET WE GOD BLESS LAGO, OIL
REFINERY
SO LET WE GOD BLESS LAGO, 60 YEARS
ANIVERSARY*

*Figuur 4.50: Dit is het eerste couplet en het refrein van 'God Bless Lago'. Een calypso die Lord Boxoe schreef voor het 60 jarige bestaan van de Lago.
Bron: www.Lago-colony.com*

► **Opdracht 25 (individueel)**

Wat heeft de komst van de Lago te maken met de komst van carnaval en met de komst van meer creoolse talen?

► **Opdracht 26 (individueel)**

Lees *figuur 4.47* en *figuur 4.49*. Geef je eigen mening over de feiten in deze bronnen. Vind je het Arubaanse carnaval na het lezen van deze bronnen nog steeds een typisch Arubaans feest? Waarom vind je dat?

► **Opdracht 27 (individueel)**

Lees *figuur 4.50*.

Dit ene couplet van „God Bless Lago“ vertelt veel over de Arubaanse industrialisatie. Welke effecten van de industrialisatie noemt Lord Boxoe hier. Gebruik hierbij kernbegrippen die je in dit katern geleerd heb. Blader gerust nog eens terug om je geheugen op te frissen. (Je kunt natuurlijk ook in de index achter in het boek kijken!)

De komst van de Lago zorgde voor een grote taaldiversiteit op Aruba. De Lago gebruikte als voertaal Engels. De immigranten brachten ook hun eigen taal mee. Zo kwamen er veel verschillende talen op Aruba. Voorbeelden hiervan zijn Engels, Nederlands, Spaans, Portugees en Chinees. Sommige immigranten praatten ook creoolse talen zoals Sranan, of Sranantongo (Surinaams) of Patua (Creools Frans). Deze talen zijn een onderdeel geworden van de Arubaanse cultuur. Een belangrijk voorbeeld hiervan is het San Nicolas English. Dit is het Engels dat in San Nicolas wordt gesproken. Normaal hoor je deze taal alleen in San Nicolas. Met carnaval is het echter over het hele eiland te horen. Calypso en soca worden namelijk vooral in het San Nicolas English gezongen. San Nicolas English is onlosmakelijk verbonden met de cultuur van San Nicolas en hierdoor ook met de Arubaanse cultuur.

De nieuwe culturele invloeden werden niet altijd met open armen ontvangen. In de jaren zeventig kwam er een tegenbeweging op gang. De angst ontstond dat de Arubaanse cultuur zou verdwijnen. Een belangrijk gevolg hiervan was dat er meer aandacht kwam voor de eigen taal.

De invloed van het toerisme

De Amerikaanse Lago-medewerkers hadden natuurlijk al de Amerikaanse cultuur op Aruba geïntroduceerd. De Engelse taal was bovendien ook al door de Caribische immigranten geïntroduceerd. De invloed hiervan werd versterkt door de komst van de het toerisme. Typisch Amerikaanse gewoontes en producten begonnen een belangrijke plaats in de Arubaanse samenleving in te nemen.

Door de groeiende immigratie uit Zuid-Amerika nam ook de culturele invloed hiervan toe. Veel culturele invloeden uit Zuid-Amerika zijn echter al lange tijd op Aruba. Voorbeelden hiervan zijn bijvoorbeeld gaita, aguinaldo en mariachi. Gaita en aguinaldo komen uit Venezuela en worden rond de Kersttijd gespeeld. Mariachi-muziek komt uit Mexico, de muzikanten dragen meestal traditionele Mexicaanse kleding.

Figuur 4.51: Amerikaanse invloeden: de Wendy's

Figuur: 4.52: Fruteria Santo Domingo.

► Opdracht 28 (individueel)

Er zijn op Aruba veel bedrijven die van oorsprong buitenlands zijn. In *figuur 4.51* en *figuur 4.52* zie je hier voorbeelden van. Noem vijf andere voorbeelden van dit soort bedrijven.

In dit katern heb je geleerd hoe de wereld en Aruba industrialiseerden. Je hebt geleerd hoe hierdoor de economie en de samenleving veranderden. Er zijn natuurlijk nog veel meer interessante ontdekkingen te doen in de „bahul“ van de Arubaanse geschiedenis. Het is nu tijd om zelf op zoek te gaan. Daarom ga je ter afsluiting van dit katern een praktische opdracht maken over de geschiedenis van Aruba. Maar voor het zover is ga je eerst nog een klassikale opdracht uitvoeren.

Figuur 4.53: Wereldkaart

► Opdracht 29 (klassikaal)

Maak met je klas een migratiekaart. Iedere leerling zoekt uit waar zijn familie vandaan komt en vult dit in op een wereldkaart. (kopieer bijvoorbeeld *fig 4.53*) Trek vervolgens lijnen van deze plaatsen naar Aruba.

Begrippenlijst

Hoofdstuk 4

Aloë: een plant die van oorsprong uit Afrika afkomstig is. Aan de hars van de aloë vera worden genezende kwaliteiten toegeschreven. Het wordt gebruikt op wonden en tegen zonnebrand.

Carnaval: een van oorsprong katholiek feest dat voorafgaat aan de vastenperiode. Het Caribische carnaval, zoals we dit op Aruba kennen, was van oorsprong niet Arubaans, maar werd meegenomen door de Caribische Lago-arbeiders die in San Nicolas gingen wonen.

Creoolse talen: talen die afgeleid zijn van een mengeling van andere talen en inmiddels een stabiele moedertaal geworden zijn. Creoolse talen komen vooral voor in voormalige Europese koloniën in bijna heel Afrika, Zuid-Amerika, het Caribische gebied, Zuidoost-Azie en in mindere mate in Noord-Amerika. De woordenschat toont vaak een grote overeenkomst met de taal van de oorspronkelijke kolonisator.

Eenzijdige economie: een economie die afhankelijk is van een enkele bedrijfstak.

Etnische clubs: Verenigingen die voor imigranten net als een familie een sociale en een praktische functie vervulden.

Exportland: een land dat meer goederen of diensten exporteert dan importeert.

Fosfaatwinning: het onttrekken van fosfaat uit andere stoffen.

Handelsmigranten: mensen die naar een ander land verhuizen om daar in de handel te gaan werken.

Importland: een land dat meer goederen importeert dan exporteert.

Mijnbouw: het uit de grond halen van stoffen in vloeibare vorm, vaste vorm of gas vorm.

Olie-industrie: alle bedrijven die betrokken zijn bij het op de markt brengen van aardolieproducten. Deze aardolieproducten zijn van groot belang voor de meeste andere industrieën.

Onderwijs: sector waarin het overbrengen van kennis, vaardigheden en levenshoudingen centraal staat.

Overslaghaven: een haven waar goederen overgeladen worden van het ene schip op het andere schip.

Pidgintaal: een pidgintaal is een taal die ontstaan is uit een mix van verschillende talen. Dit soort talen ontstond doordat mensen die verschillende talen spraken elkaar slecht begrepen. Om elkaar beter te begrijpen werden woorden van elkaars taal overgenomen. Een pidgintaal is altijd een tweede taal, nooit de moedertaal.

Sociale banden: de banden die mensen en groepen mensen onderling onderhouden.

Sociale klassen: een onderverdeling van de maatschappij in verschillende sociale groepen, waarin de ene groep meer aanzien heeft dan de andere. Deze indeling is meestal op basis van inkomen, maar kan ook gebaseerd zijn op beroep, opleidingsniveau, inkomen, politieke invloed, afkomst, geslacht enz.

Sociale mobiliteit: de mogelijkheid om van sociale klasse te veranderen. De mogelijkheid om te stijgen of te dalen op de sociale ladder.

Sociale segregatie: het proces waarin een bepaalde groep mensen zich afscheidt van de maatschappij en samentrekt met mensen van soms dezelfde nationaliteit. (meestal kortweg segregatie genoemd) Dit is een veel voorkomend verschijnsel bij rijkere mensen, maar ook bij allochtonen.

Taalpolitiek: verwijst naar politieke en andere beleidsmaatregelen, die erop gericht zijn het gebruik van een taal te bevorderen of te reguleren, of de status van die taal te beïnvloeden.

Veelzijdige economie: een economie die niet afhankelijk is van een enkele bedrijfstak.

Hoofdstuk 5: Praktische opdracht

In dit laatste hoofdstuk ga je een praktische opdracht uitvoeren. Deze praktische opdracht gaat over de geschiedenis van Aruba. De bedoeling is dat je meer leert over wat er door de industrialisatie op Aruba veranderd is of hetzelfde gebleven is. Je moet daarom aan de hand van de structuurbegrippen verandering en continuïteit een vraagstelling bedenken over de sociaal-economische geschiedenis van Aruba. Naast het opdoen van kennis en vaardigheden over dit onderwerp leer je ook algemene geschiedkundige vaardigheden gebruiken. Je moet deze vraagstelling namelijk beantwoorden met een bronnenonderzoek. Je gaat leren hoe je de juiste bronnen bij een vraagstelling zoekt. Met deze bronnen ga je vervolgens de vraagstelling uitwerken in een creatieve vorm. Ook je sociale vaardigheden worden getoetst doordat je moet samenwerken in een groep van twee of drie leerlingen.

*Figuur 5.1: Aruba en de Lago
Bron: Aruba, eiland der eeuwige lente*

Algemene informatie

Het is de bedoeling dat je je vraagstelling aan de hand van een bronnenverslag beantwoordt: dit kan bewegend beeld zijn, audio, foto's of krantenartikelen. Het bronnenverslag kan verschillende vormen aannemen: een powerpoint presentatie, een video, een audioreportage.

Fasen van onderzoek doen

In figuur 5.2. zie je welke fasen en activiteiten je tijdens het uitvoeren van de praktische opdracht gaat doen. Er staan drie vaste begeleidingsmomenten met je docent gepland:

- Na het formuleren van de hoofd- en deelvragen en hypothese;
- Na het opstellen van het plan van aanpak;
- Nadat je de antwoorden op de hoofd- en deelvragen geformuleerd hebt en het resultaat met de hypothese vergeleken hebt.

Opbouw van het verslag:

- *Inleiding:* Hier wordt beschreven waar het werkstuk over gaat.
- *Probleemstelling:* Hier wordt de onderzoeksvraag geformuleerd en onderverdeeld in meerdere deelvragen.
- *Plan van aanpak:* Hier beschrijf je hoe je de opdracht gaat uitvoeren. Je houdt een **logboek** van je vorderingen bij.
- *Uitwerking:* Hier geef je de antwoorden op alle gestelde vragen.
- *Conclusies:* Hier worden conclusies uit de uitwerking getrokken. Hier kan ook worden aangegeven hoe betrouwbaar die conclusies zijn.

1. De voorbereiding (3 lessen)	
• <i>het opstellen van een logboek.</i>	Kopieermap* 1

* In de kopieermap vind je informatie over hoe je de verschillende activiteiten moet uitvoeren.

STAP 1	Het kiezen van een onderwerp en het formuleren van de hoofd- en deelvragen en hypothese. OVERLEG MET DOCENT	Kopieermap 2
STAP 2	Het opstellen van een plan van aanpak. OVERLEG MET DOCENT	Kopieermap 3
De uitvoering (7 lessen)		
STAP 3	Het verzamelen van informatie.	Kopieermap 4
STAP 4	Het ordenen, bewerken en analyseren van informatie.	Kopieermap 5
STAP 5	Het beantwoorden van de hoofd- en deelvragen. Het vergelijken van hypothese met resultaat. OVERLEG MET DOCENT	
	• <i>het bijhouden van het logboek.</i>	Kopieermap 1
De afsluiting (5 lessen)		
STAP 6	Het formuleren en beargumenteren van een eigen mening.	
STAP 7	Het maken van een verslag.	Kopieermap 6
	• <i>het bijhouden van het logboek.</i>	Kopieermap 1
De evaluatie (1 lesuur)		
STAP 8	Het terugblikken op de praktische opdracht.	Kopieermap 7
	• <i>het bijhouden van het logboek.</i>	Kopieermap 1

Figuur 5.2 fasering van de opdracht

Beoordeling

Cijferbepaling:

Voor de gehele opdracht kun je 90 punten scoren.

Je kunt 50 punten behalen voor de uitwerking. Hierbij wordt ook gelet op het op tijd inleveren en correct taalgebruik. Zorg dat je je taal goed nakijkt voordat je de opdracht inlevert. (Gebruik bijvoorbeeld een spellingchecker of laat iemand je taal nakijken)

De overige punten worden gegeven voor:

- de inleiding
- de probleemstelling
- het plan van aanpak
- het logboek
- de uitwerking
- conclusies
- presentatie
- hulpmiddelen

Titel opdracht:

Naam en profiel:

Einddatum:

Voortgangscntrole op:

Onderdeel	In te vullen door de leerling. Geef korte omschrijvingen.	In te vullen door de docent(en)		
		Maximaal aantal punten	Behaald aantal punten	Opmerkingen
Inleiding (Geef een korte omschrijving van het onderwerp en het doel van de opdracht)		5		
Probleemstelling (Formuleer een heldere vraagstelling)		5		
Plan van aanpak (Leg uit hoe je de opdracht gaat aanpakken)		5		
Logboek (Bijhouden van je vorderingen)		5		
Uitwerking (Het uitvoeren van de opdracht, geeft hiernaast een korte samenvatting)		50		
Conclusies (Geef kort je eindconclusies weer)		10		
Presentatie (Bij werkstuk de uitvoering; bij voordracht de kwaliteit daarvan)		5		
Hulpmiddelen (Geef aan welke hulpmiddelen je hebt gebruikt, b.v. internet, encyclopedie, tekenprogramma, powerpoint enz)		5		
Totaal:		90		Eindcijfer:

Eindcijfer = (totaal aantal behaalde punten + 10) / 10
figuur 5.3 puntenverdeling

De praktische opdracht

Doel van de opdracht:

- Meer te weten komen over continuïteit en verandering op Aruba
- Aan de hand van een vraagstelling de juiste bronnen zoeken, selecteren en analyseren
- Je bronnen verwerken in een verslag

Werkwijze

- Je gaat straks (in een groepje) zelf een hoofdvraag over de sociaal- economische geschiedenis van Aruba bedenken. Als je in een groep van twee leerlingen werkt, formuleer je twee deelvragen die je verder onderzoekt. In een groep van drie leerlingen formuleer je drie deelvragen.
- Kies een vorm voor je verslag. Je hebt een vrije keus in de manier waarop je je verslag wilt maken. Je kunt bijvoorbeeld een video- of een audioverslag maken. Zorg hierbij wel dat je overlegt met je docent over de mogelijkheden. Je kunt je informatie op verschillende plekken verzamelen. Je kunt bijvoorbeeld het internet gebruiken, in de bibliotheek zoeken, maar er zijn ook andere mogelijkheden.
- Voor het verdere verloop van je onderzoek kun je het beste de fasering van figuur 5.2 aanhouden.

Onderwerpen

In hoofdstuk vier heb je geleerd hoe Aruba veranderde na de komst van de Lago. Het is de bedoeling dat je een vraagstelling formuleert over deze geschiedenis aan de hand van verandering en continuïteit. Kies een thema dat over sociaal-economische ontwikkelingen gaat. Denk hierbij aan thema's zoals:

- infrastructuur
- bevolkingsgroepen
- transport
- vakbonden
- welvaart
- urbanisatie
- werkomstandigheden

Bedenk een vraagstelling bij dit thema. Ga vervolgens naar bronnen zoeken om je vraagstelling te beantwoorden. Deze bronnen verwerk je in een verslag.

Index begrippen

	Paragraaf
Afschaffing slavernij	2.2
Agrarisch- ambachtelijke samenleving	1.1
Agrarische Revolutie	1.1
Aloë	4.1
Ambachten	1.1
Amerika's	2.1
Belasting	1.1
Burgeroorlog	2.2
Carnaval	4.4
Censuskiesrecht	3.3
Creoolse talen	4.4
Eenzijdige economie	4.2
Etnische clubs	4.4
Etnische minderheid	2.4
Exportland	4.2
Fabrieken	1.2
Fosfaatwinning	4.1
Grondstoffen	1.2
Handelsmigranten	4.2
Huisnijverheid	1.1
Importland	4.2
Industriële Revolutie	1.2
Industriële samenleving	1.3
Inheemse bevolking	2.1
Kapitaal	1.2
Kapitalisme	2.3
Kinderarbeid	1.3
Kolonie	1.2
Koloniseren	1.3
Landbouw	1.1
Leefomstandigheden	1.3
Liberalisme	3.3
Massaconsumptie	2.3
Massaproductie	2.3

Mechanisatie	3.1
Mijnbouw	4.1
Nachtwakersstaat	3.3
Nativisme	2.4
Natuurlijke hulpbronnen	2.2
Olie-industrie	4.1
Onafhankelijkheid	2.1
Onderwijs	4.3
Overslaghaven	4.1
Pacht	2.1
Pidgintalen	4.4
Plantage-economie	2.1
Rassenkwestie	2.4
Reconstructie	2.3
Slavenhandel	2.1
Sociale banden	4.3
Sociale klassen	4.3
Sociale kwestie	3.2
Sociale mobiliteit	4.3
Sociale segregatie	4.3
Sociale wetten	3.3
Socialisme	3.3
Staken	3.3
Taalpolitiek	4.4
Textielindustrie	3.1
'Trail of Tears'	2.4
Uitvinding	1.2
Urbanisatie	1.3
Veelzijdige economie	4.2
Vrijemarkteconomie	2.3
Werkomstandigheden	1.3
Woonomstandigheden	3.2

